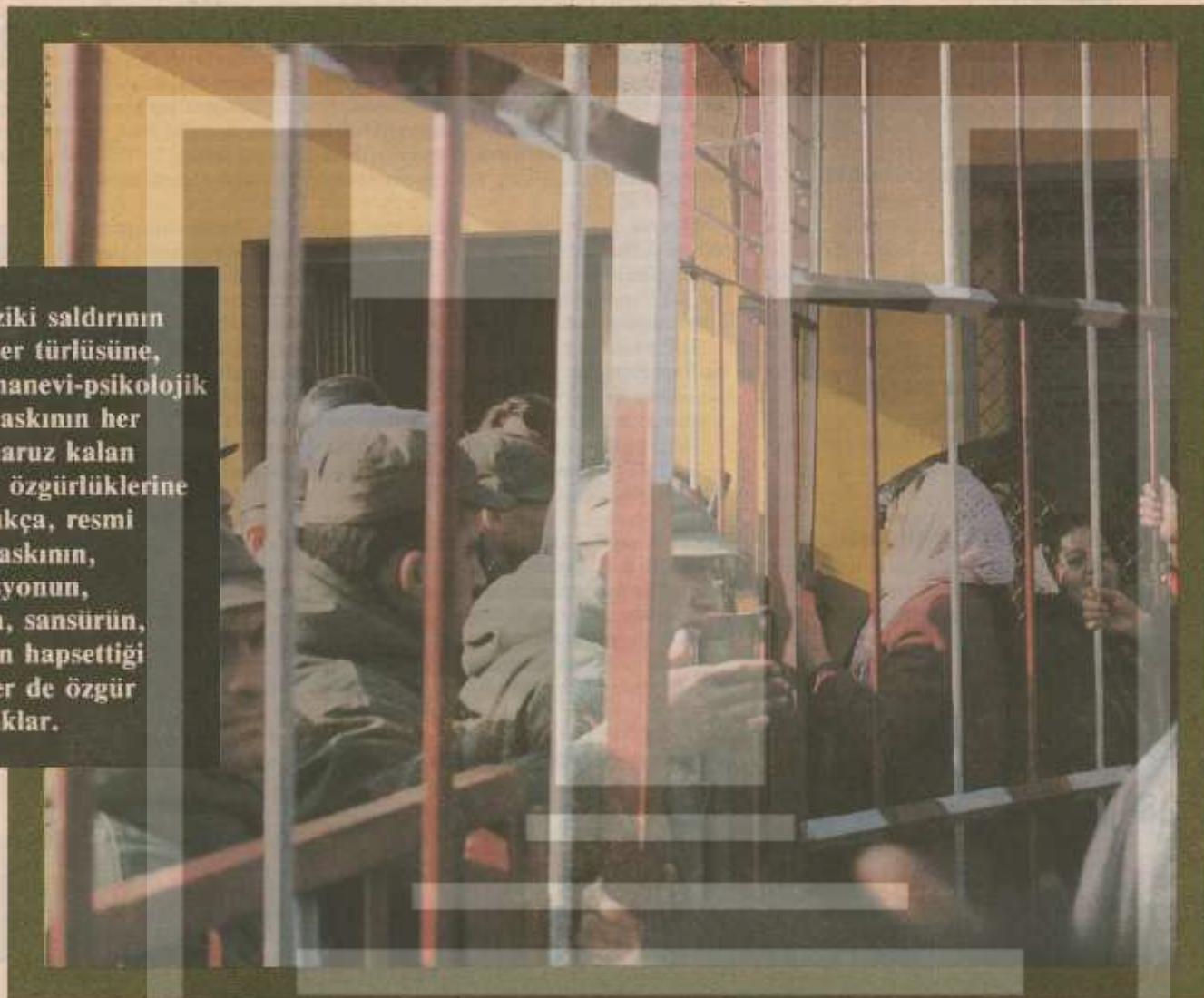

Görüş

EKONOMİ VE
POLİTİKADA

AYLIKDERGİ ■ EYLÜL 1990 ■

Fiziki saldırının her türlüsüne, manevi-psikolojik baskının her çeşidine maruz kalan içerdekiler özgürlüklerine kavuşmadıkça, resmi terörün, baskının, depolitizasyonun, gözdağının, sansürün, muhibbirliğin hapsettiği dışardakiler de özgür olamayacaklar.

ADALET VE YARGININ
SORUNLARI
Av. Önder Sav

BİRLİK/PARTİLEŞME
SÜRECİ ÜZERİNÉ
TEZLER
Haluk Gerger

ÇEVRE VE İNSAN
Prof.Dr. Tolga Yarman

Örgütü bir güç olarak varlık nedenimiz, kapitalizmin aşıla- çağına dair beynimiz ve yüre- gümüzle beslenen inancımızdır. Dünyayı değiştirmeye kararlılığı- mızı ve yeteneğimizi kanıtlaya- bilmenin ilk yolu, önce kendi- mizin değişebilir olduğunu göstermektedir. Birlik, bölün- müşlüge dayalı geçmiş kalplar- lardan kurtulduğumuzun ve dolayısıyla değişmekte olduğu- mun en temel kanutı olacak-

İÇİNDEKİLER

- 3 BUNALIM YOK SÜRÜKLENME VAR
HALİM TOGAN
- 4 ONUNCU YILINDA 12 EYLÜL VE
GELECEĞİMİZ
PROF. DR. YAKUP KEPENEK
- 6 12 EYLÜL GERİDE KALMADI
GÜL ÇAKIR
- 7 BARIŞIN YENİ BOYUTLARI
MAHMUT DİKERDEM
- 8 SİVASTOPOL ÖNÜNDE YATAN
GEMİLER
TEVFİK ÇAVDAR
- 10 ADALET VE YARGININ SORUNLARI
ÖNDER SAV
- 12 BİRLİK / PARTİLEŞME SÜRECİ
ÜZERİNE TEZLER
HALUK GERGER
- 14 TÜZÜK VE PROGRAM
YALÇIN YUSUFOĞLU
- 16 SOSYALİST PARTİ PROGRAMI VE
ÇEVRE
OKTAY EKİNCİ
- 18 ÇEVRE VE İNSAN
PROF. DR. TOLGA YARMAN
- 20 KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ VE
BİLGİ MERKEZİ
PROF. DR. JALE BAYSAL
- 21 KADIN HAKLARI AYDINLARCA
DESTEKLENMELİDİR
PROF. DR. TÜRKAN SAYLAN
- 22 İSLAM VE KADIN
ORAL ÇALIŞLAR
- 23 KAVGADA HATIRLANAN ADAM
OLMAK..
ERDAL ATABEK
- 24 İYİLEŞTİRİLMENİN BOYUTLARI
SAMİ KIRKAGAÇLI
- 26 YENİ BİR OKUL
VECİHİ TIMUROĞLU
- 27 İNÖNÜ'DE BİLİM
M. TAHİR HATIBOĞLU
- 28 "YUKARIDAKİLER VE
AŞAĞIDAKİLER"
DR. AYHAN AKTAR'LA SÖYLEŞİ
PROF. DR. ZAFER ÜSKÜL
- 30 BÜTÇENİN İLK DÖRT AYI
PROF. DR. İZZETTİN ÖNDER
- 31 SORUNLARI SOMUTLAMAK
DURSUN ÖZDEN
- 32 MEMURLAR HANGİ SINİFTAN?
YILDIRIM KOÇ
- 35 KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ
PROF. DR. AYHAN TAN
- 36 SOSYALİZM VE DEVLET
MUZAFFER SENCER
- 38 NEDEN YANILDIM ?
AHMET KAÇMAZ

ÇİĞIRTКАNLIK

örfez krizini Batı şlemi, çıkar bağlarından ötürü bir ekonomik kriz olarak yaşıyor, yaşıyacak. Batı'nın Amerikançı milveri uluslararası hiçbir kurallı tanımayan bir tutumla böğe-ye silah ve savaş tehdidi taşıyor. Türkiye ise aynı krizi hem ekonomik boyutıyla, hem de bir "kimlik krizi" olarak yaşıyor. Çünkü, kendine dair olmayan, bir Amerikan kimliğine bürünerek ortaya çıkıyor.

Türk basını, söz gelimi: Bir kaç istisna dışında herkes Amerikançı kesiliverdi, dolayısıyla şahin. Hiç belli olmazdı, Saddam Türkiye'ye de saldırlıbillirdi. Türkiye Amerikanın izlediği strateji içinde en aktif rolü üstlenmeli, patlarsa savaşa girmeli, böylece Ortadoğu'da kurulacak muhtemel bir ganime püskürtme içindeki yerini bugünden garantiye almalıdır!

Basınımiza göre Türkiye bu kriz nedeniyle büyük devlet olma şansını yeniden yakalıyor. TRT Özal'ın yaptığı telefon görüşmeleri üzerine uzun programlar hazırlanıyor. Devlet büyür ve önem kazanır da başkanı büyümeye miydi? Solculara gazete "yutturma" hevesinde olanlar da dahil -ya da işte bir kaç hariç- tüm basın büyük bir yarışa girmiştir.

Türkiye'de herşey zaten biraz abartılı yaşanır, Amerikançılık da öyle, denip geçilemez. Düpeldüz ve kayıtsızca savaş çığırına açılıyor. Amerikan jandarmalığı savunuluyor. Büyük devlet name altında Amerikan politikasına tabi, gelecek "ganime"ten komisyon almaya dönük bir sömürge devlet politikası: izlensin isteniyor. Uluslararası normlar, barış, güvenlik, ulusal çıkar gibi kavramlar unutulmuş, varsa yoksa savaş. İnsانlığın suç saydığı bir fili "Türk basını" propaganda ediyor. Amerikançıları Pentagonda da ancak bu çerçeve içinde savunulabiliyor.

13 yeni ilçede belediye seçimi yapıldı. ANAP "durumunu korudu". Bu her ne demekse, ANAP'ın durumunu sarsan mı var ki? Bu muhalefetin karşısındaki kim olsa durumunu zaten korudu. Bize seçimlerin bakılması gereken yönü muhalefetin durumunu koruyup koruymadığıdır. DYP çok yerde seçime girmeyerek, girdiği yerlerde de zaten büyük bir iddia ileri sürmeyecek "durumunu gizlemeyi" başardı sayılır. Anıa muhalefet SHP ne yapabildi?

SHP yöneticilerine göre Ecevit SHP'nin oyalarını bölmüş veya calmıştır. Gerçekten de böyledir ve Bayrampaşa'da bu kanıtlamıştır. Esasen seçim denebilecek seçim de sadece bu ilçede olmuştur. Peki ama Ecevit'in yaptığı SHP'ye muhalefettir. Oyları % 40'ın SHP'ye muhalefet etmekle kazanma durumu ortaya çıkmışsa, gizlenecek hiçbir şey kalmamış demektir.

SHP açısından gizlenemez gerçek sudur: Seçmenler -Bayrampaşa bunu ne ölçüde gösteriyorsa o ölçüde- SHP "muhalefetinin" arkasında toplanmak yerine, "SHP'ye muhalefet"in arkasında toplanma eğilimi içine girmiştir.

Geçen sayıımızda teknik bir aksama sonucu, iki yazımızın son satırları düşmüş. Av. Akin Atabay'ın "Bok Yedirmek Serbest" başlıklı yazısı "... yargılammazsunuz bili," diye hiteekti. Yalçın Yusufoğlu'nun yazısının son cümlesi ise şöyle tamamlanıyordu: "... ama akılmız aynı iyimserliği paylaşmasın, diyorum."

Düzeltilir, yazarlarımızdan ve okurlarımızdan özür dileriz.

İllüstrasyonlar: Uğurcan Ataoğlu

EKONOMİ VE
POLİTİKADA
Görüs
AYLIK DERGİ

► Sahibi: Şükrü Çelikyapı ► Yayın Yönetmeni: Çağatay Anadol ► Yazı İşleri Müdürü: Erdal Şahin ► Yayıncı GÖRÜŞ Nuruosmaniye Cad. 5/2 Cağaloğlu-İstanbul Tel: 527 03 40
► Fiyatı: Yurtçi 3000,- TL Yurtdışı 3 DM. ► Yıllık Abone Ücreti (12 Sayı): Yurtçi 27.000,- TL. Yurtdışı 35 DM. Abone bedelleri Yayın-Dizgi Merkezi'nin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitas Şubesi'ndeki 002846-4 (Yurtdışı havaleleri İçin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitas Şubesi döviz tevdiyat hesabi No: 616213-5) numaralı hesabına yatırılmalıdır.
► Dizgi-Ofset Hazırlık: S.O.S 511 25 36 ► Basılı: Teknografik ► Genel Dağıtım GAMEDA

BUNALIM YOK, SÜRÜKLENME VAR

Anayasayı hergün çığneyip suç üstüne suç işleyenlere karşı, suç işlemeye yetkileri olmadığı söylemekten öte birşey yapılmıyor.

Ü

lkede nicedir vahim bir rejim bunalımı olduğu söylüyor. Söylüyor ama, bunalımın hemen hiç bir gerçek emaresi yok ortada. Bunalım varsa, bunalım var diyenler bunalım yokmuş gibi davranırlar. Bunalının varlığı, niteliği, nederleri ve yol açacağı sonuçlar bilince çıkarıp herkesin gözünün içine sokularak bunalımı aşmanın gerekleri yerine getirilir, ya da hiç olmazsa içine getirmeye çalışılır. Bu olmuyorsa, yani bunalının aşılmasında sorumluluk taşıyan çevreler ve güçler sorumluluklarının gereğini yerine getirmiyorsa, bunalım yok demektir. Çünkü hiç bir zaman hiç bir bunalım tek taraflı yaratılmaz. Mevcut rejimin politik/hukuksal kurumlarının işleyişine şu ya da bu yönde bir müdahalenin bunalıma yol açması için o müdahaleye karşı gerçek ve fiili bir itiraz, bir direnme olmalıdır. Bugün -ve ne zamundur- böyle müdahaleler yok mu? Var! Lafzı da ruhu da parlamenterist olan politik/hukuksal sistemi fiili başkanlık sistemi imişcesine işleme yolunda uygulamaların hepsi anayasal düzene mühale eder. Hergün hemen her vesile ile anayasa suçu işleniyor bu türde. Bütün niçin ve nasıl böyle olduğunu hukukçular her gün en ince ayrımlarıyla uzun uzun açıklıyorlar. Dillerinde üyitti. Uygulamaların sahipleri ve savuncuları da, zaten, olguya uzun boylu inkara kalkılmıyorlar. Tersine, işlerine geldiğinde söylenebilir. Bir eylem ne kadar çok, ardarda veistarla suç olarak nitelenir de yine öylesineistarla suç muamelesi görmezse o kadar suç olmaktadır çkar, norm'a döntüsür, giderek kural olur. Herhalde istedikleri budur. Alışlsın, daha, daha da alışlsın diye bekliyorlar! Fazla zorlanır gibi olduklarıda da çok açıktan olmasa bile anlaşılır bir dile söylemekleri su: Fazla titizlenmeye ne gerek var? Bugün yapılması gereken budur, bizden beklenen budur, biz bunu yapıyoruz. Kim ne derse desin yapacağız. Yapılmayacak bahayığı varsa beri gelsin!

Bu resti gören, görmeye niyetli bir muhalefet gücü var mı bugün Türkiye'de? Yok. Olmadığı için de, bunalım yok. Varsa eğer, neden kaynaklıyor o bunalım? Başkanlık sistemi getirme gayretinden mi, o gayret doğ-

rultusunda yapılanlardan, yani birbirini izleyen açık araya ihlallerinden mi?

Parlamenterizm yerine başkanlık sisteminin getirilmesinde isabet olup olmayacağı her zaman, her zeminde tartışma konusu olabilir. Oysa bugün tartışılan, fiilen, anayasa suçu işlenip işlenmeyeceğidir. Anayasa suçu işleyene suçu muamelesi yapılacak midir, yapılmayacak midir? Sorun budur. Oysa anayasayı hergün çığneyip suç üstüne suç işleyenlere karşı, suç işlemeye yetkileri olmadığı söylemekten öte ne yapıyor? Hiç birşey yapılmıyor.

Anayasayı, hukuku, demokrasının gereklerini, vb. sürekli hice sayarak bildiklerini okuyanların yolumun ancak gelecek bir genel seçimle kesilebileceğine dair genel muhalefet konsensusu, daha öte hiç birşey yapılmamasındaki kararlığım (!) en çarpıcı bir kanıdır. Seçim, iktidar partisiyle muhalefet partileri arasında, giderek iktidarla millet arasında bir politik hesaplaşma alanıdır. Anayasayı kör kör parmağım gözüne sistemli ihlal ise, bir seçim sonucuna bağlanamayacak kadar acil ve özel bir durum yaratır, başka türden bir sorumluluğu ilzam eder. Buna karşılık, anayasa suçunun hesabını görmeyi hep gelecek bir seçime hâalle etmek seçimde hesabı verilecek bir politik sorumluluk alıma girmektir. Anayasa suçunu bir iktidarı illa -ne zaman yapılacak, ne koşullarda yapılacağı, hatta yapılmış yapılmayacağı- dahi bugünden bilinmeyen bir genel seçime kadar başlarında taşımayı sürdürün politik güçler, o seçimde olaklı şu ya da bu manevra ile o aynı iktidara "götürüldüğünde" bunun politik hesabını millete nasıl verecekler?

Nasıl verecekleri son Bayrampaşa yerel seçiminde işte belli oldu. Parlamenteroda yer almış muhalefetin yalnız anayasayı değil, milletin iradesini de, halkın çıkarlarını da hice saymayı huy ve kural edinmiş bir iktidar karşısındaki silsile; pisrik, vurdumduymaz, serumsu tutum ve davranışlarla tepkinin ifadesi olarak özlenebilir Bayrampaşa seçim sonuçları. Buna rağmen SHP'li şefler daha hala, bu sonuçlardan çıkaracakları "dersler" olduğunu söyleyebiliyorlar. O kadar sorumsuz ve o kadar futursuzlar!

Meclisin geçen ayki olağanüstü toplantıda olsalar bu çerçevede değerlendirmekte yarar var. Tartışmaların ana eksenini -genelde önemli dış politika kararları alınacağı zaman meclisin devre dışı kalmasının politik ve diplomatik "sakıncası", ya da özelde Çankaya'da hangi politikanın sıplamp işlenmesinin daha iyi olacağı konusu oluşturdu. Sonuçta da

hükümete ait görev ve yetkilerin bir sorumsuz makamca gaspının önlenmesi sorunu öne çıkarılacak yerde, Meclisin anayasa gereği devredemeceğii kendi yetkisini "koşullu" olarak elden çıkarmasına karar çıktı. Yani asıl sorun kiyisinden buçagından da olsa yine gündeme gelmedi. Gelseymi olağanüstü toplantıda olsalar herhalde daha başka şeyle olabilirdi. Parlamenter sistemin anayasal çatısma vaki müdahalenin, her sorunun çözülmeye zemini olduğu hep söylenilip duran Mecliste bunalım doğurmazı mümkün olurdu. Bunun yerine sahte bir bunalım, gizli celsede Anap'ın kendi gurup-ichi dalgalandırması yaşandı. Genel kamuoyunda da, ulkenin dış mihrakları emriyakilerle savaşa sokulmasının tezgahlandığı, gemi azıya almış savas çırımı-kanlarının tozu dumana katıldığı bir ortamda, o dalgalandırmaya atfedilen özel anımlarla avımlar herşey yine tutlu bağlandı.

Bu durumda rejimde bir kilitlenmeden ya da bunalımdan elbette söz edilemez. Mevcut rejim, genel çerçevesi ve niteliğiyle ele alındığında, yapısının bileşenleri olarak içinde taşıdığı kendi emriyakileri ve fiili durumlarıyla, kendine özgü ve çok "otijinal" meşruiyet anlayışı ve dayatmalarıyla vb. pekala tıkrı tıkrı islemektedir. Kilitlenen, muhalefetin işlevi iddir. Muhalefet sağıyla, solıyla kendini rejimin mütemmim unsuru olarak gördükçe o işlev hep kilitli kalacaktır. Ve tıkenin ve ülke insanların en ayrıntılıdan en geneline dek tüm hayatı çıkarlarını ilgilendiren kararlar, nicedir olduğu gibi bundan sonra da, misyonu ve neydiği besbelli bir klijin "emanet"ine terkedilmiş olacaktır.

Rejimin kurumlarının işleyişine şu ya da bu yönde bir müdahalenin bunalıma yolaçması için o müdahalemeye karşı gerçek ve fiili bir direnme olmalıdır.

Düzelme: Görü, 45. sayısında yayınlanan "Yüksek Mahkemelerin Sorumluluğu" başlıklı yazında, olağanüstü hal kararnamelarının anayasallık denetimini Anayasayı geçti 15. maddesinin engellediği yazıldı. Doğrusu, Anayasayı 148. maddesidir. Erçan Eyüpoglu'nun Paris'ten yaptığı uyarı için teşekkür eder, düzeltir, ölü dilerim.

Zafer Üskü

ONUNCU YILINDA 12 EYLÜL VE GELECEĞİMİZ

12 Eylül çözümsüzlük anlamına geliyor. Çünkü, çözüm üretimi yollarını tıkama amacıyla dayanıyor.

Ü

lkemiz, geçen on yıl boyunca, 12 Eylül düzenini yaşadı. Askeri darbe ile başlayan ve ANAP yönetimiyle sürdürulen 12 Eylül rejiminin, tüm toplumsal süreçleri dalga dalga etkilediği ve hemen her bakımından yıkıcı ve çöküntüye yol açtığı biliniyor. 12 Eylül'ün bu yıkım ve çökünden yaratan özelliği, kalıcı kılınmak, daha da sürdürülmemek isteniyor. Bu nedenle, 12 Eylül düzeninden nasıl çıkışacağı şanssal bir soru oluyor.

Başlıca çizgileriyle 12 Eylül yıkımı

12 Eylül'ün yaratığı sonuçları tüm ayrıntılılığı bu yazı çerçevesinde ele alma olağanı bulunmuyor. Yapılması gereken bu yıkımın, toplumsal, siyaset ve ekonomik yönlerini vurgulamak ve buradan geleceğe yönelik sonuçlara ulasmaktır.

Önce, 12 Eylül, toplumsal örgütlenmeyi dağıtmış, toplum bireylerini yalnızlığa, örgütüzlüğe itmiştir. Sendikalar, dernekler, meslek oda ve birlükleri -işveren kesimi dışında- çok yoğun bir baskı altına alınmış, kapatılmış ya da çalışmaları bittiğinde sınırlanmıştır. Toplumun ana dokusunun bu yolla dağıtılması, doğal sonuçlarını vermekte, bireycilik daha doğrusu bireysel davranış biçimlerinin gelişmesi süreci yaşanmaktadır. Yalnızlığa itilen bireyler kendi çıkarları için yaşam savasına sürüklenecektir.

ken, obur yonden doğruluk, dürüstlük, erdem ve dayanışma gibi toplumu ikipli yapan değerler aşımaktadır.

12 Eylül'ün toplumsal yükümleri, ekonomik yükümleriyle tamamlanıyor. Emeği dayalı gelirleri olabildiğince düşük, sermaye gelirlerini de yüksek tutmak isteyen uygulamalar sürdür-

rülyor. Bu konuda bir örnek yeterlidir: 12 Eylül öncesinin gelir bölüşümü ilişkileri geçerli olsaydı, yalnızca son bir yılda, emeğiyle geçenler toplam ulusal gelirden 52 trilyon lira daha fazla alabilecekti. Bu miktar para, 12 Eylül düzeni sonucu, emekçi kesime gitmiyor, sermaye kesime gidiyor. Ek olarak, işsizlik son on yılda katılmış, çalışmak isteyen her beş kişiden birinin işsiz olduğu bir durum doğmuştur. Özellikle gençlerin, eğitilmiş gençlerin işsizliği, ağır bir sorun oluşturmaktadır. Obur yonden, büyük sermayeye olagânlığı bir gelir aktarımına karşın, yatırımlar artmamış, dahi doğrusu, ekonomi, üretimsizlik bunalımına sürüklüyor.

Üçüncü nokta, 12 Eylül'ün siyasal yıkımıyla ilgilidir. 12 Eylül niteliği gereği, yargının bağımsızlığının çok büyük ölçüde zedelemiştir; yurttaşların yargıya güvenini yitirmiştir. Yasama organı yürütmeyen emrinde ve devletin özerk kurumları yok edilmiş, TRT'den üniversitelere dek, bağımlılık egemen kalmıştır. Bu kişilik ortamı, üretimsizliği de birlikte getirmektedir. Türkiye'nin, 12 Eylül'ün onuncu yılında, Cumhurbaşkanlığı dahil, tartışma konusu olmayan siyasal kurumu kalmamıştır. Siyasetin çöküntü, yalnız yurt içinde olumsuz sonuçlar vermekle kalmamakta, Türkiye, dış ilişkilerde de, yalnızlığa, çözümsüzlüğe ve çöküntüye sürüklenecektir.

Cok kısa süren 12 Eylül yıkımı, kendi doğal düzlemini yaratmış, ANAP yönetimlemeyle, kalıcılık kazanmıştır. Ancak, vurgulanması gereken, 12 Eylül'ün, hiçbir toplumsal, ekonomik ve siyaset soruna çözüm getirmedidir. Gerçekte, 12 Eylül çözümsüzlük anlamına geliyor. Çünkü, çözüm üretimi yollarını tıkama amacıyla dayanıyor. Bu nedenle de 12 Eylül rejiminden çıkış, başlarına bir sorun oluyor.

... Ve değişen dünya

Türkiye 12 Eylül'ün acımasız yıkısını yaşarken, dünyada olagânlılık değişimler oluyor. Tekçi siyaset yapılar, halkın ayaklanmasıyla yerlerini coğulcu yapıplar bırakıyor. Özgürüler genişliyor, yeni haklar yolunu açıyor.

Bu siyaset gelisme, toplumsal güç odaklılarını köklü bir biçimde etkiliyor ve değiştiriyor. Silah gücü, yerini teknolojiye dayalı ekonomik gücü bırakıyor. Silah harcamaları ve asker sayıları azalıyor, bunların yerine beşin gücünde dayalı üretme öncelik veren yaklaşımlar egemen oluyor. Uluslar, geleceklerini beşin gücü-

ne dayalı üretim yönteminde, yeniden tanımıyor ve biçimlendiriyor. Teknolojiye dayalı ulusal üretim, yeni uluslararasılığın temelini oluşturuyor. Kafa ve kol emeğinin bütünlüğüne doğrultusunda görülen gelişmeler, sendikacılıktan siyasete dek, tüm kavramları yeniden tanımlaması gereğini doğuruyor. Dünya, uygun deyişle, kendi kendini yeniden tanımlıyor.

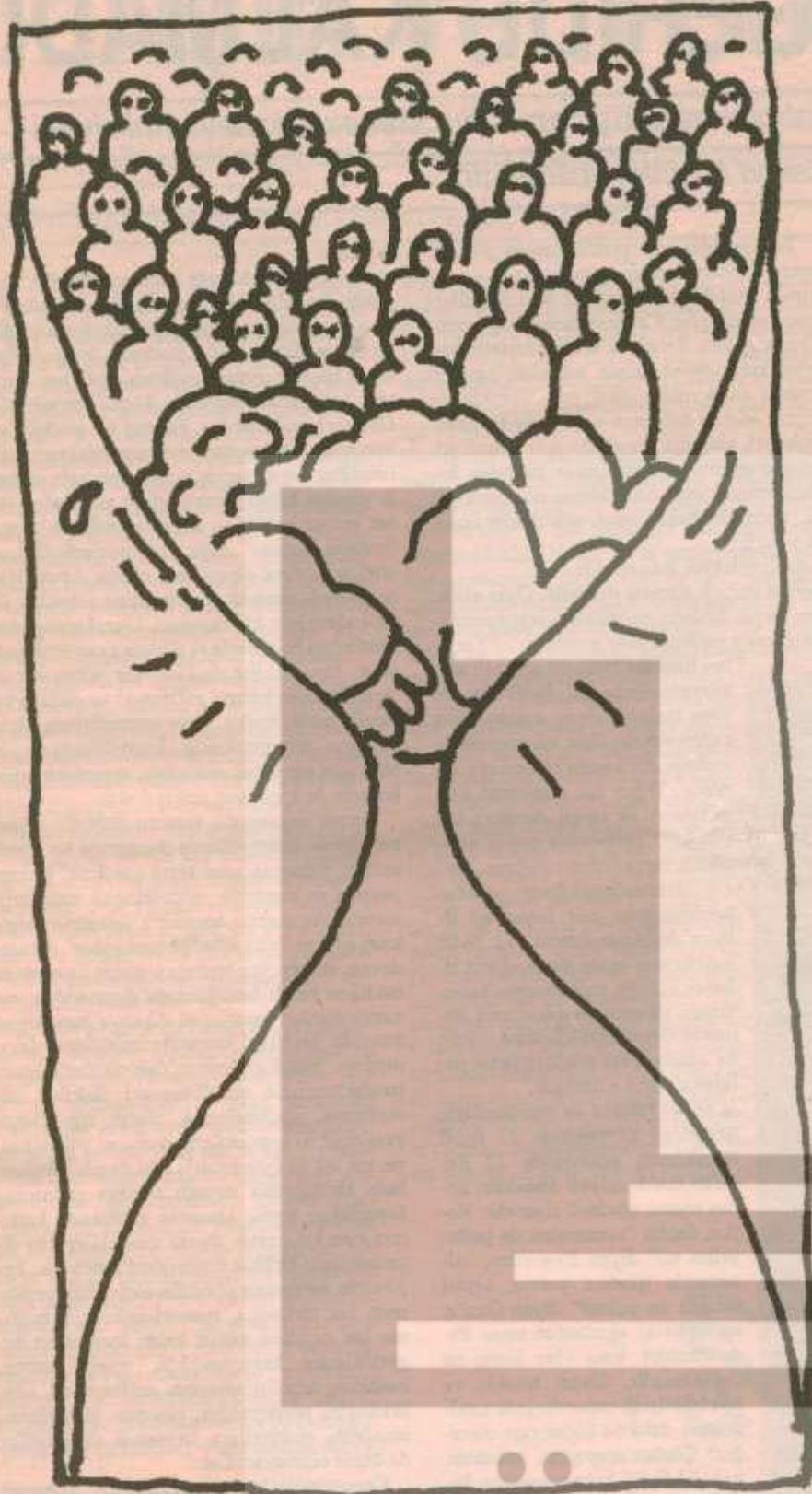
Türkiye, 12 Eylül düzleminin doğal bir sonucu olarak, bu değişen dünyadan, yeni gelişmelerden ve tanımlamaların uzak kalıyor. Böyle olunca da, Avrupa Topluluğu'nun kendisini dışlaması karşısında şaşırıyor. En yetkili ağızlar, "biz onlara karşı her tuahhüdümlü yerine getirdik, olamaz" türünden demeçlerle aldatılmış sevgili rolü yapıyor. Obur yonden, Türkiye'nin yıllardır yoğun bağımlılık içinde olduğu ABD de pek çok konuda artık eski sıcaklığını göstermiyor; giderek düşmanca davranışlar sergiliyor.

Tüm bu gelişmeler, Türkiye'yi silah gücüne ve demokrasi-dişi yöntemlere dayanarak yönetenleri, şaşırtıyor; dünyadaki işkili gelişmeler, yerli yarasaların gözlerini kamaştırıyor. Onları, İslama doğru yeni arayışlara itiyor.

Çıkış yolu bulmalıyız

12 Eylül türk basıtı rejimlerinden, daha doğrusu faşizm dözenlerinden çıkışın hiç de kolay olmadığı bilinmiyor. Bununla birlikte, 12 Eylül'ün geleneksel dayanakları, biri dışında giderken zayıflıyor. Bilindiği gibi, baskı dilleri varlıklarını sürdürmek için düşman yaratmak zorundadır ve buna koşut olarak sermaye kesimini desteklemek istemek durumundadır. Türkiye'de baskı rejimlerinin geleneksel düşmanı komünizmdir. Son yılın gelişmeleri, komünizmi, düşman olmaktan çıkarıyor. Ek olarak, 12 Eylül rejimi, sermaye kesimini tüm isteklerini karşılamasına, emekçi kesimi ezmeye karşın, sermayenin dışa dönük büyümescesi yeterince sağlanamıyor; dahi doğrusu, sermayeyi üretken sermayeye ve dış pazarlara açılma sürecine dönüştürmek istemiyor. Bu dayanıklarını yitiren 12 Eylül rejimi, zorunlu olarak, dinsel öğelere daha çok sarılıyor; varlığının sürdürmek için İslam'a dayanma yolunu seçmek istiyor. Bu streg, kendi doğal düşmanının da buluyor: laik ve demokratik toplumsal yarı-

Bir başka anlatımla, Türkiye'de 12 Eylül rejiminin varlığını sürdürmesi, dinc dayalı bir diktaya, doğrusu, başkanlık sistemeyle, olağanlı görünüyor. Türkiye gerçek

anlamda bir yol ayırmada bulunuyor; ya 12 Eylül'den demokrasi doğumuyla kurulacak, ya da daha karanlık bir ortama sürüklenecektir. Rejimin nieliği, bu dengesiz durumun sürdürülmesine olanak vermiyor. Demok-

ratik çözüm yolları bulunması gereği de bu noktada gündeme geliyor.

Gerçekten, 12 Eylül-ANAP rejimi, yalnız iç gelişmelerle değil, dış ilişkilerle de tıkanmış bulunmaktadır. Bu tıkanıklıkta çıkış yollarından

biri, dinci eğilimleri de yanına alan, daha doğrusu o kesime dayalı yeni bir baskı dönemi olabilir. 1970'li yılların şiddet eylemleri, bu kez, dinci暴力 dayalı bir özellik gösterebilir. Buradan da, Güneydoğu Anadolu'da yaşanan şiddetle birlikte yeni bir baskıcı dönemin gereğisi olabilir. İkinci gelişme doğrultusu, demokratikleşme yönünde olabilir. 12 Eylül rejiminin kahinlerinin temizlenmesi, demokrasi için bir toplumsal uzlaşma düzleminin yakalanması ve Türkiye'nin yeniden demokratik süreçleri ve buradan çağdaş gelişmeleri yakalama şansı sağlanabilir.

Bu iki tür gelişmeden hangisinin gerçekleşeceğini, kendi haline bırakılacak bir olgu değildir, olmamalıdır. Ülkenin tüm demokrasiden yana güçleri 12 Eylül-ANAP rejiminden "demokrasi" ile çıkışması için yoğun bir çabaya girmelidir. Bu çaba yalnızca siyasal partilere bırakılmayacak kadar önemlidir. Toplumun demokrasi doğrultusunda gelişmesini sağlayacak örgütler, demokrasının yokluğunundan en çok zarar gören toplum kesimlerinin örgütleridir. Demokrasının yokluğu, biraz önce debynildiği gibi, işçilerin, memur, emekli ve çiftçilerin gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Ek olarak, basın, Üniversiteler ve yargı gibi düşünce özgürlüğüne büyük gereksinim duyan, üretimleri buna bağlı olan toplum kesimleri, demokrasının yokluğunun ağır bedelinin ödemişlerdir. Dolayısıyla, sendikalar, birlilikler, meslek odaları ülkenin 12 Eylül-ANAP rejiminden demokratikleşme ile çıkış için uğraş vermek zorundadır. Sendika, dernek, oda, kooperatif vb. kuruluşların öncelikle demokrasi kamusunda, hak ve özgürlüklerin genişlemesi için, dayanışma içinde olmaları, bir yandan fizelerini bu doğrultuda uyanıken, öbür yandan de işbirliği yapmaları, gereklili ve zorunludur. Örgütler, özgürlüklerin genişletilmesi, çağdaş, laik bir toplum yapısının korunması ve geliştirilmesi girişimlerinde ulaşabilecekleri ortak noktaları sergileyecekleridir. Bu tür bir süreç, siyasal yönetimde etkileyecik, siyasal partilerin demokrasi konusunda somut öneriler geliştirmelerine olanak hazırlayacaktır.

Türkiye halkı 12 Eylül-ANAP rejimleriyle çok ağır bir bedel ödedi. Bu bedel, yalnızca onbinlerce insanımızın, çoğu kez haksız yere intikamlanması, ölümlere varan işkence görmesi biçiminde olmuştu. Toplumun emeğiyle geçen kesimleri, israrla ve bilinçli bir biçimde, yokşullAŞırdı. Özellikle bu iki yönlü olumsuzluk, 12 Eylül-ANAP rejiminden demokrasi ile çıkış güçleştiriyor. Bu nokta doğru olmakla birlikte, Türkiye'nin geçmiş deneyimleri, toplumsal birimini ve konumu da demokrasiyi hak ve özgürlüklerin genişletilmesini olanaklı kıiyor.

Yapılmıştı gerken, bu toplumsal gizlilik, birimini, yine bilinçli bir biçimde, örgütli olarak güçlendirmek, yaşama geçirmektir.

**Ülkenin tüm demokrasiden yana güçleri
12 Eylül-ANAP rejiminden demokrasi ile çıkışması için yoğun bir çabaya girmelidir. Bu çaba yalnızca siyasal partilere bırakılmayacak kadar önemlidir.**

12 EYLÜL GERİDE KALMADI

Çözüm arayışları hukukun dar kalıplarına sıkışmamalıdır. Mesele cezaevlerini siyasi çözümle boşaltıracak sosyal baskıyı örgütleyebilmektir.

On yıl geçti, 12 Eylül geride kalmadı. 12 Eylül'ün bugündümüzde olduğu gibi en çıplak kamu cezaevleridir. Solu sadece siyasi olarak değil, fiziki olarak da ortadan kaldırımayı; kafasına koymuş ve bu amacını tam bir savaş manşığıyla gerçekleştirmeye girişmiş bir rejim, siyasi tutuklu ve hükümlülerini yıllardır rehin tutu-

yor. Tahliye olanların yerine hemen yenileri bulunuyor, cezaevleri hiç boşalmıyor.

Siyasi tutuklu ve hükümlüler üzerine yıllardır yazılmış çiziliyor. Cezaevlerinden sağ kurtulabilenler anlatıyor. Sansürün ve otosanstırın hissinden kurtulabilen gazete haberleri yansıtıyor. İlkenceli sabık polis itiraf etti. Tutuklu ve mahkum aileleri defalarca başvuruda bulundu. Ve niyet, onurunu savunmak için ölümlü gözle alanların cezaevlerini cansız terkededen bedenleri tanıklık etti. Artık kimse cezaevleriyle ilgili "malumat" beklemiyor, anlatılanlar fazlaıyla yeterlidir.

Ama içerdekliler hala içeride.

Sorun hukuk sorunu değildir. Öyle olmadığını bizzat devletin en yüksek yargı mercilinde görev iyi yargıçlar dile getiriyor. Yargıtay Başkanı 1988-89 adlı yılı açığa konusmasında 12 Eylül'den bu yana binlerce siyasi mahkumiyet kararı vermiş olan askeri mahkemelerin durumunu tartışmaya açmıştır. Diğer tıbbi mahkeme yargılarının ve siyasi davalara bakın kimi yargıçların çeşitli vesilelerle yargı bağımsızlığını, yargı dokunuılmazlığını ortadan kaldırıldığına dair beyanları da bunu doğrulamaktadır. 12 Eylül hukukunun temel dayanağının ilkencesi olduğu, mahkumiyet kararlarının ilkenciley de dayatılmış ifadelede dayandırıldığı ülke içinde ve uluslararası platformlarda defalarca tescil edilmiştir.

Siyasi tutuklu ve mahkumların özgürlüğe kavuşması 12 Eylül hukukunun, dolayısıyla 12 Eylül'ün mahkumiyeti demektir. Sorun siyasi, çözümlü siyasetidir. Rejim, fikrin "asmayalım da beseylem mi" diyen Evren'den, "ülkemizde ilkence yoktur, siyasi tutuklu da yoktur" diyen Özal'a, en tepedeki ağırlardan zaten ifade etmiştir. Esas olan bizim ne dediğimizdir. Siyasi tutuklu ve hükümlülerin cezaevlerinde tutulmasına daha ne kadar razi olacağız? Çözüm arayışları, hukukun, hele 12 Eylül hukukunun dar kalıplarına sıkışmamalı, kesinleşmiş hükümler değiştirilebilir mi, hangi kanun, yönetmelik ya da infaz hükmü nasıl değiştirilirse biraz da adım atılabilir türünden sınırlamalara takılmamalıdır. Cezaevletini siyasi çözümle boşaltıracak sosyal baskıyı örgütleyebiliyor muyuz, esas mese-

le budur.

Sorun içerdeklilerin sorunu değildir. Topyekün özgürlükümüzün en doğrudan ve en ağır sonuçlarına hiç kuşkusuz siyasi tutuklu ve hükümlüler hedefi olmaktadır. Sorguda başlayan ilkenceli, onlar dayaktan, pislikten, aşıktan, hastalıktan ölünceye kadar sürmektedir. Günlerce aç bırakılan, aylarca bir görüşçü selamından, mektuptan mahrum bırakılan, binlerce kez dayak yemiş siyasi rehinlerin en başta yaşama hakkı sürekli tehdit almıştır. Tek tek maruz kaldıkları saldırıyla rağmen sorun "onların sorunu" değil, hepimizdir. Onların içerisinde tutulma gayesi esas olarak dışdakilerde gözüği vermek içindir. İdam sehpaları ibret-i alemlen için kurulmuştur. Onaylanmış idam hükümleri bu amaçla el altında hazır tutulmaktadır. Dışdakiler attıkları her adımı her an "icerdeklilerin yanına yollanma" tehdidinin yaratığı baskı, korku, terör atmosferinde ölçüp biçmeye zorlanmaktadır. İçerdeklilerin özgürlüğü için verilecek mücadele, dışdaki hapishanenin de kapılarını aralayacaktır.

Sorun dayanışma sorunu değildir. Siyasi tutuklu ve hükümlülerin durumuna ve içerdeklilerin pahasına verdikleri varolma, insanca yaşama ve özgürlük mücadeleşine katkı artık mevcut dayanışma boyutunu aşmalıdır. Mahkum aileleri "ateş döştüğü yeri yakar" demeye devam ettikçe, her birimiz o ateşin kavurulan sıcaklığını kendi benliğimizde duymadıkça; cezaevindekliler kendilerini dışarıya hatırlatmak zorunda kaldıktan sonra, cezaevlerindekielerle dayanışmayı "kendi grubumuz"dan olanlarla, kendi tanıklıklarımızla maddi-manevi ilişkileri düzenlemek, güçlendirmek olarak ağırladıkça; yapılacak işi içerdeklilerin moralini yükseltmeye, tek tek ve öyle kaldıği için de cılız duyularla karnuoyunu duyarlı olmaya çabaçımıza hapsettiğe sonuç alamamız gecikecek, katılmız kısır kalacaktır. Ancak içerdeklilerin ve dışdakilerin birlikte verecekleri mücadele, hepimizin sorununu çözebilecektir. Fiziki saldırmın her türlüne, manevi-psikolojik baskının her çeşidine maruz kalan içerdekliler özgürlüklerine kavuşmadıkça, resmi terörün, baskının, depolitizasyonun, enflasyonun, işbirliğinin, pespavelyanın, rüşvetin, gözdağının, sansürün, muhbirliğin hapse ettiği dışdakiler de özgür olamayacaklar.

Cezaevletini "aklına geldikçe" kimseňin yürügi suzlaması, herkes içerdekliler orada kaldığı sürece kendi mahkumiyetinin de süreğini anıksa anıksa olmalıdır.

12 Eylül bugünlümüzdedir, cezaevlerini elbirliğiyle boşaltmadığımız sürece yarınınızda da olacaktır.

Açık görüş: 48 yıl 1 aya hükümlü Kitie ve like dergileri yazı işleri müdürü, Uluslararası Af Örgütü'nün "ayın mahkumu" İker Demir, açık görüşte kızı Sinem'le.

Barışın yeni boyutları

Birleşmiş Milletlerin oluşturan ülkelerin çoğunluğu emperyalizm karşısında bugün eskisinden daha umarsız duruma düşmüşlerdir.

Bu yıl Dünya Barış Günü'nü çok değişik, özgül koşullar içinde kutluyoruz. Geçen yılın sonlarına doğru Avrupa'da birdenbire patlak veren olaylar dünya siyasetinde bir deprem etkisi yarattı. Orta ve doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan ve tüm öngörülerin ötesine geçen değişim ancak bir savaş sonrası durumunda rastlanabilecek türdendi. Oysa 1989 yılı dingen ve erinçli geçeceğe benziyordu, çünkü bir önceki yılın sonlarında Malta'da barış ve yumuşama yolunda somut adımlar atılmış, nükleer silahların kısıtlaması, ardından yok edilmesi kararlaştırılmış. Sovyet lideri Soğuk Savaş'ın artık son bulduğunu açıklamıştı. Batılar da büyük devrimlerin anlamlı yıl dönümünün kutlanacağı 1989 yılı başlarında, devrimlerin artık geçmişte, tarih kitaplarında kaldığını inanıyorlardı.

Herksey 1989 Kasım ayından başlayarak inanılmaz bir hızla gelişti, dengeler altüst oldu. Birkaç ay içinde 40 yıllık soğuk savaşın, doğu-batı çatışmasının merkezindeki Avrupa ve bu kıtada egemen olan sosyo-politik sistemler yepyeni sorunlarla karşılaşmış ve yeni doğrultulara yöneldiler. Batı, orta ve doğu Avrupa'da yaşanan olayları sosyalist sistemin iflası olarak algıladı; Avrupa sağı 1989 halk hareketlerini kendi zaleri gibi karşıladı. Batılar olup bitenlerin sosyalizmin nihai yenilgisi ve liberal değerlerle politikaların kesin başarısı olduğunu öne sürdüler. Bundan böyle serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal demokrasının değişmez evrensel sistem olacağının öne sürenler bile çıktı.

Günümüzde suren bu karmaşık, belirsizliklerde dolu ortamda barış, giderek insanın gün geleceği ile ilgili kimi kavramları aydınlığa kavuşturmak, yerine oturtmak önem taşır. Örneğin, sona erdiği söylenen soğuk savaş nedir, nedenek kaynaklanmıştır? Soğuk savaşın yerini alacak kim, adaletli dünya barışının ikeleri nelerdir? Barış hangi yöntemlerle korunur? Bütün bu soruları son ayların sarsıcı, zihin kanıştırıcı olaylarının etkisinden sıyrılarak tarihsel perspektifi içinde derinliğine incelemek, tartışmak ve sağılıklı, gerçekçi sonuçlara varmak tüm aydınlarla düşen ödev oluyor. Kuşkusuz Ni böylesine bir irdeleme bu yazının çerçevesini aşmaktadır. Burada yapılacak olan, 1 Eylül Dünya Barış Günü vesilesiyle, "barış savaşımı"nın ve "dünya barış hareketi"nin anlam ve amaçları üzerinde "Sağ" da ve "Sol" da bilerek ya da istemeyerek içine düşlen kimi yanılırlara, çarpmalara dikkat çekmek olacaktır.

En başta, sona erdiği söylenen soğuk savaş kavramı üzerinde anlaşılmak gerekiyor: Bu deyim genelde kapitalizm ile sosyalizmin karşılığını, çatışmasını tanımlamak için kullanılmış, doyayıyla da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde polistik sistemlerin güçünün karşı sistemlerden birini oradan kaldırarak soğuk savaş fileni sona erdirdiği savlanmasıdır. Şimdi yakın geçmişte olayları eden olayların gerçekten sosyalizmin yenilgisi mi demek olduğu, eğer öyle ise kazananın kim olduğu tartışmasını bir yana bırakımlım. Hatta kapitalizmin utkusu kabul edilese bile

Doğu Avrupa'nın Batı modeline ve Batı'nın değerlerine mi sariacağı konusunu da burada değimeyeceğim. Sadece bileyim ki sosyalizm ne ölüm tarihi vermekle tarihe gomülür, ne de -bugünkü Sovyet yönetiminin yapmak istediği gibi- kapitalist dünyaya entegre olarak yaşamını sürdürür. Barış sorunuyla ilişkin olarak vurgulamak istediğimiz husus ise, barış için ve nilen savaşının iki karşı sistemden birinin ötekini ortadan kaldırmasını amaçlamadıdır. Dünya barış hareketi siyasal düşünce ve inanç ayrimı yapılmaksızın herkesin ve ister kapitalizm ister sosyalizmle yönetilisin bütün ülkelerin "ortak girişimi" olarak gelişip güçlenmiştir. Nitekim 1981 ve 1983 yılları güz aylarında batı Avrupa başkentlerinde beş milyon insanın sokaklara döküllerken barış çağrısında bulundukları henüz belleklerdedir. Aslında barış hareketinin yoğunlanan kucaklayan evrensel niteliği yeni bir şey de değildir. 1950'de kurulan Dünya Barış Konseyinin dayandığı ikeler günümüzde dek değişmemiştir. Ancak altını çizerek belirtmemi gereken husus, barış hareketinin "adaletli barış"ı amaç edindiği, yanı uluslararası ilişkilerin emperyalizmin hegemonyasından arındırılmasını öngördüğüdür. Oysa Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki değişimlerden sonra Batı kendi dünya görüşünü, yaşam biçimini, bağlı olduğu değerleri seçeneğ bulunmayan veriler olarak dünya halklarına sunmakta ve dünya barışının yalnız kapitalist düzen içinde düşünülebileceğini yaymaya çalışmaktadır. Bu durum barışın geleceği bakımından hiç de sağlıklı değildir. Doğu ve Batı bloklarının arasındaki Üçüncü Dünya'yı oluşturan ülkelerin halkları 19. yüzyılda kendi toprakları üzerinde ugradıkları soykırımları ve 20. yüzyılda patlak veren ikinci dünya savaşının hep kapitalist rejimİN ürünlerini olduguunu bilincindedirler. Dünya öncesiinde varsılla yokollar arasındaki uçurumu kapatmakta kapitalist sistemin ne denli başarısız kaldığını, serbest pi-

yasası ekonomisi denilen dönemin toplumları ne gibi açmazlara, hangi kaotik durumlara sürüklendiğini, kapitalizmin din bağnazlığını, milliyetçiliği ve irrasyonalizmi beraberinde getirdiğini bilmeyen var mıdır? Nitekim Üçüncü Dünya Ülkeleri de sosyalist bloktan kaçınmayı, Avrupa'daki değişimini hiç de kapitalizmin üstünlüğünün kanıtı olarak görmüyorlar. Dahası, Avrupa'da Doğu-Batı çatışmasının ortadan kaldırmasının barışa katkıda bulunacağına da inanmıyorum. Çünkü onlar için barış kavramı sosyal adaleti, eşitliği, insanca gelişime olanğını içermektedir. Boğazına dek borca batırılmış, egemen sınıfları emperyalizme bağımlı ülkelerin halkları "Batı usulü barış" yöntemleriyle uzun süre oyalamak mümkün değildir. Bu ülkelerin her biri dünyanın göbeğinde satılık bomba gibi patlamaya hazır durmaktadır.

21. yüzyılın eşiğinde barışçı bir dünya düzeninin hangi koşullarda gerçekleşebileceğini, hangi sağlam temellere oturacağı hala dünya gündeminin başındaır. Doğu-Batı çatışmasının ortadan kaldırılaçla çözümme kavuşmamış, belki daha büyük önem kazanmış sorunların üzerine kararlılıkla gidilmesi gerekiyor. Yukarıda deñilen Kuzey-Güney ya da zengin-yoksul çelişkisi bunların başında gelmelidir. Birleşmiş Milletler'in oluşturulan ülkelerin çoğunluğu emperyalizm karşısında bugün eskisinden daha umarsız duruma düşmüştür. İnsanlığın yakın gelecekte çözüme zorunu olduğu sorun, yaşam düzeyleri ve gelişme kapasiteleri son derece değişik toplumların yeni bir dünya düzenine entegre olmalarıdır. ■

**Boğazına dek
borca batırılmış,
emperyalizme
bağımlı ülkelerin
halklarını "Batı
usulü barış"
yöntemleriyle
uzun süre
oyalamak
mükün değildir.**

SİVASTOPOL ÖNÜNDE YATAN GEMİLER

Enverland'a benzer bir nitelemenin bu kez Amerikanca söylemesi özlemiyle serüvene girişmek akıllıca bir hareket değildir.

1. ■ Osmanlı'nın her savaşı bir Türk'di, bir ağıt peşinden getirmiştir. Sivastopol Türküsü de 1854 Kırım Savaşı günlerini yansıttır. O Kırım Savaşı ki İngiltere ve Fransa gibi müttefiklerimizle birlikte giriştiğimiz bir savaştır. Sonunda Türkiye'ye 1856 islahatım, yabancı imtiyazları ve Osmanlı'nın o güne kadar bilmediği dış borçlanmayı getirmiştir. Ne yazık ki aradan yirmi beş yıl bile geçmeden Rus ordularını Ayastafanos (Yeşilköy) önlerinde gördük. Doksan üç yılliğinin (1877 Osmanlı-Rus savaşı) tüm acılarını tattık.

1914'de Osmanlı İmparatorluğu o gürkülü dveli muazzamın bir üyesi olan Almanya için "Enverland"dı. O yılın sonbaharında ise iki Alman gemisi (Göben ve Breslav) Osmanlı Bayrağı altında Odessa kıyılarını topa tutunca kendimizi dünya savaşının içinde bulduk. Sarılmıştı, daha savaşın üçüncü ayı dolmadan, Osmanlı ordusunun 90 bin Mehmedini Allahhükerber dağının karlı doruklarında şehit verdik.

Sonra Kanal Savaşı, Sina çölündeki, Şam, Suriye, Kütüklamere derken yarınlı milyon insanımız Arap elliçinde yitti gitti. Lawrence'ın örgütlediği Arap kabileleri Osmanlı ordusunu, İngilizlerle bir olarak kırıcı geçirdi. Kısacası arkadan hançerledi. Doğu Avrupa'nın ovalarında, Galicya'da, yurtlarından yüzlerce kilometre uzaklıkta Mehmetler hep telef oldu. Bir imparatorluk battı, Geride Anadolu kaldı. Milli Mücadele bir anlamda Anadolu halkın yüzlerce yıl sonra kişiliğini bulma-

savaşydı. Ve şimdi, aradan yetmiş barış yılı geçtikten sonra bölgede yeni bir maceraya gitmek, Enverland'a benzer bir nitelemenin bu kez Amerikanca söylemesi özlemiyle bu serüvene girişmek saçılıyulu kimyeye akıllıca bir hareket gibi gelmiyor.

2. ■ Bugünkü Ortadoğu sorunlarının, güncel olayların ötesinde tarihi perspektifinin de gözönünde tutulurak değerlendirilmesi gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğinde geçen dört yüz yıl boyunca Ortadoğu'da yapıyı bölünmeli rastlanmamıştır. Birbirleriyle zaman zaman savaşan kabileler Osmanlı egemenliğini adeta kayıtsız şartsız kabul etmiş gibiydiler. Bölgenin öneni Süveyş kanalının açılmasından sonra Avrupa ile Asya ticari yo-

lunun öne çıkışlarıyla artmıştır. Bu dönemde gene aynı anıça Ingiltere Basra körfezi ile de yakından ilgilenmeye başlamıştır. Ingiltere Mezopotamyası ve Basra körfezi ile böylesine yakından ilgilenirken, yirminci yüzyılın başından itibaren Alman İmparatorluğu da Bağdat Demiryolu projesiyle aynı yöreye bu kez karan dan inmeye çalışmıştır. Bölgenin zengin petrol rezervleri ortaya çıkışına kuşkusuz ileri sanayi ülkelerinin bu yöreyci olan ilgileri de artmıştır. Bölge birinci dünya savaşından sonra tam bir paylaşım alım haline gelmiştir. Fransa, Suriye ve Lübnan'ın manda yönetimiyle yetinirken, Ingiltere, Irak, Ürdün, Filistin ve tüm Arap yarımadasının denetimi olağana kavuşmuştur. Bölgede yönetimleri belirli kabilelerin şeyhlerine, prenslerine bırakılmış yapay devletçilikler oluşturulmuştur. Ikinci dünya savaşından sonra da bölgenin yapay siyasal bölünmüşlüğü sürülmüştür. Ayrıca Filistin yurdunda İsrail devleti oluşturularak bölge tam bir dinamit fışısı üzerinde oturan yapıya dânfıstırılmıştır. Yapay siyasi bölünmelerin birbirleriyle çekişmeleri el altından ya da açıkça kıskırılmış ve Ortadoğu on yıllar boyunca siren bir ate çemberi içersine sokulmuştur. 1950'den sonra bölge krallara yönelik hareketler yoğunlaşmış, özellikle Mısır ve Irak'ta hüküm süren hanedanlara son verilmiştir. Başa geçen asker kökenli liderler ise Arap milliyetçiliğinin doğması için çaba harcamışlardır. Özellikle Nasır döneminde Mısır bu konuda öncülüğü ele almıştır. Irak'da Kasum'un devrilmesiyle iktidarı iyice yerlegen Baas partisi ve Saddam Hüseyin de Nasır'ın ana yönünü belirlediği Arap milliyetçiliği çizgisini sürdürmüştür. Bu konuda İsrail'in sürekli biçimde sergilediği saldırgan tavrı da (dolaylı da olsa) milliyetçi akımlara destek sağlamıştır. Böylece karmaşık bir yapıya sahip bölgede son olayların nedenlerini ve olası gelişime doğrultusunu incelemek isteyenlerin çok boyutlu bir tahlili yapmalarında fayda vardır. Bu tahlilde gözönünde tutulması gereken temel faktörleri söyle sıralayabiliriz.

● Bölgedeki petrol yataklarının zenginliği ve bunların ileri sanayi ülkeleri açısından arz ettiğii önem açıklıktır. Kuşkusuz bu petrol yatakları, tüketiminin % 90'ını ithalata sağlayabilen Türkiye için de önemlidir. Bu bölgede üretimin ve dagıtımının kesintiye uğramaması, ya da istikrarsız bir yapıya yönelmesini petrole bağımlı olan hiçbir ülke ve dünya ekonomisi isteyemez. Böyle bir olayın sonuçlarının getirileceği yükü hiçbir ülkenin kaldırabileceğini düşünemeyiz. Sorunu (Petrol sorunu) emperya-

lizmin yarattığı bir sorun olarak ele almak da konuya çok sağlam bakmak olur. Şüphesiz büyük petrol tekellerinin olaya bakış açısından emperyalist eğilimlerle izah etmemiz gerekdir. Ama bir çok dünya ülkesinin ilgisini sadece böyle bir eğilime bağlamak da yanlış olur. Öztersek petrol açısından bölgede istikrarın sağlanması petrol ithal eden tüm ülkelerin temel istemidir.

● Milliyetçilik, ezilmeziye karşı olmak, baskınlardan gizli sosyo-psikolojik davranışların karmaşıklığını da gözardı etmememiz gerekdir. Nitekim krit yoğunlaştıktan değişik Arap halklarının Saddam'a ve Irak'a bakış açısını değişim, yarasızlaşmış ve hatta destekler hale gelmiştir. Gerçi Saddam verdiği demeçler ve konuyu sergilemesiyle bu sonucu yaratmaya çalışmıştır ama tüm destekleme eğilimlerini Saddam'ın politikasına bağlanamaz yanlış olur.

● Bölgede demokratik niteliklere sahip tek bir Arap devleti yoktur. Tutucu, hatta halkın karşı acımasız ailelerin yönettiği ülkelerin yanı sıra, despotik yapıya sahip diktatörlerin de ülke yönetimlerini oluşturmaktadır. Bu durum Ortadoğu'daki istikrarı bozan faktörlerin başında gelmektedir. Saddam (Irak), Esad (Suriye), Mübarez (Mısır) bu ülkelerin tipik örnekleridir. Zaman zaman bu liderlerin "ilerici" oldukları öne sürülmüştür. Nasır'ın aştığı ve kendince tanımladığı ilerlerine doğrultusunda gitmekleri öne sürüldür. Sanırım bu biraz tehlili bir yaklaşımındır. Şimdi şu soruları yanıtlamaya çalışalım. Bu liderler ülkelerein bağımsızlığını gerçek anlamda yaşama geçiribilmeler midir? Ülkelerein baskıcı bir unsurlar olarak öne çıkan teokratik eğilimlerin önsünlü alabilmeler midir, yoksa bu eğilimlerden kendi iktidarları pekiştirmek amacıyla yararlanırlar mıdır? Ülkelereinde tam anımlıyla bir demokrasiyi işletmeler, halkın her aşamada siyasal, sosyal ve ekonomik kararları katılmayı sağlayacak yolları bulmuşlar ve uygulamışlar mıdır? Ülkelerein ekonomik yapısında hızlı bir gelişmeye sağlayacak çabaları girmiştir midir? Bu soruları daha da uzatabiliriz. Hepsine vereceğimiz yanıt olumsuzdur. Gerçek sudur ki bu dictaci liderlerin ilerici oldukları söylemek yanlış bir yargıyı pekiştirmektedir.

● Bu ülkelerin hemen hepsi şu ya da bu gücün desteği altında hızlı bir biçimde silahlanmıştır. Bugün Irak için söyleyen Mısır ve Esad için de doğrudur. Bu silahlanmadada gerçek kazananın silah yapımcılarının olduğu da yadsınamayacak bir gerçekdir. Ne var ki dünyada barış rüzgarlarının estiği, bölgesel çatışmaların azaldığı bir anda silah yapımcılarının

ve tacirlerinin zor durumda kalacakları bir gerçek. Bunun yanı sıra savaşmak için eğitilmiş yüzbinlerce insanın elinden oyuncası alındığı zaman, bunları etkin bir biçimde istihdam edemiyorsanız toplumda ya ABD özentisi Rambo'lar, ya da her türlü çılgınlığı yapacak luppen yiğinlar yaratmış olursunuz. Bugün Irak'ta hatta ABD, ya da Ingiltere'de durum bu söylemeklerinizden pek farklı değildir. Frankeştynlar yaratılmış, dur deyince de kendi mezarlarına girmek istemeyecidir.

● Son günlerde Batı basınında İslam fundamentalizmi diye adlandırılan radikal İslami akımlar da bu bölgede etkin bir faktör olarak göz önünde tutulması gerekmektedir. İslam radikaliliğinin İran'dan Cezayir'e kadar toplumlar üzerinde etkili olduğu bir gerçek. Bu bölgelerde nisbeten din bağınazlığından anımsıktılarların başarısız olması (İran'da Şah, Cezayir'de peşpeşe gelen devrim hükümetleri) ezilen ve tam anımsıyla umutlarını yitirmiş olan yiğinların İslama dönüşlerini doğurmıştır. Türkiye açısından da bu akımların ihmali edilemeyecek boyutlara ulaşmış biliyoruz. Olaya basit bir laiklik sorunu diye eğildiğimizde yamadığımızı kısa sürede anlayacağız. Nitelik Bağdat İslami akım kısırtmak için cihat ve benzeri çağrılarını yapmaya başlamıştır. Türkiye'de İslami akımın yayın organları da Mekke, Medine'nin bulunduğu mukaddes topraklarından İslam olmayan askerlerin çıkışını açıkça istemektedirler. Ürdün kralı kendisinden beklenmeyecek bir ataklı Amerikalılar ve Müslüman olmayan diğer yabancı güçlerin Suudi Arabistan'dan çıkışını istemektedir. Gelişmeler son bunalının İslamın bir iç işi olduğu şeklinde algılanması eğiliminin gitikçe kuvvet kazandığını göstermektedir.

● Bölge olaylarının muhtemel gelişmesindeki bir başka faktör de batılı tılkelerin kendi aralarındaki çelişkilerdir. ABD'nin Basra körfezindeki gemilerinin abluka uygulama isteği başta Fransa olmak üzere bir çok müttetikini kuşkuya düşürmüştür. Ekonomik ambargo kararının ise kısa sürede delinçekine ilişkin ilk belirtiler görülmeye başlamış, Ürdün bu komada Akabe kapısını aralayacağım hareketleriyle ima etmiştir.

3. Bu karmaşık faktörlere daha başkalarını da eklemek mümkündür. Ayrıca olayların hızı gelişimi, bugüne dek hesaba katılmayan etkenleri de gündeme getirmektedir. Bu yazının yazıldığı tarih olan 15 Ağustos 1990'dan, derginin yayımlanacağı güne kadar da bir çok değişmenin olacağı ve bunların olayların gidişini etkileyeceği açıklıdır. Bölgedeki olağan gelişmelerin iki odak noktası vardır: Saddam'ın ve ABD'nin tuturu. Saddam belirli bir köşeye sıkıştırılmıştır. Ambargonun, bunun da ötesinde aktif ablukanın delinmesi olağan gözükmemiştir. Bu koşular altında Saddam'ın İslam tılkelerinden daha fazla yandas toplama gayreti daha da artacaktır. Nitelik Irak için açık bir yenilgiyi kabul etmek anlamına gelebilecek bir barış elini İran'a uzatmıştır. Benzeri bir barış anlaşması da Suriye'ye yönelik olabilecektir. Gerçi Suriye ve Irak Baas partileri arasında, yıllar önceki dayanan深刻的me bu yaklaşımın kolay olmayacağı dilişindiriliyorsa da, aynı nitelikte güçlüler İran için de söz konusuydu. Bunun yanı sıra Saddam krizi atlaticak bazı önerileri ABD'ye iletebilir. Ürdün Kralı Hüseyin'in

girişimi, bunu doğrular yönündedir. ABD'nin Saddam'ın önerilerini kabul etmesi şimdilik mümkün görilmeyorsa da tartışmasız ret halinde de ABD'nin başlamaktı olan yarınılığı daha bir artacak. Diğer taraftan Saddam Irak'ın doğu ve batısında yığıdığı güçleri de güney sınırına çekerek daha bir güçlü biçimde ABD saldırısını bekleyecektir. ABD ve Bush'a gelince her geçen gün onları daha zor duruma sürüklüyorlardır. Yapacakları bir hareketin dünya kamuoyunda onaylanması olasılığı gitikçe azalmaktadır. Bunun dışında Amerika'nın tarihinin en büyük askeri yiğinlarından birini Suudi Arabistan'a yapması da başına değildir. Herhalde bu güçler savaş koşulları çok ağır olan cöllere piknik yapmak için gönderilmemişlerdir. Görünen odur ki ABD'nin bölgede Saddam ve benzeri, ne yapacağı belli olmayan, fanatik güçlere tahammül etmesi düşüntilemez. İki odağın karşılıklı konumları böyle olunca karşımıza iki olağan gelişme yönü çıkmaktadır. Buna birincisi ABD'nin uygun görüceği ve uzak olmayan bir tarihte ani bir saldu ile Saddam'ın işini bitirmeye çalışacak olmasıdır. Ikincisi ise bugünkü konumun belirsiz bir süre devam etmesidir ki, bu bir anhanda oyunun Saddam tarafından kazanılması demektir.

4. Olayların gelişmesi sırasında Türkiye'nin tavrı ne olmalıdır? Bir kere Irak'ın Kuveyt'e yönelik tek yanı bir karara dayanan istila hareketini kınanamamız gerekiyor. Bu noktada kimsenin kuşkusunu olmamalı. Bunun yanısıra BM Güvenlik Konseyi'nin ittifakla aldığı ekonomik ambargo kararına da uymanız zorunludur. Petrol boru hattını kapatmadı acile ettiğimiz gibi sivilere bir ölçüde hak versek bile, netice de BM karar uyarınca bunu er geç zaten yapacaktı. Bu noktaya kadar uygulanan politika genel çizgisini itibarıyla fazla eleştiremez. Fakat bundan daha ileriye gitmek, özellikle ABD'nin müttetikleri tarafından bile onaylanmayan aktif abluka girişimine söyle ya da böyle destek vermek, hatta bunun da ötesinde

ABD'nin girişeceği bir silahlı müdahaleye arkaya çıkmak düşünülmeden, tartışmadan, gözü kararmış bir kişinin vereceği kararla üzerine atılacak bir macera değildir. TBMM, 12 Ağustos olağanüstü toplantılarında, tek yönlü savaş hali yetkisini sınırlamakla, kendisinden beklenen basireti gösternmiştir. Daha önceki yazılarında, potansiyel bir tehlile olarak sözünü ettiğimiz Orta-Doğu jandarmalığını soyumak, ülkeyi ve halkı, boyutları önceden kestiremeyecek sorunlara sürüklüyor. Sanırım bu noktada hepimize düşen sagduyu ve soğukkanlılıkla şu tespitleri yapmak ve onlar uyarınca hareket etmek.

● Kesinlikle bir savaşa peşinen getirecek bütün angajmanlardan uzak durmak, savaş kişkırtıcılığı yapmamak, bölge barışının bozulması sonucunu verecek tüm eylemlere karşı koymak.

● Bölgede bundan böyle izlenecek politikalarla, yöre halklarının çıkarlarını ters düşecek kararlarla kaçınmak, gerici ve tekçü yönetmelerle değil halkın kendisi ile diyalogun yolunu araştırmak, bulmak ve sürdürmek.

● Birleşmiş Milletlerin kararları dışında hiç bir ikili ve gizli karara imza koymamak.

Bütün bunları daha da uzatabiliriz. Ne var ki alınacak bütün kararlarla siyasal mekanizmaların tüm organlarını devre dışı bırakmak gereğine inanmak ve bunu her fırsatı vurgulamak zorunluluğu ile karşı karşıyayız. Tek kişinin kapılı kapılar arkasında vereceği kararlarla, boş belgelere atılan bakanlar kurulu imzalayıla ülkenin geleceğini ipotek altına almak hiçbir kişinin yapmaması gereken bir davranıştır. Hele yasalar önünde sorumsuzluğu vurgulanan kişilerin bunu "tevessül" etmemesi gerekiyor. Böyle bir maceranın sorumluluğu büyük, millet affetmez, tarih affetmez.

Bir savaşa peşinen getirecek bütün angajmanlardan uzak durmak, savaş kişkırtıcılığı yapmamak, bu türden tüm eylemlere karşı koymak gerekiyor.

ADALET VE YARGININ SORUNLARI

Baroları suskun, tutuk ve bağımlı ülkelerde yargının bağımsız ve etkin olması düşünülemez.

Anaya'nın 2. Maddeinde Cumhuriyetin nitelikleri sayılırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik, laik ve sosyal HUKUK DEVLETİ olduğu belirtilmektedir. Ayrıca üyesi olduğumuz Avrupa Konseyi Statüsü'nün 3. maddesinde de "Avrupa Konseyi'nin her üyesi yetkisi altındaki bulunan her kişinin temel hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesi sonucunu doğuran HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ ilkesini benimser" denilmektedir, "Hukukun üstünlüğü" kavramı, Anayasa'da Milletvekili ve Cumhurbaşkanlığı yeminlerine girmiştir.

Anayasa'nın 5. maddesinde, "...kişinin temel hak ve hüsranelerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmamakla şurette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırma..." devletin amaç ve görevleri arasında sayılmıştır.

Görelim ki hukukumuzda korunmaya alınan unsurların başında kişinin temel hak ve hüsraneleri gelmektedir. Temel hak ve özgürlükleri korumanın asıl güvencesi, hızlı, doğru, sağlıklı adalet dağıtmaktır. Bunun yolu da "BAĞIMSIZ YARGI"dan ve "Hakimlik Teminatı"ndan geçmektedir. Yargının bağımsız olmadığı ülkelerde hakimlik teminatından ve de-

mokratik hukuk devletinden söz edilemez. Yargı bağımsızlığı, hukuk devleti olmanın baş koşuludur.

Anayasa Mahkemesi'nin 22.6.1989 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan kararında, "Bağımsızlık, güvence, yargı symmetrya dayanan hakimlik ve savcılık mesleğinin başlica ilkeidir. Yargısal bağımsızlık, hakim ve savcının güvence, yargısal çalışmaların temel koşuludur. Hukuk, bir ulusun hak arayışı olarak tanımlandığından bu arayışı gölgeleyeceklere düzenlemeler bağımsızlık ve güvenceyle birlikte olamaz. Bağımsızlık, devletin, Anayasanın in-

san onurunun koruyucusu olan yargının seçkin niteliğidir. Bağımsızlık ve güvenceden yoksun yargı, yargı olamaz" denilerek yargı bağımsızlığı ve yargı-savcı güvencesinin anlam ve önemi vurgulanmaktadır.

Bağımsızlık ve güvence ile korunmak istenen şey, yargı ve savcı değil, toplumun yararı, fertlerin hakkı, onuru ve güvencesidir.

Anayasada ve yasalarda "BAĞIMSIZDIR" diye yazılıncı bir kurum, gerçekten bağımsız oluyor mu? Bu sorunun cevabını yine Anayasa ve yasalar veriyor.

Anayasada tanımı yapılan ve özel kanunu olan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, yargı alanında fevkâlade önemli, yargı bağımsızlığını ve Yargı-Savcı güvencesini çok yakından ilgilendiren yetkilerle donatılmıştır. Kurulun başkanı adalet bakanıdır. Diğer altı üyeden birisi de adalet bakanlığı müsteşarıdır. Geriye kalan 5 yargı türü de Yargıtay ve Danıştay Genel Kurullarınca her üyelik için gösterilen üçer aday arasından cumhurbaşkanına seçilmektedir. Kurulu temsil ve oyanat yetkisi bakanı aittir. Kurulun oluşum biçimini ve kararlarla karşı yargı yolu da kapalıdır.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu İç Yonetimetiğine göre aksine karar alınmadıkça oylamalar açık yapılmakta ve oylanması adalet bakanlığı müsteşarından başlamaktadır. Bir anlaşıda siyaset iktidarın oyundan rengi daha iyi başında belli olmaktadır.

Şimdi sormak gerekmektedir. Oluşumunda ve bünyesinde bu kadar olumsuzluğu bulunduran bir kurul, yasanın 2. maddesinde "Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, BAĞIMSIZDIR" diye yazdığı için bağımsız oluyor mu? Birakalım Anayasa Mahkemesi'nin tanımladığı Öz'de bağımsızlığı, böyle bir kurul BİÇİM'de bile bağımsız olamaz. Anayasa Mahkemesi karanında deyinildiği gibi "Yürütmeyenin gözetim ve denetimi altında, gerçek bir yargı bağımsızlığından sözdemez."

Daha bağımsız, daha güvenceli hakim ve savcısı anlayışı yerine daha bağımlı ve güvensiz hakim ve savcısı anlayışı, belki yönetenleri rahatlatır ama demokratik hukuk devletini temelden sarsar.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun bugünkü oluşumu ve işleyiş şekli konusunda hiçbir değerlendirme ve savunma, inandırıcı olamaz. Sorun, kişilere bağlı olmadan öte, kürumsal bir sorundur; yargının bağımsızlığı sorunudur. Kurulun BAGIMSIZ sayılabilmesi için, seçilen 5 tür, cumhurbaşkanıca değil, Yargıtay ve Danıştay Genel Kurullarınca doğrudan seçilmelidir; bu tür seçim, hem daha de-

mokratiktir ve işin özüne uygundur, hem de kurul üyeliğine talip olacak pek çok değerli yargıçın, seçilemeyeip cumhurbaşkanıca refüze edilmiş sayılmasını endişesi gidericidir, rahatlatıcıdır. Adalet bakanı ve adalet bakanlığı müsteşarı kurulun oluşumunda yer almamalıdır; dolayısı ile Kurul'un adalet bakanlığı dışında kendisine ait bir binası, ayrı bütçesi ve sekreteriyası olmalıdır.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinin seçiminden başka Danıştay üyelerinin dörtte biri ve Anayasa Mahkemesi üyeleri de cumhurbaşkanıca seçilmektedir. Bu tür seçim demokratik hukuk devleti, hukukun üstünlüğü ilkeleri ile bağdaşmaz. Cumhurbaşkanı, görevi ile ilgili suçlarından dolayı yüce divan sıfatı ile yargılanacak olan Anayasa Mahkemesi üyelerini yine cumhurbaşkanının seçmesinin yargı bağımsızlığı ile de bağdaşır yani yoktur.

Cezaevlerinde hükümlü ve tutuklulara gayri insani ve kültürtüçü muamele yapıldığı sık sık söylenilip yazılır.

Devletin güvencesi altında olan tutuklu ve hükümlülerin ve onların yakınılarının, can güvenliğinden endişe etmeleri, hukuku ve adaleti son derece zedelemektedir.

Ulkiemizde kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, "Hiç kimse inşkence veya zalimane, gayri insani veya kültürtüçü muameleye tabi tutulmamasını" öngörmektedir. Devlet, cezaevlerinde bile olsa vatandaşını korumak, yaşatmak ve insan haklarına saygı göstermekle yükümlüdür.

Gayri insani ve kültürtüçü muameleler sadece cezaevlerinde yapılmıyor. Cezaevleri dışında kolluk güçlerinin inşkence yaptığı da bilinmeyen. Kolluk güçleri karşısında susmak, insanın temel haklarındanadır. Inşkence ile insanların suskunlığını yakmaya kalkışmak, onu kötü muamele ile zorla konuşutmak, doğanın bu en anlamlı carisini karşı cinsiyet islemektedir.

Biz, inşkence ile, inşkence emrinin veren ya da inşkence edenlerin kişilik ve düşünceleri açısından ilgilenmemiyoruz. Inşkence ile ilgilenmememizin temel nedeni, yüce adalet duygusu ile ilgiliidir. Inşkence ile itiraf elde edilince savunmanın hiç bir anlamı kalmyor. Inşkenceye dayanamayıp asılsız itirafa bulunulması, gerçek suçluğun da ortaya çıkmaması önliyor, adaleti yarlıyor.

Çare ve çözümlerin en önemlisi, 10.8.1988 tarihli Resmi Gazete'de onaylandığı ilan edilen "İŞKİNCİYE KARŞI BİRLEŞMİŞ MILLETLER SÖZLEŞMESİ"nin 1. maddesinde çok açık ve geniş tanımı yapılan inşkencyi, ce-

za kanununa göre suç saymak ve bu tanımı CMUK'un "sorguda yasak uygulamalar" başlığı altında 135. maddesine yazmak, 136. maddeye, sanığın müdafii hazır bulunmadan sorusunun yapılmayacağını eklemek, etkili karunu, idari, adli ve gerekli başka tədbirleri almaktır.

"Sav-Savunma-Yargı", sağlıklı yargılama birbirinden ayrılmaz üç unsurdur. Devletin temeli olan adaletin gerçekleşmesinde savunmanın payı, azımsanmayacak ölçüdedir. Bu nedenle savunma hakkının ömürdeki engellerin kaldırılması, yargıya daha güçlü ve etkin kılacakur.

"Hazırlık soruşturmasında gizlilik", günümüzde çağdaşı olmuş "müzellek" hale gelmiştir. Hazırlık evrakının en önemli zamanda avukatın gizlenmesi, savunma hakkına getirilen en büyük engeldir. Süratle, gerekli yasal düzenleme yapılmış "savunma, suçlamaya başlar" ilkesi benimsenmiş, hazırlık soruşturmasında avukat hiçbir engelle karşılaşmadan, kendisinden hiçbir belge gizlenmeden savunma görevini yapabilmelidir. Aksi takdirde ceza yargılması eksik olacak, emniyette baskı altında alınmış gerçek daşı ifade ve haklı-haksız işkence söyletileri sürüp gidecektir.

Bir başka adaleti zedeleyici husus da İdari Yargılama'daki "GİZLİLİK"tir.

İdari yargılamaındaki gizlilik, ülkemizdeki en üzücü hukuk çögünenmesi örneklerinden biridir. Kendisiyle ilgili belgenin idarenin keyfi takdiri ile "GİZLİDIR" kaydı konularak davacıya gösterilmemesi en açık savunma hakkı engellemesidir.

Danıştay ile İdare ve Vergi Mahkemelerinin, celbine karar verdikleri bilgi ve belgeleri "Devletin güvenliğine veya yüksek menfaatiyle birlikte yabancı devletlere da ilişkin ise başbakan veya ilgili bakan, GEREKÇESİNI de bildirmek suretiyle sözkonusu bilgi ve belgeleri vermeyeleştirir. Gizli belge ve dosyalar taraf vekillerine inceletirilmez."

1602 Sayılı Askeri Yıksek İdare Mahkemesi Kamununun 52. maddesi ile 1972 yılında getirilen ve İdari Yargılama genelleştirilen "GİZLİLİK" uygulaması sonucu, davada taraf olan kişi VEYA VEKİLI KENDİ aleyhilerine olan belgeleri görememektedirler.

Açığı idari davada, idare, tek taraflı olarak ve keyfi bir şekilde istediği belgeye "GİZLİDIR" damgasını vuracak ve davayı açan veya vekili bu belgeyi inceleyemeyecek. Ne ile suçlandığım bilmeyen taraf, kendisini nasıl savunacaktır? Idareye ve yargıya açık ama ilgilisine, davacuya kapalı belgelerle saflıklı bir yargılama gerçeklemez. Üstçük, idarenin "GİZLİDIR" kasesini vurdugu her belge, gerçekten gizli nitelikte midir? İdari Yargınız, bu konu üzerinde gereken titizliği yeterince gösteriyor mu?

Mahkeme kararını verirken bu gizli denen belgeleri değerlendirmek, kararını gereklili vermek durumundadır. "GİZLİLİK" kararda da sùrse, bu hukukun "saflıklı karar" niteligi olmayacağından, "şüpeli karar" olacaktır. Adalette şüpeli varsa devletini temeli sarsılır. Adaletsiz devlet, savunmasız adalet olamaz. Gerçekten hakkı olan kişi, "GİZLİLİK" çemberrini yaramadığı için hakkını kaybetmişse artık savunma hakkının kutsallığından da, hak aran-

ma özgürlüğünden de, adaletten de bahsedilemez. Haklılar haksız çıkarıyor, suçsuzlar suçlu oluyor, suçsuz insanlar korkuyorsa adalet yok demektir. Ünlü bir hukukçunun dediği gibi "Adaletin bulunmadığı bir ülkede herkes suçludur." İdare de suçludur, yargı da suçludur. Günümüzde bu denli sınırlanan savunma hakkı, ilk çağda bile daha özgürce kullanılmıştı. Ölüm cezasına çarptırılan Sokrat, savunmasını özgürce yapmıştır. Öyle olmasa da "Sokrates'in Savunması" günümüze kadar kalır mıydı, yaşar mıydı? Sokrat, savunmasında her şeyi özgürce söylemiş, hatta kendisini suçlayanları alay etmiştir, bugünkü halimizi gérse alay etmekle yetinmez, kahkahalarla güllerdi. Sokrat öldü, aradan 2460 yıl geçti ama hala yaşıyor. Onu ölümle mahkum eden Atina'lı hakimleri kimse hatırlamıyor bile. Sokrat bir defa öldü, şereflice öldü; biz gizlilik ve ayıplarla yaşıyoruz ama her gizlilikte ölüp dirilerek yaşıyoruz.

Batı'da "Gizli Belge" usulünün terkedilmesine neden olan olayların başında meşhur Dreyfus davası gelmektedir. Fransa'da ve 1894'de Yıldızlı Dreyfus, askeri mahkemeye gönderilen kendisinden ve avukatından GIZLENEN bir "Belge" dayanarak yapılarak mahkum edilmiştir. O tarihlerde ünlü yazar, düşünür Emil Zola, Dreyfus'un mahkumiyetini haksız bulan ve devrin cumhurbaşkanına hitap eden bir açık mektup yayımlamaktan yargılanıyordu. Bu konu ile ilgili olarak Fransız Parlamentosunda kenuşan Clemenceau'nun şu sözleri fevkalaş ilginçtir: "GİZLİ BELGE (!) Bunun ne demek olduğumu biliyor musunuz? Bu, bir insanın ondan gizlenen bir belgeye dayanarak yargılanması, mahkum edilmesi, kendisinin çocuklarının en yakın herkesin ŞEREFŞİZLİĞİNE hüküm giymesini demektir. Baylar, içinizden hanginiz, bu şartlar altında mahkumiyete isyan etmezsiniz? ŞEKİL GERÇEĞE tercih edilmeliidir."

Yüzyıl önceki bu olayın benzerleri hergün ülkemizde yaşanmasının istiyoruz. Türkiye'de çağdaş Dreyfus'lar olmasının istiyoruz. İnsanlar serefleri ile yaşasınlar istiyoruz.

Yargı bağımsızlığında degenilenden daha ilginç ve garip bir BAĞIMSIZLIK anlayışı da BAROLAR için söz konusudur. Avukatlık Yasasının birinci maddesinde "Avukat görevini yerine getirmede BAĞIMSIZDIR" denilmektedir. 123. maddede de Barolar Birliği Başkanı'nın görevleri sıyrırken "Meslek onuru ve BAĞIMSIZLIĞI ile ilgili işlerde kanunlar ve Meslek Kurallarının gereğini her türlü organlara karşı savunmaktan" bahsedilmektedir.

Verdiği kararları büyük bir kısmı adalet Bakanlığı'nın onayına tabi Adalet Bakanı'nın isteği uyarınca C. Savcılığının açacağı dava üzerinde sorumlu organının görevlerine son verilebilecek olan, seçilmiş organının geçici olarak valilerce görevden uzaklaştırılmasına olanak tanınır, organının görevlerini kanun hükümlerine uygun olarak yapıp yapmadıklarının adalete bakanlığı müfettişlerince denetlendiği Baroların bağımsız olduğu söylenebilir mi?

Barolar suskun, tutuk ve bağımlı ülkelerde, yargının bağımsız ve etkin olması düşülmeli. Baroların bağımsızlığını sürdürmek aksine bağımlı olmasını yermek gerekdir. Barolar, "Sav-Savunma-Yargı" üçgeninde savun-

manın gücü ve özgür sesidir, bu işlevleriyle yargıyı daha anlamlı kılmaktadır. Bağımsızlık, her çeşit etki, baskı, yönlendirme ve kuşkudan arınmış şekilde özerk bir çalışmaya amcalar. Bu anlamba baroların bağımsız olduğu bir ülkede, savunma hakkının onuru, özgürlük ve hiçbir şüphe ve kuşkuya yer vermeyecek biçimde kullanılmasından ve YARGININ BAĞIMSIZLIĞI'ndan bahsedilemez.

Yazımızı, yargı'nın belirgin unsurlarından "Savunma"nın anlam ve önemini vurgulayarak noktalamak istiyoruz.

Savunma hakkı, zaman gelmiş imparatorlara, krallara, ülkesini tek sözü ile titretenlere de lazım olmuştur. Kime nerede, ne zaman ve nasıl gerekeceği hiç belli olmaz. 12 Eylül'a izleyen dönemde etkin devlet görevi sırasında acli ve idari yargıda savunma hakkıyla ve yargıyla ilgili kısıtlamalara ses çıkarmayan bir ünlü general kişiliğine vaki tecavüz karşısında savunma hakkına sahip olmasında kaldı; avukatları vasıtasi ile hakkını, Danıştay'da aradı. Ne mutlu olsa ki yargılandı; avukatları vardı, hukum savundular ve Türkiye'de yargıçlar vardı, hukum verdiler.

Savunma hakkı, zaman gelmiş imparatorlara, krallara, ülkesini tek sözü ile titretenlere de lazım olmuştur.

Kime nerede, ne zaman ve nasıl gerekeceği hiç belli olmaz.

BİRLİK/PARTİLESME SÜRECİ ÜZERİNE TEZLER

Örgütü bir güç olarak varlık nedenimiz, kapitalizmin aşılacağına dair beynimiz ve yüreğimizle beslenen inancımızdır.

1. Birlik/partileşme süreci, birbirleyle ilintili bir dizi bunalım çerçevesi içinde yer almaktadır. Sosyalizmin evrensel krizi, Türkiye'de sosyalist pratiklerin başarısızlığı ve oluşan teorik bunalım, Yeni Sağ'ın evrensel saldırganlığı ve Türkiye'deki 12 Eylül yenilgisi çok yönlü bunalımlar çerçevesini çizen olgulardır. Günlümüzde Türkiye sosyalizmine bunalımı aşma yönünde sunulmuş tek tarihsel araç birlik ile onun örgütsel ifadesi ve politik araca dönüştürülmesi demek olan birlik partisidir. Sürecin özlü, bunalım çerçevesi içinde birlik ve partileşme arasındaki organik bağda aranmalıdır.

2. Bugün, önlümeye koyduğumuz hedeflere varmadı; mücadelemizi işlevsel yapmadı; çağdaş bir kimliği oluşturmada; halka umut ve güven verecek demokratik, yiğimsal partimizi kurmadı olmazsa olmaz birinci koşul birliği sağlamak, güçlendirmek, geliştirmektir. Biz

burjuvazının politika yapmak teklini ve bunun getirdiği hegemonayı kırmak için bir güç odağı oluşturmak zorundayız ve bunu başarabilmek yolunda temel araç birlik partisidir. Birlik/partileşme süreci ise şu aşamalardan oluşmaktadır: Birlikte program oluşturmak; birlikte verilecek mücadelede içinde ortak kimliğin temel tasarımları döşenek; birlikte örgütü çatın ve iç demokrasinin mekanizmalarını örmek, parti tüzüğünü hazırlamak; ve birlik partisini kurmak.

3. Bilimsel Teknolojik Devrim ve evrensel bir demokratikleşme iradesi tüm yapı ve ilişkileri altüst etmekte, bu arada da insanlığın özgürlüğe ve nihai kurtuluş yönündeki dünya görüşümüze yaraşır ufuklar açmaktadır. Türkiye, ayak duranlığı bu gelişimi ve değişim fırtınalarının sadece yiker etkilerine terkedilmiş, çırımıya bırakılmıştır. Halkımıza bu boğucu düzen çerçevesinin dışında birincik seçenek olarak sosyalistler ancak birlikte yeni bir nefes, yeni bir umut, yeni bir umar oluşturabilirler.

4. "Sosyalistler birleşmez" inancı kadroların işi ve emekçiler arasında, syydlarda ve genel olarak halkta bezginlik, inanesizlik, güvensizlik yaratmaktadır. Giderek de insanlarda sosyalizme karşı yabancılık ortaya çıkmaktadır. Birlik, yeni bir coşku umut silkinisinin kaldırıcı olacaktır. Birlik süreci, kitleSEL politika yapmak iradesi ile içiçe geçmiş olduğu için de otomatik olarak bu silkinise ko-

şut biçimde çapımızı, perspektifimizi, kısacası bilimsel hülyamızı iddialarımıza yaraşır boyutlara ullaştıracaktır.

5. Politik/örgütsel/ideolojik düzlemlerde burjuvaziden geri döndürülemez bütüncül kopuş güçlü bir örgütsel çan altındaki birlilikte olanıdır. Aksi, erime ve ezilme girdabında ideolojik çöküntüdür, ister istemez düzen içi konumlara stırıklenmek ya da nihilizme, dogmatizme savrulmaktr.

6. Sosyalistlerin birliği, sınıfın birliği ile tek ve aynı şeydir. İçi sınıfı ve özellikle de biliñli önderleri politik olarak bir "tabula rasa" oluşturmamaktadır. Bölünmüşlük orada da söz konusudur. Birlik, sınıfın ve sınıf ile sosyalistlerin bütünlenesmesinin temel adımı olacaktır.

7. Sosyalizm güçleri dağılmış durumdadır. Bunları toparlayıp kendi binnesi içinde mücadeleye çekerilecek ve yeni unsurları kazanabilecek yetenek eski yapılarda mevcut değildir. Sosyalist birliğimin yeniden toplanması ve taze katılımlarla güçlenebilmesi kendi başına birlik anlamına gelmektedir.

8. Birlik, depolitizasyona ve demoralizasyona son verilmesi, yıldıñik duygularının kırılması ve saflarımızda yeni bir umut, coşku, direnç rızgarının esmesinin birincik yoldadır.

9. Birlik yaşam dayattığı kadar kendi nesnelliğimiz de zorlamaktadır. Birlik, tabandan gelen güçlü iradenin üzerinde inşa ediliyor. Birlik, ertelenemez bir gereksinim olduğu için güç ve ivme kazanıyor, kendi iç dinamizmini yaratıyor. Sürec bu nedenle başlayabildi, bugünkü noktaya gelebildi ve geleceği işaret edebiliyor.

10. Geçmişteki bölünme nedenlerinin çoğu günün gelişmeleri ışığında anımlarını büyük ölçüde yitirmişlerdir. Osteli, bütünlük parçalarının tek tek doğrular yönünde yol alamayacakları da ortaya çıkmıştır. Artık rotanın birlikte oluşturulması, doğruların birlikte aranması ve bugünün mücadeleyle yarının kazanımlarının ortaklaşa paylaşılması gerekmektedir. Birlik/partileşme süreci de tam tamına bunu ifade etmektedir.

11. Bir çok normumuz, alışkanlığımız, değerlerimiz, doğularımız mücadeleden çetin koşulları içinde asındı, kimileri yaşamca asıldı. Yeni kimliğimizi oluşturmak, kazanımlarımıza sahip çıkmak, yanlışlıklarımızdan arınmak sürecini yoğun bir tartışma, eleştir ve geniş bir katılımla ancak birlikte olabiliriz. Birlik ve partileşme süreci işe böyle bir yeniden doğuş ve arıtma arayışını da içermektedir. İllerde doğularımızın kemikleşmemesi

si ve yaşamla inatlaşmaması için gerekli mekanizmalar yine birliğin çoğulcu atmosferi ve yapısı içinde elbirliğiyle inşa edilebilir.

12. Kitlelerden ve yaşımdan kopuk dar grupçuluk ve saf, monistik parti anlayışı ve yapıları antodemokratizmin ve tutuculuğun maddi temelini oluşturmaktadır. Birlik, bu kısır döngüyü kırıp maddi temelini ortadan kaldıracaktır. Birlik, doğası gereği ve özü itibarıyle, monistik yapıyı yadsıyor, yenilenme sürecinin ve demokratizmin en etkin aracı oluyor. Çok parçalı ve demokratik yapılarıyla, tartışma ortamını sürekli canlı tutarak, yaşamla bağlıları koparmamamın ve yenilenmeye yeteneğine sahip olmanın garantisidir birlik sürecinin oluşturacağı parti.

13. Kendi tekkesi dışında kalanları, gericilikten siddet yoluyla da tasfiye edilecek "haimler-düşmanlar" olarak gösteren, gerçegin domus bir biçimde kendi tekeli pençesinde olduğuna inanan diziñelere şablonlu, kopyacı, dañ kafalı grupçıklardan, monistik örgütlerden oluşan yapılanmanın itici ve boğucu kültürzsüzlüğünü ancak birlik/partileşme süreci ortadan kaldırabilir. Sosyalizmin insancıl, demokratik, yenilenmeye açık, yaşamla içice özü ve gerçeki inatla aramaya özdes doğası ancak birlik süreci içinde hayatı geçirilebilir, sosyalizmin itibarsızlaşması önlenebilir, onun adına bir çekim merkezi oluşturulabilir.

14. Kadroların hiyerarşik yapılar içinde bürokratik baskı altında örgütel menşelerden kurtulması, özgür bireyler olarak yarıncılıklarının, bilgi ve deneyim birikimlerinin sosyalizm davasına aktarılması ve doğrudan katılımlarıyla denetimlerine dayalı bir partinin kurulabilmesi de ancak doğası gereği bu yönlerde gelişen birlik/partileşme süreciyle olanağıdır.

15. Sınıf özelliklerini dolayısıyla daha çok emperyalizme ve şiddete投降 eden egenlerin kıyicılığı esas olarak sosyalistlere yönelik olagelmıştır. Birlik, doğal koruma gönüdüyle de çatışmaktadır, bu açıdan da anımlı ve işlevli olmaktadır. Birliğimiz demokrasi cephesini de güçlendirecek, demokrasiyi askıya alma öznelerine de caydırıcı etki yapacaktır. Militarizmi yaşamdan tılmulye silibilmemiz için öncelikle düzeni ve onun sahibi hakim sınıfları şiddetten arındırmanız gerekmektedir. Birlikten doğacak örgütü güç bunun an etkili aracı ve sigortası olacakur.

16. Birlikten yana olmak basit bir aritmetik toplama işlemini gerçekleştirmeye çalışmak değildir. Birlik sürecine katılmak, aynı zamanda, öğreneceklerimizin, paylaşacak baş-

Doğrularımızın kemikleşmemesi ve yaşamla inatlaşmaması için gerekli mekanizmalar birliğin çoğulcu atmosferi ve yapısı içinde elbirliğiyle inşa edilebilir.

ka düşünsel/örgütSEL kazanımların, kabullenenecek değerlerin varlığını da teslim etmek demektir. Hele bu bunalım döneminde sağa ya da sola, muhafazakarlığa ya da reformizme savrulma riski hepimizi tehdit etmekteydi. Birlik, böylesi bir ortamda, birbirimize yardımcı olmak, öğretmek-öğrenmek, tüm deneyimleri sosyalizm için bir potaya dökmek ve hareketin başarısına yöneltmek anlamusuna da gelmektedir. Dünya ölçüğünde ve Türkiye'deki farklı gelenek ve çizgilerin, parti ve haretelerin deneyim ve birikim zenginliğinden dersler çıkarıp yararlanmanın tarihsel fırsatı birlik süreci. Üstelik bu birlikte biçimlenme süreci belki de ilk kez duşa dönük bir mücadele süreci içinde dostluğ ve dayanışma ile gerçekleşmiş olacaktır.

17. Birlik süreci sonunda ortaya çıkacak bütün, kendisini oluşturan parçaların niteliklerini kuşkusuz yanıtacak ama onlardan da farklı, başka olacak, bu anlamba da devrimci bir programatik ve yapısal sıçrayışı ifade edecektir. Dolayısıyla da birlik, Türkiye sosyalizmine tek tek eski yapıların kendi başlarına gerçekleştiremeyecekleri devrimci yenilenmenin anahtarı, motoru olacaktır.

18. Örgütü bir güç olarak varlık nedenimiz, kapitalizmin açılacağına dair beynimiz ve yüregimizle beslenen inancımızdır. Dünyayı değiştirmeye kararlılığımızı ve yeteneğimizi kanıtlayabilmenin ilk yolu, önce kendimizin değişebilir olduğumuzu göstermektedir. Birlik, bölümümüzde dayalı geçmiş kalplardan kurtuldugumuzun ve dolayısıyla da değişmeye olduğumuzun en temel kanıtı olacaktır. Birlik sürecinin demokratik, coğulcu ve katılımcı niteliğinde, geçmişin deneyimlerinden olumlu dersler çıkarabileceğimizin güven verici göstergesi olmaktadır.

19. Çoklukla bize dayatılan acımasızlığı, mücadede koşulları yüzünden, zaman zaman da kendimizce yaratılan nedenlerle unutulmaya yüz tutmuş sevgi, hıggırtı, dayanışma gibi bizi biz yapan kültürel değerler birlik sürecinde yeniden ortaya çıkıyor, kendimizi yeniden keşfetmemizi sağlıyor, ayırdıcı ortak kimliğimizi oluşturuyor, gittimizde güç katıyor.

20. Birlik süreci içinde daha şimdiden kurulmuş bulunan diyalog, ortaya çıkan ilişkileri ilişkili kalıcı ve ba alandaki değişiklikler bizzat devrimci kazanım kabul edilecek düzey ve olumluşturacaktır. Yeniden umut, güven ve coşku üretimi, birlikte iş yapma iradesi ve esas olarak da sosyalizmin evrensel kökenlerinden başlıca olan dayanışma duygusunun tesisi ve benzeri gelişmeler gerçekten devrimci kazanımlardır, birlik süreci içinde elde edilmeye başlamışlardır, sürecin ilk meyvelendir. Arak açıkça belli olmuştu ki, birlik/partileşme süreci doğru yönde gelişmektedir.

21. Türkiye'de Marksistlerin önemlice bir bölüm arada radikalizmi yitirebiliyor, radikallerse Marksizmi her zaman tam olarak yakalayamıyorlar, bir radikalizminden esintiler alırken öteki Marksizmden esinleniyor. Birlik sürecinde bunların kaynasmasından bir Devrimci Marksist ortak kimlik yeniden doğmaktadır. Bir değişik ifadeyle, arada hüsseri sisler içinde kalabiliyor, gerçekle bağları her zaman yeterince kurumayanlar, birlikte hayallerini yitirmeden gerçekçi olabilecekler.

22. Birlik-partileşme süreci, bileşeni ör-gütler (parti, birlik, çevre vs.) açısından bir oto-likidasyon değildir; aksine, herbirinin, diyalektik bir sıçrayışla, kendi kazanım-

değer ve misyonlarına ek öteki birliklerle çesitlenip zenginleşerek üst düzeyde "yeniden üretilmesi"ni gerçekleştirmektedir.

Felsefe dergisi

90 / 2 - 3

ÖZEL BÖLÜM : FELSEFE VE DİL

Felsefenin Dili Afşar Timuçin • Dil-Mantık Bağlamı ya da Dil-Düşünce İlintisi Üstüne Nejat Bozkurt • Homo Linguisticus-Homo Semioticus- Homo Postsemioticus Mehmet Rifat • Dil - Mantık Filozofu Olarak Abelardus ve Ockham Betül Çotuksöken • Tarih-öncesi Sembolizmin İlkeleri Boris Frolov • Harf Yazısı ve Dilin Yapılarıyla İlişkisi Wilhelm von Humboldt Felsefi-Dilbilimsel Düşüncede İki Akım Valentin N. Vološinov • Mantık, Doğal Dil ve Bilme Evelyn Dölling-Johannes Dölling • Değişen Bilişim Durumlarının Dilbilimi Dimitri Spiwak • Dil Alan Mazur-Leon S. Robertson

FELSEFE TARİHİ

Thales'ten Platon'a - VIII Helmut Seidel • Halifeler Ülkesinde Düşünürler - IV Gotthard Strohmaier

FELSEFE SORUNLARI

Felsefede Sorulanın Yeri Konusunu Yeniden Ele Alma Denemesi Kürsat Güney • Psişik Yansıtma Aleksis Leontiev • Kişiye Çekicilik Dr. Hayrettin Akyıldız

ESTETİK VE SANAT KURAMI

Sözel Sanatın Kökeni ve Erken Biçimleri Eleazar Meletinsky • Sanat Dilinin Çözümlenmesi Umberto Eco

FELSEFE ELEŞTİRİLERİ

Manuskul Dil Analizi ve Analitik Felsefe Erhard Albrecht • Heidegger, Filozof M. Şehmus Güzel - Ali Akay

OKUR FORUMU

Kant Haklı mıydı? Yüksel Demirekler • Anti - Berkeley (Berkeley Felsefesinin İçsel Eleştirisi) Eyüp Ali Kılıçarslan

Felsefe Reformu İçin Geçici Tezler Ludwig Andreas Feuerbach • Felsefe Yayınları Kaynakçısı Hasan S. Keseroğlu • Felsefe Sözluğu Afşar Timuçin • Humboldt, Wilhelm Freiher von Joachim Streisand

İSTEDE ADRESİ : Nuruosmaniye Cd. No: 5/3 Cağaloğlu - İSTANBUL

SOSYALİST PARTİ PROGRAMI VE ÇEVRE

Böyle bir program, çevre sorunlarını yaratanlarla bundan olumsuz yönde etkilenen kitleler arasında "hümanizm", "doğacılık" ya da "hayvan sevgisi" eğilimlerinin öne çıkarıldığı bir "mutabakat"ı öneremez.

Her geçen gün "yaşamsal önemini" ayırdına daha çok varılan çevre sorunları için, yaygın bir kesim, çözümü "partilerișili politikalarda (!)" ararken, birek sürecinde ume verici aşamalara ulaşan sosyalistler, bu konuya programlarına nasıl almalarıdır?

Kuşkusuz, sorumum yanımı, "sosyalizmin genel amacı" içinden filiz vermektedir.

Bu amac, "sömürgeci, savaşsız, tüm insanların barış ve özgürlük içinde yaşadıkları, dünyaya zenginliklerinden eşit ve hakça bir paylaşım"a yararlanıkları ve çağdaş yaşam koşullarının yine eşitlik içinde geliştirildiği, uygur ve demokratik bir ileri toplum düzene ulaşmak" olduğunu göre, çevreye ve "sorunlara" bakış açısından da aynı hedefler doğrulundan zenginleşeceğine açıktır.

Başa deyişle, bir yandan çevrenin bozulmasını önleyici savaşım yöntemleri ve politikalar geliştirilirken,

öbür yandan bu savaşının ve geliştirilen politikalarn "demokratikleşme" sürecini de hızlandırmaması, aynı anda "sosyalizm karşıtı olan" güçlerin ve ilişkilerin geriletilmesine ve kalıcı demokratik aşamalara ulaşmasına da etkin katkıları bulunacak bir potansiyele oturması göz önüne alınmalıdır.

Elbette ki böyle bir program, "çevre sorunu"nun yaratıcıları'la, bundan olumsuz yönde ye "yığınca" olarak etkilenen "kitleler" arasında "hümanizm", "doğacılık" ya da "hayvan sevgisi" eğilimlerinin öne çıkarıldığı bir "mutabakat"ı öneremez. Sosyalistler, böyle bir "göreceli" mutabakat köklü çözümler getiremeyeceğini, "rekabet" ve "büyüme"nin, "ayakta kalabilece-

ni" tek koşulu olduğu kapitalist yarış içersinde çevreyi de gözden çıkartmayı bir ekonomik kurtuluş yolu olarak gören güçlerin, ancak belki "çkar dengelen" içinde "çevreci" görlinebileceklerini ve bunun bile çoğu kez "geçici" olabileceği ve salt "görünüşte" kaldığını çok iyi bilirler.

Bu nedenle de, upki temel insan hak ve özgürlüklerinin elde edilmesi, insan emeğinin ve üretkenliğinin gerçek karşılığının alması ya da halkın genel yaşam kalitesini "sının gözetmeden" yükseltmeyi temel alan "ulusal" kalkınma politikalarının izlenmesi... vb. hedefler gibi, insanı ve uygarlığın "koruyan" ve "geliştiren" bir doğal ve kültürel ortama kavuşturmak için de, bağımsızlık, demokrasi ve barış savaşımıyla, "yaşanılır bir çevre" savaşının "koşutluğu", hatta "bir bütün olarak" değerlendirilmesi, sosyalizmin çağdaş açımlarını arasında girmiştir.

Slında, ülkemizde özellikle son yıllarda ve 12 Mart ile 12 Eylül mirası olan uygulamaların "gölenmesiyle" ayırdına varılabilen bu "ilişki", uluslararası topluluğun gündeminde 1970'li yıllarda gelmiş ve ilk kez, tüm gerçek yönüyle, 5-16 Haziran 1972'de Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Dünya Çevre Konferansı'nda kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır.

Konuya ilgili birçok yazı ve söyleşimizde daha önce de vurguladığımız üzere, bu konferansın sonucunda tüm üye ülkelerce imzalanarak "evrensel bir bağı" niteliğine kavuşan Ulusal Çevre Bildirgesinde, (ki, bu nedenle "5 Haziran" her yıl Dünya Çevre Günü olarak kutlanmaktadır) varyetütündeki çevre sorunlarının "kökeninde" her türlü sömürüyü ve baskıyı "ternel" alan ekonomi-politikaların yatkınlığı, "insanca bir yaşam ortamı" için bu ilişkilere karşı "evrensel" bir savaşının gözardı edilemeyeceği açıkça "ilan" edilmiştir.

Bizdeki "resmi kutlamalarda" pek dile getirilmeyen bu yaklaşım, bildirgenin "principles" bölümündeki "birinci maddede" şöyle özetlenmektedir: "İnsanın, şerifi ve huzuru bir hayatı için verecek kalitede bir çevrede, ÖZGÜRLÜK-EŞİTLİK ve ELVERİŞLİ HAYAT ŞARTLARI içinde yaşaması TEMEL HAKKİDIR. Ve o, şimdiki ve gelecek nesillerin çevresini korumak ve geliştirmek için kutsal bir sorumluluk taşımaktadır. Bu sebeple İRK AYI-

RIMINI, SÖMÜRGEÇİLİK ve DIĞER EZİYET ÇEŞİTLERİNİ, YABANCI TAHAKÜMÜΝU DESTEKLEYEN ve DEVAMLI KILAN POLİTİKALAR YASAKTIR ve KALDIRILMALIDIR."

İlk başta, "sosyalist içerikli" bir anti-emperyalist bildiriden, ya da buna koşut bir demokrasi ve insan hakları bildirgesinden farklı olmayan bu declarasyonun, "çevre" ile ilgili bir uluslararası toplantı sonucunda karar altına alınmış olması elbette ki "rastlantı" değildir.

Gercekten, hem ülkemizde yaşayanlar, hem de dünyada ortaya çıkan sorunları "toplumbilim" şamasız merceği alına alındığımızda, hemen ve kolaylıkla görülebilen sudur. Barış, demokrasi, ulusların ve ülkelere bağımsızlıklarını, ırkların eşitliğini, insanların temel hak ve özgürlüklerini içgirmeyi ve ihdit etmemi "çkarlarının görevi" sayan; bilimin, kültürün, sanatın ve özgürlük dairesince ortamların işlenmesinden ve gelişmesinden "bu nedenle" kaygı duyan "ulusal" ve "uluslararası" güçler, aynı anda ve "aynı oranda", doğal ve kültürel çevre zenginliklerini de "ekonomik çkarları ve beklenileri için" yok etmeye, yağmalamak ve kirletici etkileriyle de toplumlari giderek daha sağlıksız bir ortamda yaşamaya imketedirler.

Tek başına Aliağa (Gencelli) Termik Santrali örneği bile 5 Haziran 1972'deki Stockholm'de imzalanan bildirgenin, özellikle Türkiye gibi "geri kalmış" ülkelere açısından ne denli "yaşansal" önem taşıdığını göstermeye yetmektedir.

Bu gincel örneği, benzer pek çok yarında da gözlenen ortak yönleriyle kısa irdelediğimizde, ortaya serilen "ilişkiler", sosyalist programlar içinde çevrenin "önemli yeri"ni de tanımlayabilmektedir.

Birincisi, bu sunal projesi, "ulusal bağımsızlığımız" ihdit etmeye ve "yabancı tahakkümünü" teşvik etmektedir. Gencelli'nin, Japon emperyalizmi için Ortadoğu'ya bir "sığrama tahtası" olasığını yararlı firma sözleşmeleri kendi ağızları yüz açıklamışlardır. Demek ki, sunrala karşı çıkmak, aynı anda uluslararası bir hegemonya tutuma da karşı çıkmak demektir.

Ikincisi, yine bu proje, toplantıda "demok-

Ülkemiz için "çevre" dendiğinde, aynı anda "demokrasi, insan hakları, barış, bağımsızlık, kalkınma" konuları da birlikte gündeme gelmektedir.

rası savasımı" gerilemeye yönelik bir yarım olarak "inatlı" gerçekleştirilmek istenmektedir. Bayındırılık Bakanı, TBMM kürsüsünden bunu açıkça söylemiş ve "sokaklarda insanlar gösteri yapıyorlar diye bu yarımından vazgeçilemez" şeklindeki sözleri meclis vatandaşlarına da geçmiştir. Santrahın, TBMM'de görüşülmeden, Kanun Hükümlünde Karamamelerle yapılmak istenmesi, Damışay kararlarına karşı yeni karamamelerle bu anti-demokratik tutumda ısrar edilmesi, yore belediyelerinin yüzbinlerce vatandaşın, bilimsel kurumların, meslek odalarının, basının ve çok geniş bir demokratik kamuoyunun "muhalefetine" karşın, "özellikle Japonlarla yapılan anlaşmayı bozmamak için" yine de santraldan vazgeçilmesi, Gencelli'deki sorunun "çevre" ile birlikte "demokrasi, insan hakları ve bağımsızlık" açısından ne denli önem taşıdığını ve bunların nasıl "içinde olduğunu" kemirlənəktadır.

Öçüncüsü, bugün AT ülkeleri, salt "yer soçi" düzeyinde değil, temelde "termik santrallere" karşılaşırken, yani bu tür santralları ülkelerinin uzun süreli ekonomik kalkınması için "zararlı" bulurlarken, bizdeki tartışmaların "çevre kirliliğine karşı önlemi alınacak (!)" şeklinde sürdürülmemek istenmesi de "sömürge olmayı kabullenmenin" bir başka göstergesidir. İlerki yıllarda, Türkiye -eğer- AT'a girerse, öbür ülkelerin "toplaklarına kurulmasına izin vermedikleri" tesislerde üretilen enerjiden AT'da yararlanacak, böylece ülkemiz, çevre zenginliklerinin ve yaşam kalitesinin yok olması pahasına ve "uzun vadeli ekonomik kalkınma planlarında -artık- yeri olmayan "çağdaş" sanayi kalıntılarıyla, "gelişmiş ülkeler beslemeyi" südürecek. Bu nedenle, Gencelli santralina salt "yer soçi" ya da "kirliliğe karşı önlemi alıp alınmayaçağ" düzeyinde değil, yarımın "ütri" ve "niteliği" açısından da karşı çıkmak, bilimi ve ulusal çıkarları gözetlen sosyalist yaklaşımla, öbür "çevreci görünen" yaklaşımlar arasındaki ayrınlardan biri olmaktadır.

Dördüncüsü, bu santralin "yap-islet-devret" modeliyle yapılması öngörlülmekte ve kurulacağı arazisinin "devlete ait olması" için de "kamuşturmalar" yapılmaktadır. Yani, halkın elindeki tuzunuzlar, "devlet aracılığı" ile yabancı sermayeye verilmektedir. Aynı modelle (yap-islet-devret), pek çok hazine arazisinin de yerli ve yabancı sermaye güçlerine tahsis edilmesi, yeni bir "sömürgecilik" yöntemi olarak giderek geliştirilmektedir. Gencelli olayı, bu açıdan da, salt "çevre" endişelerinin besidesinde, "ulusal haklar" ve "ülkeye sahip çıkma" düzeyinde değerlendirilecek bir ömrəktir.

Gencelli için her biri diğerinden ayrı düşünlülemeyecək olan bütün bu gerçekler, öbür birçok örneğe de bakıldığından, hemen tümünde "sym karakterde" kendini göstermektedir. Ve, yine hemen tümü, ülkemiz için "çevre sorunu" dendiğinde, aynı anda "demokrasi, insan hakları, barış, bağımsızlık, kalkınma" konularının da "birlikte" gündeme gelmekte olduğuunu kanıtlamaktadırlar.

Türkiye pazarlarını kontrol altına almak isteyen çokluşlu şirketlerin, "yerli" ortaklarıyla birlikte, başta İstanbul olmak üzere önemli metropollerdeki kent içi değerli arazilere ve özellikle yeşil alanlara gökdelenler dikkate başlamaları;

kışılardaki hazine ve orman arazilerinin, "turizm geliri" gereklisiyle yine aynı çevreleme tahsis edilmesi ve böylece hem çevre değerlerinin yok edilmesi, hem de kışılardan topluma kapatılması;

doğal ve tarihi sit alanlarının benzer amaçlarla aynı "ulusal" ve/veya "uluslararası" çıkış gruplarının yağmalanmasının çeşitli yasa, yonetmelik ve genelgesiyle özendirilmesi;

tüm bu yarımlıklar -üstüne ıstılk- kredi, vergi indirim, gümrük muafiyeti vb. gibi devletin ekonomik destekleriyle beslennmesi,

çevreyi kirleten tesislerin, gerekli önlemleri alması için ciddi yaptırımlarda bulunmakta sürekli lağutulması; böylece bu tür tesis sahiplerinin "ek mal yet" yükü ile karşılaşmaması için "göz yumulması" ve bunun resmi bir genel politikaya dönüştürülmesi;

dişa bağımlı montaj türünü olan kamyon ve otobüsleri üretken firmaların kısa ve uzun süreli genel çıkarları doğrultusunda, toplu yük ve insan taşımacılığı için demiryolları yerine karyollarının geliştirilmesi;

buylece hem ekonomik girdileri ve maliyetleri açısından, hem de yaratığı çevre kirliliği ve akıl almadır düzeylere ulaşan ölümçü trafik kazaları bakımından ülkeye ve halka giderilmesi olansız zararlar getiren bir ulaşım politikasında -hala- ısrar edilmesi;

doğal zenginliklerimizin özel havaalanları, çok yıldızlı oteller, santraller, gökdelenler vb. tesislerin temelleri altında betona gömülmelerinin adına "kalkınma" denilebilmesi ve her geçen gün daha da artan boylesine örnekler, ülkemiz sosyalistleri için çevre sorununun "programa nasıl alınacağı" yeterince işik tutmaktadır.

Bilindiği gibi "parti programı", iktidara gelmeyi hedefleyen politik bir örgütün, hem iktidara olma savasını şirecinde, hem de ülkeyi yönetme erkinin eline alıktan sonra ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulardaki izleyeceğii politikalar ile, bu politikaları temel oluşturan değerlendirme, gözlem ve saptamalarını kapsar.

Tüm bu konuların birbirleriyle "ilintili" olarak ele alınması, "öncelikler sırasında" eklektik bir yaklaşımı gidilmemesi ve sorunlar arasında yapay kopukluklar yaratılabilecek bir "siraama" yapımaması, yani kısaca, gelişmelerin ve değişim önermelerinin "diyalektik" bir bütünsellik içinde politik etkinliğine dönüştürülmesi, "sosyalist" içeriği part programlarıyla, öbür programlar arasındaki "ideolojik" farkın bir üründür.

Gerek bu nedenle (sosyalist parti program anlayışı), gerekse günümüzde çevre sorunlarının yukarıda özetlenmeye çalışılan "genel karakteri" göz önüne alınarak, bu konu için programda "ayn bir başlık altında ilkelere sıralamakla" yeminilmemelidir. Daha zengin bir açınlık, çevre sorunlarına, ilgili tüm "demokratik hedellerle" bağlantısı kurularak, program içinde yaygın bir yer verilmelidir.

Örneğin, "temel hak ve özgürlükler" bölümünde "yaşamlar bir çevrenin" ve insanların yaşam kalitesini yükselticek "korunmuş, geliştirilmiş bir doğal ve kültürel ortamın" da "sym ağırlığı" gerekliliği vurgulanmalıdır; bu hak ve özgürlükleri eksiksiz elde etmek üzere sürdürilecek savaşının, "çevre hakkı" ile birlikte ve birini öbürüne yeğlemeden izleneceği açıklan-

malıdır.

Benzer şekilde, "ulusal bağımsızlık" ve "kalkınma politikaları"yla ilgili bölgelerde de "çevre değerlerinin yerli ve yabancı sömürge güçlerce yağmalanmasına karşı alınacak önlemler" yer verilmeli, "çevrenin korunmasını başlıbasına bir ekonomik kazanç olduğu ve bu zenginliklerin kalkınma adına gözden çıkarılmasının kesinlikle öntüne geçmesi gerektiği" açıkça belirtilmelidir.

Bunlara koşut olarak, programın "demokrasi" ve "demokratikleşme" sorunlarını içeren maddelerinde, çevrenin ancak "demokratik devletin ve toplumun yoresel sorumlardaki karallara etkin katılım" ile korunabileceğini, böylece hem demokrasiyi, hem de çevreye ve obur hak ve özgürlükler sahip çıkma ve "kurumsallaşturma" sürecinin güçlenebileceği açıklanmalıdır.

Başka bir bağlık olarak da çevrenin korunması ve geliştirilmesinden sorunlu kurum ve kuruluşların "özerkliğinin" bağış olarak "bilimselliginin" anayasal güvenceler altına alınması yönünde öneriler geliştirmelidir.

Programda "çevre" ana başlığı altında ise, tüm bu konularla bağlantılı olarak, soruna olan genel yaklaşımın gereklilikleri sergilenmemeli ve obur hedeflerle "içeliğimin" önemini belgelenmelidir.

Sonuç olarak, çevrenin korunması, kalkınma içinde engel değil, tam tersine hem gerçek kalkınmanın hem de uygurlığın gelişmesinin bir gereği ve önkonusudur. Sosyalizmin, bir dünsince olarak doğmasını ve bir toplumsal düzen olarak gelişmesine neden olan ve insanlığın "ortak geleceği" için ortadan kaldırımı amacladığı "ilişkiler", aynı anda çevrenin bozulmasına ve giderek yok olmasını da yol açan gelişmelerin baş sorumlusu durumundadır.

Sosyalizmin insanlığın "ortak geleceği" için ortadan kaldırımı amacladığı "ilişkiler", aynı zamanda çevrenin bozulmasına ve giderek yok olmasını yol açan gelişmelerin baş sorumlusu durumundadır.

Ozon tabakasının delinmesine neden olan kimyasal üretimden büyük çıkarlar elde eden tekellerin buguncukadar kazandıkları tüm gelirler kadar kaynak ayrılısa bile bu çevre tahribatı giderilemeyecektir. Ormanların yok edilmesinden, denizlerin, sulak arazilerin, nehirlerin ve göllerin kirlenmesinden, kültürel mirasın ortadan kaldırılmasından ve ekolojik dengerin alt-tıst edilmesinden sorumlu olanların elde etikleri kazançları yine tümü bir araya getirilse bile kaybedileleri geri getirmeye yetmeyecektir.

Yaşamlar bir çevre ve korunmuş, geliştirilmiş bir doğal ve kültürel ortam için, bu sorumlularla "mutabakat" aranmak yerine, onların "ilişkilerini" geriletecek bir politikanın sosyalist programına ağırlıklı olarak yansması, "1990'lar gerçeğinin" zorunlu ve yaşamsal bir "tavrı" olarak değerlendirilmelidir.

ÇEVRE VE İNSAN

İnsanoğlu çok görkemli, "dahiyane" yapıtlar ortaya koymuştur, ama bunlar bir arada, bir "felaket tablosu" yansıtıyor.

Soze, bilim dünyasının yakından bildiği, ama kamuoyuna nisbeten yabancı, bir "tespitle" girelim: Dünyamız milyarlarca yıllık oluşumlarla bugünkü kıvamına gelmiş. Biz de öyle... Insanoğlu oranla Dünya, çok daha "eski", tabii. Dünyamız, malum, "Güneş" adını verdığımız yıldızın etrafındaki dokuz gezegeninden, ona yakınlıkta üçüncü. Güneş diğer yandan, Samanyolu'ndaki, yuvarlak yüzmiy়ar yıldızdan biri. Samanyolu, bir galaksi, Türkçe deyişile bir "gökada". Teleskoplarımıza takılan milyarlarca galaksi var evrende.

İste böylesine "kalabalık" bir evrenin bir köşesinde, Güneş diye bir yıldızın yamacında Dünyamız.

Hayat, hiç kolay oluşmuyor...

Gerektent çok özel bir yer, Dünyamız. Bir defa, yıldızların hepsi aynı değil; kimisi büyük, kimisi küçük, kimisi az yaşıyor, kimisi çok yaşıyor...

Güneşimiz "orta boy" bir yıldız. Şu var ki Dünyamızda hayatın oluşmasına, imkan verecek kadar, uzun ömürlü...

Sonra, çevresinde gezegen olan yıldız sayısı da öyle aman aman değil. Dev teleskoplar, dahi yeni yeni, gezegeni olan, bir iki yıldız seçebildiler.

Bir gezegende bizimki gibi bir hayatın yaşaması, gezegenin (kendi) güneşe olan uzaklığa da bağlı. Gezegen güneşe çok yakın olursa, sıcaklık kavruyor. Orada hayat oluşamıyor. Gezegen yıldıza çok uzaksa, o zaman güneşten yeterince ışın ve enerji alamıyor, soğuk oluyor. Orada, hayat yine oluşamıyor.

Kısaca evrende, ne gezegeni yıldız bulmak kolay, ne de bulursa bile böyle bir gezegende, hayatın olmasına kolay.

İste Dünyamız bu denli seçkin bir "uzay varlığı", Güneşyle; o arada tabii şirin uydusu Ay'la; komşu gezegenlerle; atmosferiyle, havasya, suyuyla; masmavi denizleri, yemyeşil ormanları, kurdu, kuşu, arısı, böceğiyle; nihayet en değerli varlığı, insanoğluyla...

Sayıgduğumuz unsurlar milyarlarca yıllık yoğunlularla birlikte oluşmuş.

Öylesine "ince bir ayar", öylesine bir kıvam ki, bunlarda meteorolojik olarak meydana gelen ufak tefek oynamalar bile, insanı rahatsız ediyor. Aşırı sıcaktan, aşırı soğuktan etkileniyoruz. Doğa afetleri belimizi büyütüyor. Zelzeler, sel baskınları, acılar doğuyor. Gündüz güneş çekilse, rutubet irtsı, sıkışıyoruz, ofluyoruz, pufuyoruz, moralimiz bozuluyor. Yani normal sıcaktan, basıncın, nem oranından biraz fazla sapsızlar da, keyfimizi kaçırmaya yeter.

İste böylesine hassas ve ancak (bin değil, on bin, yüz bin değil, bir milyon değil, on milyon, yüz milyon değil) milyarlarca yıllık süreçlerde meydana gelmiş, kainat ve doğa eserlerini, Dünyamızı, onun havasını, suyunu, toprağını, ozonunu, ormanunu, inanılmaz bir "valşetle", hepsi hepsi otuz yılda, bileyediniz kırk-elli yılda, tahrif ediyoruz. Tanımadız hale getiriyoruz. Bindigimiz dahası kesiyoruz.

Böyle gelmedi, böyle gitmez!

Bir de bilincsizce "böyle gelmiş, böyle gitter", diyenlerimiz oluyor.

Deminden beri anlatmaya çalıştığımız şekilde, bir defa kesinlikle, "böyle gelmiş", değil. Dünya çok uzun uğraşlarla yoğunla yoğunla, bugline gelmiştir. İkinci, böyle gitmesi de mümkün değildir. Bahlıkların, kuşların öldüğüne, ormanların yok olduğuna, yeryüzü toprağının giderek kuraklaşığına, çevrenin gitgitde tamıtam hale geldiğine, çöplerin Kent varlıklarında, bitmek tükenmek bilmez tepeler halinde yükseldiğine, pis naylon-torbaların, atık plastik şişelerin her tarafta kapıldığına, atmosferde ozonun azaldığına, kutupların eridiğine, denizlerin yükseldiğine, sıcak kuşağın gitgitde kuzeye kaydığını, o arada Akdeniz yöreninin, bizi de içine alacak şekilde, kuraklığa taşınmamak olmuyor mu?

Demek ki ne böyle gelmiş, ne de böyle gibidir.

Doğamız kendi kendini tamir etmesi, yenilemesi, arıtması, belli mekanizmalar çerçevesinde inkansız değil. Ama, siz doğayı, onun kendi kendini tamir etme hizmetinden daha hızlı tüketir ve kirlitirseniz, o zaman doğa, son toplamda, kirlenmeye ve daha çok kirlenmeye, hatta

yok olmaya terkedilmiş olur; doğanın bağıksız sistemi çalışmaz.

Kısaca ifade edersek: Ya dünyamızı efendi gibi yaşatırız, ya da birlikte mahvohuruz! Güncel durum iste bu kadar kritiktir.

Böyle bir bağlamda Dünyanın çeşitli alanlardaki kirliliğinin, yalnızca onu kirletenlerinin cyelerinin önlüğün bir soru değil, hepimizin, tüm dünyanın sorunu olduğunu, vurgulamayız.

Eğer atmosfer ısmiyorsa, tabii ki bu yalnızca, ısmiyaya, atmosfere kurbondioksit salarak sebebiyet veren, termik santrallerin, yapımcıların, işletmecilerinin sorunu değildir. Tüm dünyanın sorunuudur. Onların "evlerinin" önünde bırakıkları kirlilik, sonunda, dünyamın çevresini, "kara bir bulut" gibi sarmaktır; tüm iklim koşullarını, yaşamımızı tehdit ederek, değiştirmektedir.

Çevre kirliliği iste bu nedenle, tipki nükleer silahlar gibi, tipki savaş gibi, nükleer savaş gibi, hepimizi tâm insanlığı ilgilendirmelidir. Düşündürmelidir.

Bu noktadan yola çıkarak, iki hususu daha dile getirmemiz yerinde olur:

Bunlardan birincisi insanoğlunun her biri yiğinla uğraş, emek, buluş gerektiren en üst düzey teknoloji yapıtlarını yaratma getirdiğinde duyar olduğu, "felaket tablosu"dur.

Otomobiller, uçaklar, gemiler, yollar, binalar, enerji santralleri, barajlar, nükleer santraller, termik santraller...

Bunların her biri, sayılamayacak kadar çok, büyük bir kısmı da "dahiyane" olarak nitelendirilebilecek, buluşları kapsar. Insanoğlunun buglin için "mükemmel" denilebilecek yapıtlarıdır. Ama bunları yanyana koymuşuz zaman dünyayı bitiren, hayatı temizleme kasdeden, çevreyi tanımamaz hale sokan, "ahmakça" bir tablo oluşturuyor.

Tipki nükleer silahlar gibi, her halkası gerçekten "dahiyane" ama, bütünlüne bakıldığından "ahmakça", müthiş bir zincir! İnsanın, doğanın boynuna doanan, nefesimizi kesen bizi, hepimizi, herşeyi yokedecek bir zincir...

Dikkate getirmek istedigimiz ikinci husus, böyle bir zincirin, "doğru" işletilebilirse, çok basit bir silah taraflından kırılabileceğini. Şu "basit silah", binlerce nükleer başlıktan oluşan, insanlığın tepesine "ölüm" gibi çokmaliş sözümüz ona, "nükleer caydırıcılık silahım" bile altedilecek oldu.

Menk ediyorsunuzdur, "nedir bu silah" diye. "Nükleer dehşet" dengesini alı, üst ediven, nükleer turmanın önlüğe geçen, hatta turmanın gerilicen bu silah, "demokratik caydırıcılık" silahıdır. Batı Avrupa'da insanlar, gençler, kadınlar "olmaz böyle şey" diye aya-

lumayı gizleme almak, çevre halkına yardım amacıyla bir kışım günlük gazete ve bazı dergiler de almıyor. Bugün için kütüphanenin, çocuklar için yazılmış kadın eserlerinden yararlanabilen bir çok çocuk okuyucusu bulunmaktadır.

Kuruluş, bir "Özel Konu Kütüphanesi-Special Library" olarak kendi sınıflandırma şemasını hazırlamış, bilgi erişim için Bilgisayar ve Program sağlamıştır. İÜ Edebiyat Fak. Kütüphanecilik Bölümü öğrencileri, hocaları gözetiminde, uygulama çalışmalarını kütüphanede yaparak bütün yayınları kataloglamış bulunuyorlar.

Yayınlar yanında, kültür etkinliklerine de yer verilmekte, konserler, konferanslar, sergiler düzenlenmektedir.

Kütüphane ve Bilgi Merkezi, Salı, Perşembe, Cuma günleri 10-19, Pazartesi, Cumartesi, Pazar günleri 13-19 arasında açık, Çarşamba ve resmi tatil günleri kapalıdır. Kütüphane çalışmalarını Aslı Mardin yürütürken, vakıf kurucuları, gönüllü yardımçılarından da yararlanarak kütüphaneyi kendileri açmaktadır.

Bütün bu yüz açıcı ve sevindirici çalışmaların arkasında, büyük bir para sorunu yatıyor. Bu kuruluş, konuya inançlarının büyülüğüyle yaşamınıza uğraşıyor. Konferans ya da konser olduğunda, iskemeler Atatürk Kitaplığı'ndan ödünç isteniyor. Özellikle yurduş ya yanyollar çok pahalı. Fotokopi, kurtasiye ve benzeri masrafları kendimiz ödüyoruz. Sürekli iş yerinde bulunacak bir kütüphaneci bulmamız gereklidir. Bunları duyurnuştan fayda görüyorum ve açıkçası bir şeyler de umuyorum.

Kütüphane ve Bilgi Merkezi, çok çekici bir tarihi binada açıktır. Sizleri, önerilerinizi ve dileklerinizi bekliyor.

Adres: Fener Mh. Abdülezel Paşa Cad.
Haliç-34220 İstanbul
(Fener Iskelesi'nde, Bulgar Kilisesi yanı)
Tel: 523 74 08

▼ Girişimciler : (Soldan sağa doğru) Şirin
Tekeli, Aslı Mardin, Jale Baysal, Füsun Yaras,
Füsun Akatlı.

Kadın hakları aydınlarca desteklenmelidir

"Kadın hakları" ve "feminizm" birçok aydınımızca küçümsenen ve soğuk bakılan konulardır. Bütün dünyadan uygar ülkelerde birlikte ülkemizin de imza koymduğu "Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın kaldırılması" sözleşmesi ortadayken, Medeni Yasamızda, Ceza Yasamızda kadınlara karşı pek çok yasa maddesinin bulunması çelişkisi yaşanırken, kökten dinci akımların güdünlmesiyle kadın hakları bugünkü konumunu bile yitirme noktasına gelmiştir. İslami kuralların kadını tam özgür kıldığı savını desteklemeye çalışanların çabalarına karşın, laikliğin elden gitmesi ve şeriat yoluna girmesile ilgili kadın haklarının da silinip gideceği çok açıkdır. Bu nedenle de laikliğin korunmasıyla kadın hakları birbirinden ayırdılemez bir iççelik durumundadır.

"Kadın hakları yoktur, insan hakları vardır", "Ben feminist değil humanist", diyerek bu konuda yapılan çalışma ve çabalar küfürsemek, hele hele "feminizm" zararlı bir ideolojiyle esanlı gösterecek şekilde tavır almak ne derece doğrudur acaba?

Türkiye'de çok geç uyanmaya başlayan, konumuna alışmış ve hiçbir çıkış noktası aramayı istemezken kadın kesiminin büyük direnişine karşın bireyler yapmaya çabalayan kadın hareketlerini, ülkemizin çağdaşlaşmasını isteyen aydın kesimler olarak kadın erkek desteklememiz gerekmek mi? Birçok kadın kuruluşunun "feminist" sözcüğünden ötürü korkar gibi korkutduğunu ve kendisine "feminist" diyenleri aklımda bir nefretle dışladığını hepimiz görüyoruz. Oysa birtakım kadınların büyük bir yüreklik göstererek kadın sorunlarını gündeme tutmak amacıyla, belki de bizim asla cesaret edemeyeceğimiz bazı eylemlerde bulunmalarını küfürsemek yerine saygıya karşılaşmak çok daha uygarca ve ayıncı olmaz mı?

Kadının konumunu daha iyi götüremek, ekonomik özgürlüğünü kazanmak ve toplumda erkekle eşit haklara sahip bir birey olabilmek için gösterdiği çabalar, aydın kesimden tam bir destek görmemiş, buna karşın günümüzün muhâazzakâr-milliyetçi güçleri bu hareketin kutsal aile yapısını tehdîkeye düşürdüğünü varsayıarak devlet düzeyinde koruyucu önlemler almaya girişmişlerdir.

Bu bağlamda DPT tarafından "kutsal aile kavramının içeriği, yozlaşması ve alınması gereken önlemler" konusunda bir rapor hazırlanmış, ardından "Türk ailesinin bütünlüğünün korunması ve güçlendirilmesi" amacıyla bir "Aile Araştırma Kurumu" kurulmuş ve burası da "gönüllü kadın kuruluşları ve derneklerin millî görüş doğrultusunda yönlendirilmesini sağlamak..." amacıyla kurulan "Kadın Statüsü ve Sorunları Başkanlığı" izlemiştir.

Son olarak da "Türk ailesini olumsuz yönde etkileyen uygulama, yönelik ve tercihler konusunda millî duyarlılık dile getirmek..." gibi ilkelerle bir "Aile Sûrası 4. kararı Resmi gazetede yayınlanmıştır.

Bu görüşlere göre Türk kadın çağdaş gelişmelerden etkilenmeye, ilaaikar olacagına saldırganlaşmaktak, hakkını aramaya ve çalışıp ekonomik özgürlüğe kavuşmaya yetermektedir. Çok okuyan ve ev dışında çalışan kadınlar çevrelerine ve kendi kollarına mutsuz bir ortam yaratmaktadır, çocuklarını görevi gibi yetiştirememektedirler. Oysa kadının yeri

evidir, kocasının reisi olduğu kutsal aile içinde, eskiden olduğu gibi evinin kadını, çocukların anası, kocasının sadık ve itaatkar eşi olması için elden gelen yapılmıştır. Başta, Devlet Bakanlığının özel siparişle hazırlanan "Yuva" dizisi olmak üzere pek çok TV filminde topluma bu mesaj verilmek istenmektedir. Kendi içinde bir tutarlılığı olan bu propagandalan onaylamayı aletin doğemesini çevirmek ancak başarılı bir vurdumduymazlık örneği olabilir.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olan tüm aydınlar ve tüm "çok okumuş"lar bu raporu, KHK'ları ve sürüp giden TV dizilerini incelemeleri, olup bitenleri küfürsemekten vazgeçerek değerlendirmeleri ve Ülkenin çağdaş geleceğine set çekmeye çalışan enellerin aşılmazı için ortak paydada birleşmeleri aratık yaşamsal bir önem taşımaktadır.

1. DPT VI. Beş yıllık kalkınma planı, Türk Aile Yaptı Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

2. KHK, Resmi gazete, 29 Aralık 1989, sayı 20387

3. KHK, Resmi gazete, 20 Nisan 1990, sayı 20499 mührler

4. Bakanlar K.K., Resmi gazete, 31 Temmuz 1990, sayı 20591

İSLAM VE KADIN

"Eğer bir kimse ye Allah'tan başka birine secde etmesini emredecek olsam, kadınlara kocalarına secde etmelerini emrederdim..."

Başta Kur'an olmak üzere İslamın bütün temel kaynakları erkeğin kadından üstün olduğunu noktasmada hemfikirdirler. İslâm düşünceleri ve yazları, bir yandan kadın erkek eşitsizliğinin üzerine örtmeye çalışırken, bir yandan da erkeğin üstün olduğunu savunan Kur'an hukmünü kanıtlamaya çalışırlar. Çünkü Kur'an bir doğmadır. Sureleri ve ayetleri yorumlanamaz, rasyonalize edilemez, reforma tabi tutulamaz. Yalnızca ne dediği öğrenilmeye, ezberlenmeye ve uygulanmaya çalışır. Çağın değişen koşulları nedeniyle, İslamiyet'in kadın erkek eşitsizliğini benimsemesi özellikle kadınlar tarafından sorgulanmaya başlayınca, Müslüman yazarlar da savunmaya geçtiler. Ama bu savunmaların hiç biri Kur'an'daki temel hükümden, eşitsizlik hükümlenin sapmaya yönelikti. Çabalar daha çok İslam kaynaklarında belirtilen hükümlerin farkı yorumlanması ve hoş gösterilmesi noktasında yoğunlaşmıştır. İslam çevresinin kadın yazarları da tartışmaya İslâmın temel hükümlerini savunmak noktasından katıldılar.

Nisa suresında şöyle deniyor: "Erkekler kadınlarından üstünlerdir. Çünkü onları malları ile geçindirler. İyi kadınlar da itaatlı olurlar. Allah onların hakkını nasıl korumussa onlar da kocaları yanlarında olmasa bile namuslarını korurlar. Serkeşliğinden yoldağımız kadınlarla (önce) öğüt verin, sonra yataklarında yalnız bırakın (yine füydâ etmezse) dövün. Fakat size itaat ederlerse, zulmetmek için yol aramayın."

Kur'an'ın bu hükümlüne paralel olarak Peygamber Muhammed de sunan söyler: "Eğer bir kimseye Allah'tan başka birine secde etmesini emredecek olsam, kadınlara kocalarına secde etmelerini emrederdim. Bunun sebebi Allah'ın erkekler için kadınlar üzerinde kıldığı haklardır."

Yukarıdaki hükümlilere benzer yüzlerce hukmî çeşidi İslâm kaynaklarının hangi sayfasını karıştırırsanız bulursunuz. İslamiyet, erkeği kadından üstün görmektedir.

Bu üstünlik tezinin altında yatan gerçek nedir? İslamiyet erkeği neden kadından üstün görmektedir?

Muhammed'in yaşadığı çağlarda Arap toplumunun bir kesimi henüz toprağa yerleşmemiştir. Tek tanrı dinler Ortadoğu'da etkili olduğu halde Araplar büyük coğulukla Yahudiliği ve Hristiyanlığı benimsenmemiştir. Çünkü Arapların toplumsal gelişme düzeyleri henüz tek tanrı dinleri kabul edebilecek düzeye degildi. Soyut düşünce aşaması daha Araplara yansımamıştı. Onlar putlara tapıyordu. Mekke'nin merkezindeki Kabe, İslamyetten önce de kutsal bir yerdid. Araplar orada tapınıyorlardı. Ama o zaman tapıtları göründemeyen bir Tanrı değil, adıyla samyla belli putlardi.

Muhammed, puta tapan Arap toplumunun, tek tanrı din aşamasına yükselenin lideri olarak ortaya çıktı. Puta tapan Araplar, feudal

toplum öncesinin askeri demokrasi, göçbe demokrasisi adı verilen koşulları içinde yaşıyorlardı. Bu göçbe topluluklarının bir özelliği de kervanları ve ticaret yollarını kontrol altına almak ve yağmalamaktı. Kervanların yağmalanmasından, diğer kabilelerin yağmalanmasından nasıl pay alıncasına ilişkin, çok sayıda Kur'an suresi ve Muhammed'in hadisleri bu anlatışı doğruluyor. Her yağmacı topluluk gibi Muhammed'in önderlik ettiği göçbe Araplar da kadın, erkek tümyle savaşçıydı. Saldırıları birlikte katılıyorlar, ganimetten ortaklaşa pay alıyorlardı. Ekonomideki ortaklığa paralel olarak, siyasi yönetimde de demokratik denebilecek ilişkiler yaşıyorlardı. Şura adı verilen Arap meclisleri, köleler dışındaki bütün bireyleri iktidara belli ölçülerde ortak ediyordu.

İslamiyetin savaşlarla ve ganimetler elde ederek gelişmesi, dinin yerleşik bir toplumun

ideolojisi olmasından da beraberinde getirdi. İslam önderleri zenginlikçe toprağa yerleştiler ve yerleşik bir yaşamın ideolojisini adım adım geliştirdiler. Bu gelişmeye paralel olarak, Şura sistemi adım adım kayboldu ve İslam iktidarı Emeviler dönemine gelindiğinde bir imparatorun yönetimindeki krallığa dönüştü. Ekonomik paylaşımındaki eşitlik bozuldu. Yönetimdeki paya göre sınıfsal farklılıklar arttı.

Tahii en önemlisi, göçebe toplumlarında daha özgür olan, erkeklerle birlikte savaşa giden, ganimeşen pay alabilen kadın, toprağa yerleşmeye paralel olarak, yeni toplumun eve kapatılan unsuru haline geldi.

Kadınlar, İslamiyetin yerleşik bir toplumun ideolojisi olarak şekillenmesiyle birlikte adım adım eve kapatıldılar. İslamiyet, Arap toplumu göçebe savaşçılarından, feodal sisteme yükselen gelişmenin ideolojisidir. Tarihi anlamda bir ilerlemeydi. Ancak, toplumda sınıflaşmanın keskinleşmesi, aristokratik bir yönetim zümresinin kurulmasına paralel olarak eskinin nispeten eşitlikçi günleri geride kaldı. Feodal sistem, kadın savaşa alamadan eve, peçelerin altına ve erkeğe hizmet almasına itti. Bu itiş bir süreç içinde gerçekleşti. Sınıflaşmanın sistemeği yeni feodal toplumda ikidir erkeğe ve feodal beylere aitti.

İslamiyetin kadına ilişkin mantığını bu gelişme belirtmektedir. Ne İslam düşüncelerinin iddia ettiği gibi kadın İslamiyetin ortaya çıkışlarıyla daha özgür ve daha saygın bir hale gelmiştir, ne de bazlarının söyleyişi gibi kadını aşağılamak Muhammed'in şahsi ihtiyaçlarından ve cinsel eğilimlerinden kaynaklanmıştır.

Eldeki bütün veriler, kadının İslam öncesi Arap toplumunda daha özgür olduğunu gösteriyor. Örneğin, Kur'an'da da belirtildiği gibi, Kabe'nin putları dışındaydı. Yani İslam öncesi Mekkeliler dişi putları tayıyorlardı. Muhammed buan b'iyük bir hakaret olarak kabul etmekte ve eleştirmektedir. İslamiyetin ilk yıllarında kadın, daha sonra yaşlılarla karşılaşıldığında rahattır. Bir çok kadın, siyasi yaşam içinde etkilidir. Fikirlerini ortaya çıkıp rahatça söyleyebilmektedir. Kadınlardan eve kapatılması ve özgürlüklerini yitirmeleri bir anda olmadı. Bir süreç içinde ve zaman geçtikçe ellerindeki olsaklıları yürüdüler. Kadınlar, bu haklarını korumak için başlangıçta direnişlere de girdi. Ama tarih hükümlünü yürüttü, Arap toplumu, yeni toplumsal sistemin gelişmesine paralel olarak, kadınları da eve kapatmak düzeni kurdu.

İslamiyetin kuruluş yıllarında Kur'an'a ve diğer belgelere yansyan kadın konusundaki tutumunun nedeni budur. Tarihi gelişme içinde Kur'an kadına yaklaşımında sonrakilere oranla daha az sertir. Kadınlar bastırılıp eve kapatıldıktan sonra ilişkin bakış açısı da katılmıştır. 19. yüzyıla kadar bu bağınazlık esas olarak artarak devam etmiştir.

Sanayi devrimi, aydınlanma çağının kadının özgürlük sorununun yeniden gündeme gelmesinin diliyle çağında bağlayıcı sayılabilir. ■

SÖZÜM SANADIR

Kavgada hatırlanan adam olmak

Birden mahalledeki Rüstem'i hatırladım. Rüstem erken gelişmiş, yi yerekli, aklı kit bir çocuktu. Mahalledeki diğer çocukların daha gelişmiş kasları, hemen kavgaya girivermesi onu aramızda pek sevilmeyen, oyulara falan pek alınmayan bir çocuk durumuna getirmiştir. Vurdulu kırdı işlen pek sever ama aklı kit olduğundan mahallede oynanan oyuları anlayamaz, girdiği oyuları da bozardı. Oysa ne kadar isterdi mle oynamayı, çember çevirmeyi, topaç oyunu, üç taşı. Ama bilmezdi işte. Mileleri (sonradan bilya olduğunu öğrenmişlik) tutup uzaklara atar, çember çevirmeyince bükmeye kalkar, topaç evirir çevirir sonra fırlatır, üç taşıla ne yapıldığıni hiç anlayamazdı.

Rüstem'in itim kâcum edilisine çok üzüldüm, zaman zaman da korurdum. Ama kendini koruyamayanı korumak zordur, ben de Rüstem'in oyulara alınmayışına bir şey yapamazdım.

Ama ne zaman kâ mahalleler arasında kavgaya karıştı, o zaman Rüstem'in yıldızı parıldır. Mahallein büyük çocukların kenarında duran Rüstem'i çağırırlardı:

- Sen nerelerdesin Rüstem?
- Buradayım ağabey, işte burda oturuyorum.
- Ne demek burda oturuyorum? Biz seni arıyo, bulamıyoruz. Neden bizim oyularda yoksun?
- Zavallı Rüstem canlanır, aranıp da bulunamadığı sanır, utancından kızarırdı:
 - Ben buradayım ağabey, burada oturuyorum. Gel deyin geleyim.
 - Geç bakalım Rüstem, gel. Sen bizim arkadaşımız değil misin? Bak şimdi ismiz var.
 - Ben buradayım ağabey, ne zaman gel dediniz de gelmediim.

Ve Rüstem gelirdi. Mahalle kaygasının en önünde dövüşündü. Kendini düşünmeden kavganın en önünde yer alır, güçlü kaslarıyla, vurdugu devren yumruğuyla mahallenin en önemli delikanlısı olurdu.

Kavgadan sonra Rüstem "aslan Rüstem", "sen

oizim en iyi adamımızın" diye övülür, o da kaslarını sıyırp bir süre dolasırdı.

Kavgaya biliip yeniden günlük oyuntara dönündüğünde Rüstem gene unutulurdu. Mileye alınmaz, çember istenmez, topaça çağrılmaz, üç taş oyundada aklı bile gelmezdi. Zaman zaman Rüstem'in "şu mahallede hep kavgalar olsa" diye düşünüp düşünmediğini merak ederdim.

Zavallı Rüstem. Kavgada hatırlanıp banış zamanında unutulan Rüstem...

Dün akşam TV 1'de ana haber bölümünde soliker "Dış basında Türkiye" diye pek önem verillerken hazırlanmış bir haber-yorum okurken bizim Rüstem'i hatırladım. Dış basında Avrupa'daki son olaylarla öne mi azalan ya da azaldıktı tartışılan Türkiye'nin Irak'tın Kuvveyt'e saldırsıyla önemini artırttı, yeniden hatırladığı, övgüye değer bulunduğu belirtiliyordu.

Avrupa'da gerginliğin azalması, iki Almanya arasındaki duvarın yıkılması, bloklar arasındaki serliğin yumuşaması, savaş rüzgarlarının barış esanslarına dönüşmesi Türkiye'nin önemini azaltıyordu. Demek ki Türkiye'nin dünya banmasına katkısı beklenmiyordu, uygulığının gelişmesine bir şeyle katacağının umulmuştu, bilime-sanata neler vereceği düşünülmüyordu. Belki de Türkiye dünyanın barış içinde gelişmesine neler katabileceğini kayısını duymuyor, bu önemli görevi ilgi duymuyordu.

Ama iş kavgaya dökülünce, savaş çığlıklarını stilleme başlanınca Türkiye aklı geliyor, sadık mütefik sayılıyor, önemli birden artıyor.

Türkiye insan hakları dosyasında sınırla kalmıyor, özgürlükler konusunda güven vermiyor, demokrasi alanında yerinde seviyor ama "güçlü bir ordusu" vardı, varsa gücüyle ağabeylerinin yanında yer alması "büyük önem" taşıyordu.

Ah Rüstem ah. Koşarı güçlü, aklı kit mahalle arkadaşım. Yıllar önceinde ne büyük uluslararası politika simgesiyimisin de ben anlayamamışım.

Sana mı üzüleyim. Ülkeme mi, ben de bileyim. ■

İYİLEŞTİRMEİN BOYUTLARI

Milli Eğitim'de, kişi anlayışı içinde düzenlenmiş İç Hizmet Yönetmeliği'ne daha çağdaş bir içerik kazandırma girişimi görülmüyor.

Bir işin yapılabilmesi için belli öğelerin varlığı zorunludur. Amaçınızı belirleyeciksiz, iyi bir planlama yapacaksınız. İşin özelliğine uygun nitelikli insan yetiştireceksiniz ya da yetişmişlerden sececeksiniz. Yeterli irâc-gereci sağlayacak, somut koşulları hazırlayacaksınız. Doğaldır ki yeterli ödeneği ayırbilecek parasal gücü sahip olacaksınız. Bilimsel verilerden yararlanarak, kuşkusuz bulara başka öğeler de ekleyebilirsiniz daha. Komumuz bakımdan yukarıda nühalıklarımız bize yeter.

Sayın Avni Akyol, bakanlık görevine bağlı günden beri eğitimde iyileştirme, geliştirme ve düzenlemeler yaptığına ve yapacağına sık sık işaret eder. Bunun "1989-1992 İcra Planı" adıyla bir çerçevesini de verdi. Bu 45 maddeilik icra planının başında "ödev yönetmelikinin değiştirilmesi", sonunda da "eğitim kalitesini yükseltmek için ikili öğretimin kaldırılması, sınıf mevcutlarının dünya standartları seviyesine indirilmesi" yer almaktadır.

Burada öngörülen düzenleme ve değişikliklerden bir bölümü gerçekleştirildi. Sonuçlar yeni yeni alınmaya başlıyor. Beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği noktasında yargıya varmak için biraz daha zaman geçmesi gerekiyor.

Sık yinelenen hususlardan biri, bakanlık bütçesinin 1990'da ilk kez savunma bütçesinin üstüne çıkması olayıdır. Konsolido devlet bütçesinden ayrılan payın % 13,2, savunmaya verilenin de % 12,2 olduğu bilindiğine göre demek ki söylemenin doğrudur. Onceki yıla göre % 47lik bir artış sağlanmıştır. Burada konuyu şöyle birkaç yıl daha geriye taşıyarak ve biraz da bir başka açıdan bakarak inceleme yarar vardır. 1985-1989 döneminde eğitime ayrılan ortalama % 8lik payın, 6,6'sı personel, 2,2'si de personel dışı olarak yatırım-transfer gibi alanlarında kullanılmıştır. 1990'da eğitime toplam 11 trilyon 337 milyar 849 milyon lira ayrılmıştır. Ve 13,2 düzeyındaki oranın rakamsal değeri budur. Bu değerin 1 trilyon

653 milyar 350 milyon lirası personel dışı harcamalara özgünlüğüdür. Buradaki iki değerin birbirine oranı % 2,3'tür. Daha sık bir deyişle personel harcamalarının dışındaki (yatırım, transfer) hizmetlere ayrılan paydaki artış oranı salt % 0,1'de kalmaktadır. Artık sayılan dikkate almadığımız takdirde eğitim bütçesinin 10 trilyonu personel, 1 trilyonu da transfer de içinde olmak üzere yatırıma ayrılmış demektir.

1990-1994 altıncı beş yıllık plan döneminde, bugünkü sayının üstüne yalnız ilköğretimde 1 milyon 767 bin 394 çocuk daha eklenecektir. Bu artış, 44.184 yeni derslik gereksiniğini doğuracaktır. Eğitimin kalitesini yükseltmek için ikili öğretimin kaldırılması ve sınıf mevcutlarının dünya standartları düzeyine indirilmesi için ise gerekken derslik sayısı 68.070'dir. Bu iki rakamın toplamı ise 102.512 eder. Yani 1990-1994 döneminde salt ilköğretimde, bugün öngörülen hedeflere ulaşabilmek için 102 bin 512 yeni derslik yapılması zorunludur. Hemen vurgulamak gereklidir ki bu rakamın içinde okul öncesi, genel orta öğretim ve mesleki teknik öğretim alanında doğacak derslik gereksinimleri bulunmamaktadır.

Oc yandan 1980-1985 -ne yazık ki elde daha yeni rakamlar yok- arasında üç büyük ilimizden Ankara'da öğrenci sayısı % 190 oranında yükselmiştir. Oteki iki ilimizdeki artış daha çarpıcıdır: İstanbul'da %947, İzmir'de % 965'tir. Derslige düşen öğrenci sayısı ise Ankarada 82, İstanbul'da 74, İzmir'de 72'dir. Bir sınıfta ortalama 70-80 öğrenci bulunmaktadır.

Gözünüzün önüne 70-80 çocuğun tükış tükış doldurulduğu bir derslik ve o sınıfta ders yapmaya çabalayan bir öğretmen getiriniz. Yazının başında bir işin yapılabilmesi için belli öğelerin hazır bulundurulmasının gerekliliğinden söz ettim. Henüz mekan (derslik) sorununun çözülemediği bir ortamda, eğitim bilimin isterleri doğrultusunda eğitim etkinliğinin gerçekleştirilmesi olsaksızdır. Başarılı ormanın yükseliğinden yakınlıkta da kimse, hele tilke yöneticilerinin ve doğal olarak eğitim yetkililerinin yakınlıkta hiç hakkı yoktur. Şimdi bu soruna bir de yukarıda dediğimiz bütçe-parça açısından bakınız. Eğitim bütçesinin, savunma bütçesinin üstüğünü sevinerek görüyorum. Fakat artırmam salı binde biri yatırıma ayrılabiliyor. İşte bu binde birlik artışla çözülecek derslik sorunu. İstanbul'da öğrenci artışı % 950'yi geçiyor, yatırımdaki artış ise % 0,1 dolayında geziniyor.

Bu sorun yakın gelecekte çözüllür, dilebilir misiniz bu somut bilgiler karşısında? Sanırım iyimser ve umutlu olmak çok güç, belki de olanaksız. Çözülmeyecek, derslik sorunu, her yıl katlanarak daha da büyütüyecek.

Nisan 1990'da başbakanın yansısı kimi bakanların, YÖK üyelerinin, Üniversite rektörle-

rının, valilerin ve milli eğitim müdürlüğünün katıldığı toplantıda Sayın Avni Akyol'un "eleştiriçi, bağımsız ve hür bir diriğ ve medeni cesaret sahibi olmaya değil, genellikle eleştirmeneye özendiriyor" diye eğitim kurumlarına eleştiri yönelttiğini görüyoruz. Bu yargı, genel çerçevede yerinde ve de doğru. Eğitim kurumlarımızın amacı, bağımsız düşünüben, düşündürülmüş çekinmeden söyleyebilen, oylara ve durumlara eleştirel bakışla yaklaşabilecek kişi yetişirmektir. Çağdaş olmanın, olmasa olmaz koşullardan biridir bu amaç. Arı Türk'ü de en tutucu, en bağınaz insanlar da bu bunun tersini söylemiyor, söyleyemiyor. Çünkü bu görüştü biraz daha yayıp genişletir ve genelleştirirse karınızda demokrasi çıkar. Eh, bugün demokrasi istemeyen de yok ülkemizde. Herkesin ağzında bu kavram. Öbür yanında ise düşüncelerini açıkladığından dolayı bilmem kaç yıla hükümlü insanlar cezaevinde, Türkiye gerçeği bu.

Eğitim alımı da Türkiye gerçeğinden sızdırmazsanız. Onun bir parçası çinkü Bakanın eleştiriçi insan yetiştirememişi olmaktan yakındığını bakanım. Geçerli yasal düzenlemeler çerçevesinde özgür kafalı insan yetiştirememisiniz. Birincisi öğrenci, okul denilen bir toplumsal kurumun bir öğesi olarak çevresinde özgürce tartışılabilen bir ortamda yaşamıyor. Aziz Nesin, Yaşar Kemal gibi evrensel üne sahip yazarların yapıtlarını öğretileyen öğretmenin başına gelenlerin tamlığı oluyor. Gazete ve dergilerin okula, sınıfa getirilmesinin yasaklandığı bir ortamda yaşıyor. İlkokuldan lisanesine dek tüm okullara din kültürü dersi koymuşuz zorlukla olacak. Din, tartışmaya gelmez, tartışmaya açık değildir. Din kültürü derinden tartışmadan, eleştirmeden verilenleri kabullenmeye zorlanan bir öğrencinin, on dakikalık teneffüsden sonra gireceği sen bilgisi derinde eleştiriçi bir kişiliğe bürünerek tam tersi bir tavır içine girmesini istemem manığı olamaz. İnsanlığı mekanik bir varlık değildir. Kişilığı belli bir yönde gelişir. O geliştiği yönde tutum ve tavır takılır. Öyle bir yaşam biçimini benimsem.

Dahası özgür kafayı, eleştiriçi tutumu bakanlığım içtenlikle istediğimi kabullenmek de güç. Şimdi vereceğim iki yönetmelik kurulum, "eleştiriçi, bağımsız ve hür bir diriğ ve medeni cesaret sahibi" olmaya değil, olmamaya nasıl zorladığını yeterince açıklayacağımı sanırı. Yönetmeligin adı 'İç Hizmet Yönetmeliği'. 12 Eylül sonrası askeri yönetim döneminde hazırladı ve yürürlüğe konuldu. Öğretmen Dünyası dergisinin gündeme getirip tartışmaya açtığı gibi askerlerin 'İç Hizmet Kanunu' önek alınarak oluşturulmuş bir metin. Hatta kimi maddeleri olduğu gibi aktarılmış oradan. Maddelerin birisinde 'Bakanlık merkez ve taşra teşkilatı personeli ile her tür ve

derecede okullarda görevli öğretmenler ve diğer personel gazete ve dergilerde kurumları aleyhine yazı yazamazlar." (m.156). Ne diyor bakanlık? Çalışığınız kurumda tamğı olduğunuz bozuklukları, yasaklı işlem ve tutumları ve son yıllarda yoğunlaşan şeriat eğilimlerini bir öğretmen kamuoyunu gözü önleme seremeyecek, onların bilgisine sunamayacaksınız. Oysa okullar, halkın halkıdır. Halk, ödediği vergilerle yapılan ve yaşayan, çocuğumu teslim ettiği okulda ne olup bittiğini bilmek hakkına sahiptir, sahip olmalıdır. Efendim, yalan-yanlış şeyler yazılır, aslı olmayan olaysız anlatılır, böylece kurum kamuoyunda yıpranır türünden bir karşılık inandırıcı ve doğru sayılabilir. Bakanlığımın basın danışmanları vardır; yazılımlar doğru dejise açıklamalar gönderir, kamuoyuna doğrusunu duyurursunuz. Yasal nitelikte 'iftira' söz konusu ise iftiraya uğradığım ileri süren kişi yargı organında hakkını arar, iftira yapandan hesabını sorar. İç Hizmet Yönetmeliğindeki yasak bununla da bitmiyor. Arkasından gelen maddeyle yasak daha da pekiştiriliyor: "Bakanlık merkez ve taşra teşkilat personeli ile her tür ve derecede okullarda görevli öğretmenler ve diğer personel yazılarında veya yayımladıkları kitaplarda; Hükümet ve Bakanlık iş ve işlemleri aleyhine yazamazlar, kişilerle uğraşamazlar." (m.157). Konumuz eğitim olduğuna göre bakanlığın iş ve işlemleri hakkında "bakanlık merkez ve taşra teşkilat personeli" yazı yazamayacak da kim yazacak? Herhalde mühendis, doktor, bir başka meslekten insanlar yazacak. Dikkat edilsin, nasıl ve ne nitelikte yazamazlar diyor yönetmelik kuralı, 'aleyhî' yazamazlar. Ee, 'lehte' yazabilirler, ona yasak yok. Ne güzel değil mi? Bakanlığın iş ve işlemlerini över, göklere çıkarırız, yasağa çarpmaz, soruşturmayı ugramaz, ceza olmasın. Hani eleştiriçi, bağımsız düşünen insan istiyorduk? Demek ki önce 'eleştiri'nin ne olup olmadığı noktasında görüş birliğine varmak zorunluğu doğuyor. Bakanlık eleştiri değil, 'methiye' istiyor. Övgüye değer işler yaparsınız, övgüyle karşılaşırısunuz. Düşünüz, bakanlık sunucu din eğitim-öğretimini yapan yüksek okullar, eğitim yönetici, kamu yönetici yetişirmekte imiş gibi din kültürü öğretmenlerini seçip seçip okul yönetici yapacak. Bir öğretmen de çapı Türkiye'de yasal kurulmuş, lisans üstü öğrenim vererek kamu yönetici yetiştiren kurumu bitirenler varken din kültürünü öğretmenlerinin okullara yönetici olarak atanmalarını eleştirmeye girişiginde karşısına yukarıdaki yönetmelik hükümlü çarpar hesap soracaksınız. Ülke genelinde olur da bundan farklı değil zaten.

Eğitim alanındaki kesitlerden birinde de gözlenen, görülen durum böyle. Umutsuzluk ve karamsarlıktan başka bir şey değil. Kişi anlayışı içinde düzenlenmiş bu İç Hizmet Yönetmeliğine daha çağdaş bir görtüntüm ve içeriğin kazandırma girişimi de sezilmeyen yakın gelecekte.

Bakanlıkça 'Milli Eğitim' adıyla bir dergi yayınlanmaktadır. Yakında 100'üncü sayısı ulaşacaktır (Nisan 1990, 96). Yayın ilkelerine göre güncel (onlar 'aktuell' diyorlar) eğitim-bilim konularına ilişkin yazıları öncelik verilir. Bu yazıların da eğitim döneminin yenilemesi, eğitim alanındaki uygulamalar, bu alanındaki yeni araştırmalara ilişkin olması isten-

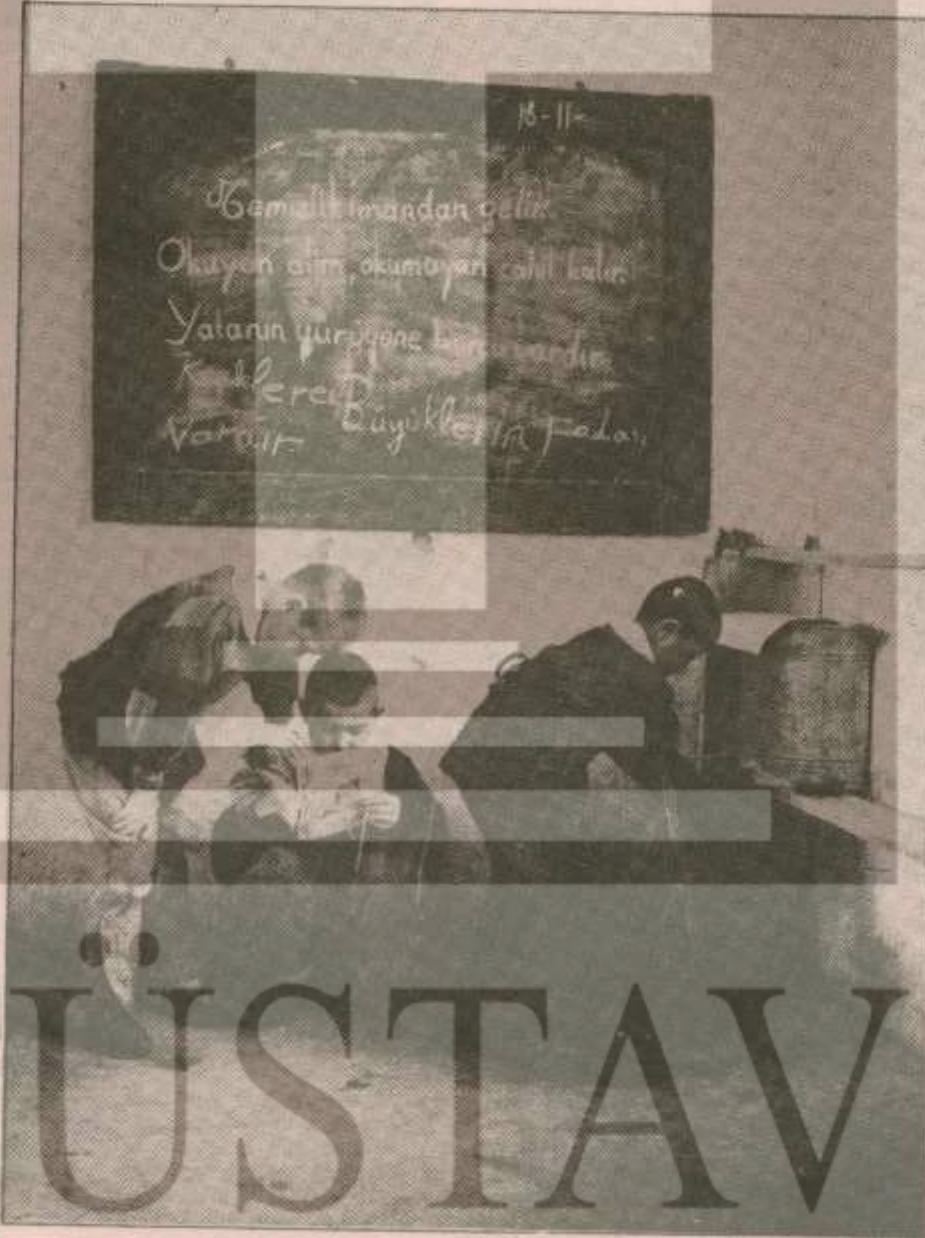
mektedir. Birinci hamur kağıdın kullanıldığı dergide öyle yazılar yayımlanmaktadır ki şansınp kalırsınız. Yer alan yazıların birçoğunun öngörülen ilkelerle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Yazısında Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nun yayılmıştı yazım kılavuzlarına ya da 12 Eylül'den sonra aynı adla kurulan resmi dairesinin çıkardığı kılavuzlara uyulmamıştır. Tümceles bozuktur. Tümcevin nerede başlayıp nerede bittiği dahi belirsizdir. Kimileyin de ne denilmek istediği dahi anlaşılmamaktadır. Bir incelemede, matematik bilginlerinden Kadızade Rumi'nin büyük babası Molla Mahmud'tan söz edilirken "Molla Mahmud devrin hükümdarı olan Murat Hûdavendigarın takdire mazhar olmuş ve Şehzade Sultan Bayazıt'ın Germiyanoğlu Kerimesiyle evlenmesini ve daha sonra Bursa'ya gelen høyetin başına getirilmek suretiyle kuvvet ve kıymet kazanmıştır." biçiminde türkçe kullanılmıştır. Molla Mahmud'un Osmanlı hükümdarı Murat I (1326-1389)'ın takdirini kazanması ile Germiyanoğlu Süleyman Şah (Şah Çelebi, 81.1388)'ın beyliğini Karamanoğullarının saldularından korumak amacıyla kral Devlet Hanım (81.1413) Bayezit I (Yıldırım, 1360-

1403)'e vermesi arasında nasıl bir ilgi bulunduğu, "Bursa'ya gelen høyetin başına" kimin getirildiği belirsizdir. Öznesi, nesnesi birbirine karışmış durumdadı bu tümceyi seçip çikarmamıştır. Yazida dahi buna benzer çok tümce var. (Nisan-Mayıs-Haziran

1987, Sayı: 72). Yazı, dizgi yanlısı bakımından oldukça zengin. Oysa derginin ilk sayfasında 'taşih-kontrol' görevlisi olarak dört kişinin adı veriliyor.

Elinizi attığınızda karşılaşacağınız herhangi bir yazadan, bakanlığın genel tutumunu ve anlayışını da öğrenebilirsiniz. "Tenkid Mescidi" başlıklı yazda "Tenkid'e günümüzde 'Eleştiri', tenkid edici demek olan 'Münekke' de 'Eleştirmen' demektedir." (Mart 1990, Sayı: 95, s.55) diye yazıyor. Günümüzde 'eleştiri' ve 'eleştirmen' denildiğini söyleyen yazar, yine de 'tenkid' ve 'münkekke' i kullanmakta direnmektedir. Çünkülü günümüzde yaşamıyor, günümüztün insan değil, yüzüllerin gerisinden sesleniyor. Aynı Milli Eğitim Bakanlığı gibi. ■

Bakanlık eleştiri değil, "methiye" istiyor. Övgüye değer işler yaparsınız, övgüyle karşılaşırısunuz.

► "Büyüklerin faydaası": Henüz mekan sorunun çözülemedigi bir ortamda nasıl bir eğitim?

Dr. Ayhan Aktar'la küçük sanayide insan ilişkileri üzerine...

"YUKARIDAKİLER VE AŞAĞIDAKİLER"

Üzerinde durduğum mesele, küçük üretim faaliyetinin belli bir alt sektörde evrimi ve oluşturduğu sosyal topografyadır.

Ayhan Aktar 1953 yılında İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden 1977 yılında mezun oldu. 1977-1979 yılları arasında İngiltere-Canterbury'de Kent Üniversitesi'nde Yüksek Lisans çalışmalarına katıldı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde Doktora çalışmalarına başlayan Dr. Aktar, "Bursa dokuma sanayide insan ilişkileri" konusunda yazmış olduğu Doktora tezini 1989 yılında tamamladı. Bu çalışmasıyla, "Yayımlanmadı Sosyal Bilimler Araştırması" dalında birinci olarak 1990 Yunus Naci Ödülü'ünü alan Dr. Aktar, 1980 yıldan bu yana Marmara Üniversitesi, İngilizce Uluslararası İlişkiler Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak çalışıyor. Dr. Ayhan Aktar'ın 1990 Yunus Naci Ödülü'ünü alan bu çalışması "Kapitalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye'de Küçük Sanayi" başlığı altında AFA yayincılık tarafından yayınlanacak.

Dr. Ayhan Aktar'a araştırmacıları üzerine görüşlük.

► Sayın Ayhan Aktar, bu çalışmanızın temel amacı neydi?

Sözdürliğimiz araştırmamın verileri esas olarak benim Doktora çalışmam sırasında toplandı. Bu çalışmanın temel meselesi, Üçüncü Dünya Ülkelerinde gelişğini ve yaygınlaştığını gördüğümüz kapitalist ilişkilerin Türkiye'de 1980'li yıllarda başında Bursa küçük dokuma sanayinde ortaya çıkarmış olduğu çeşitlenmeleri ele almaktır. Hepimizin bildiği gibi kapitalist gelişme ve sanayileşme sürecinin dinamikleri en genel düzeye de evransel olsa bile, bu dinamiklerin hayatı geçiş biçimleri ve işleyis tempusu her ilke de kendi özglü bazı değişiklikler arzedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel

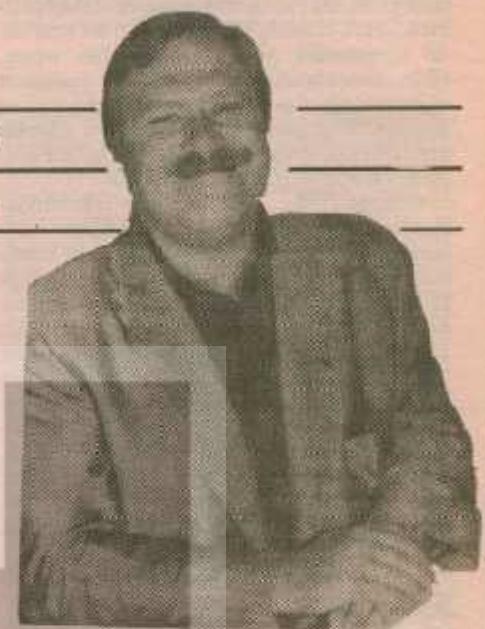
amaç, 1950'li yıllarda itibaren Bursa'da gelişliğini gördüğümüz küçük dokuma faaliyetinin toplumsal yapının çeşitli boyutlarında yaratığı dönüşümlerin önce algılanması, sonra da anlaşılması ve tartsızlaşmasıdır.

► "Kapitalist gelişme ve sanayileşme süreci" derken en genel anlamda üretim miktarında, firma sayısında ve istihdam edilen işçi sayısında gözlemlenen artışlardan mı bahsediyorsunuz? Yoksa sizin ilk eldeki sorunuz bunun daha da ötesine giderek küçük sanayi ile büyük sanayi arasındaki etkileşimleri gözönüğe sermek mi?

Bakın ben meslekten sosyologum, iktisatçı veya planlamacı değilim. Dolayısıyla iktisadi gelişmeye ilişkin veriler, benim için, Bursa'da gözlemlemiş olduğum olguları anlamak ve açıklamak için bana ancak bir çerçeve sunabilir. Çalışmanın başlığından da anlaşılabileceği gibi, benim esas üzerinde durduğum mesele 1950'li yıllarda itibaren ülkemizde patlarcasına gelen küçük üretimi faaliyetinin belli bir alt sektörde -yani Bursa dokuma sanayide- evrimini ve oluşturduğu sosyal topografyayı ortaya çıkarmaktır. Bu topografya içinde bir yandan küçük dokumacıları sırerken diğer yandan da insan ilişkileri "neden acaba belli bir biçimde" şekilleri sorusuna cevap aramaya çalışım. Bu şekildeki çalışma içinde, dokumacılığın Türkiye gibi azgelişmiş kapitalist bir ilkede yapıyor olmasının getirdiği kendine has özel boyutları yakalamaya çalıştım. Bu ikinin bir yanı, ikinci mesele ise, Bursa dokuma sanayii içinde varolan küçük dokumacılarla bu küçük dokumacıları fason çalıştan sermaye kaynakları arasında oluşan iktisadi bağımızlık ilişkilerini anlamak ve açıklamaya çalışmaktır. Dolayısıyla çalışmanın başlığındaki "Yukarıdakiler ve Aşağıdakiler" terimi aynı sektör içinde var olan fakat birbirine bağımlılık ilişkileri ile eklenmemiş olan iki ayrı kesimi anlatmaktadır. "Aşağıdakiler" iplik ham maddesini satın alacak işletme sermayesinden yoksun olan küçük dokumacıları, "Yukarıdakiler" ise küçük dokumacıları iplik vererek onları fason çalıştan orta ve büyükçaplı sermaye kaynaklarını simgelemektedir. Bu iki kesimin birlikte incelenmesi ise Bursa dokuma sanayiinde 1950'li yıllarda beri oluşmuş olan fason ekonomisinin bence anlaşılmaması demektir.

► Küçük dokumacıların üretimi ve değişim sürecindeki konumunu inceleyen ne gibi özelliklere dikkat çekmeye çalışınız?

Bu çalışmanın temel amaçlarından bir tanesi

de bir tip bağımlı çalışan küçük üretici profili çakarmaktır. Küçük üretimi kapitalist üretim tarzının dışında bir form olarak tanımlayan ve bu forma sürekli bir "geçiş halinde olma özelliği" yüklenen teorik yaklaşımına ben hepten karşıyım. Özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerinde, iyi sayıda düzeyinde küçük üretim kesiminin yaşam sürecinin kısa ömrü ve geçici değil; tam aksine uzun ömrü ve kalıcı olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkarıyor. Ayrıca küçük üreticileri kapitalist üretim tarzının bence tam ortasında bir yerde algılamak gerekmektedir. Örneğin Bursa'da bazı küçük dokumacılar, ücretli işçi çalıştırmasalar bile kendi aile fertlerini aynen ücretli işçi gibi tezgah başında çalışırmaktır ve karşılığında hiç ücret ödememektedirler. Bunları dikkatle incelediğimiz zaman Bursa dokuma sanayide ücretli işçi çalıştmayan ve ücretli işçi yerine eşini ve çocuklarını tezgah başında çalıştan küçük dokumacıların diğerlerine göre daha hızlı bir biçimde sahip oldukları dokuma tezgahlarının sayısının arttırdıklarını ve hatta bazı işletmelerin sadece aile fertlerinin çalışması sayesinde fasonculuktan kurtulup bağımsız üretici konumunu geçtiğimizi gözlemliyoruz. Dolayısıyla ben bu tip çalışan aile fertleri için "aile işçi" termininin daha uygun olduğunu düşünümketiyim. Çünkü küçük üretimi kapitalist üretimin dışında algılanan yaklaşımları yanında ücretli işçi çalıştmayan küçük üreticileri de kapitalist kesimin dışında tutmaya özen gösterirler. Fakat kapitalizmi tanımlayan temel unsurlardan sadece bir tanesi ücretli işçi kesiminin ortaya çıkışıdır. Bence bir toplumsal formasyonun kapitalist doğasını ispat edebilmek için gerekken şey, bu toplumsal formasyon içinde var olan sosyal nesnelerin ve toplumsal işbölümünü oluşturan farklılıkların anlaşılmaması demektir.

retli emek / sermaye ilişkisinin terimleriyle açıklanabilir olduğunu ortaya koymaktır. Aksı takdirde, kapitalist üretim türzini tanımlarken son derece empirist yaklaşımın esiri oluruz. Bu bakımından, eğer Bursa'daki küçük dokumacılar kar etmek amacıyla pazara dönük olarak üretim yapıyorlarsa, rekabet, sermaye birikimi, maliyet ve ücretlerin aile işçisi çalıştırarak işçi maliyetinden tasarruf gibi kapitalist üretim tarzına has saikler doğrultusunda çalışma hayatlarını düzenliyorlarsa - ki Bursa dokuma sanayinde tamamen böyledir! - bu küçük üreticileri kapitalist ilişkilerin tam ortasında görmek gerekmektedir.

► Peki, o zaman bu çalışanın kapsadığı konular bize kısaca açıklayınız?

Bu çalışmada kar etmek amacıyla pazara dönük üretim yapan bireylerde girişimciligin, girişimcinin ve ücretli işçinin sosyo-şeliklerinin anlaşılması, küçük dokumacıların bilinen bu kesimde üretim sürecinin belirgin özelliklerinin alınan çizilmesi ve bu özelliklerin azgelmişlik ve kırdañ kente gög olusu ile ilişkisinin kurulmasıdır. Yine aynı bağlamda küçük dokumacılar arasında ücretlerin aile işçisi kullanımının getirdiği farklılaşmanın anlaşılması ve buna bağlı olarak küçük dokumacı firmaların emek maliyetinden tasarruf ederek sermaye birikimine gitme ve büyümeye eğilimlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca daha global düzeyde tekstil sanayii içindeki küçük dokumacı firmalarla aym sanayi dahideki gørece bütük firmalar arasında kurulan fason ilişkilerinin ele alınmasıdır.

► Bilebildigimiz kadariyla Bursa tarih boyunca Osmanlı İpek dokuma sanayinin merkezi olmuş bir ilimiz, bu tarihsel deneym bugünü nasıl etkiledi acaba?

Sizim de belirttiğiniz gibi Bursa 19. yüzyıla kadar geleneksel olarak tabii ipekli kumaşın üretiliği bir Osmanlı şehriydi. Fakat Batı Avrupa'da yaşanan sanayi devriminin etkisiyle, Bursa ipekli dokuma sanayii 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "tabii ipekli kumaş üretten" bir merkez olmaktan çıktı; Fransa'da Lyon'da bulunan dokuma tezgahlarına iplik sağlayan ve sadece "tabii ipek ipliği üretten" bir merkez haline dönüştürüdü. 19. yüzyılın sonlarında Bursa'nın limanı Mudanya'dan Marmara'ya haftanın belli günleri tarihi seferler yapan gemiler işliyordu. Fakat aynı yıllarda Mudanya-İstanbul arasında işleyen yolcu ve mal taşıyan gemi yoktu. Bu dönemde ortaya çıkan ve yabancı sermayerin veya Osmanlı gayrimüslim azınlıklarının elinde bulunan filatür (ipek böceği kozasından iplik çekme) fabrikalarının Bursa şehrinin dokosu üzerinde yama gibi durduğunu ve bu gelişmelerin şehrin nüfus yapısında ve bölgenin genel olarak sosyo-ekonomik yapısında çok önemli bir değişiklik meydana getirmedigini biliyoruz. Ancak 1980'lerin Bursa'sını belirleyen en önemli gelişmelerin Cumhuriyet yönetiminin kurulmasıyla bölgenin Anadolu'ya yol şebekesiyle bağlanması sonucunda meydana geldiğini görüyoruz. Söz ettığımız entegrasyon, azınlıkların mübadelesi ve sermayenin Türkçemesi sonucu ortaya çıkan ve devletçilik dönemi yatırımlarıyla da Bursa'da çağdaş üretimin alt yapısı oluşturulmuştur. Fakat 1950'li yıldardan itibaren Bursa'da yeni bir tür küçük üretim platforması ortaya çıkmıştır. Geleneksel küçük zanaatlardan farklı olarak, son derece hızlı büyüm-

yen bu kesim, tekstil sanayinin dokuma alt-dalında halen firma sayısı açısından çok önemli bir yer tutmaktadır.

► Devletçilik dönemi yatırımları derken, herhalde Sümerbank'ın Bursa Merinos Fabrikasını ve Gemlik'teki Suni İpek Fabrikasını kastediyorsunuz. Peki bu fabrikalar günümüzün Bursa küçük dokuma sanayini nasıl etkiledi?

1980'lerde Bursa küçük dokuma sanayinde kullanılan dokuma tezgahları 1940'ların sonunda Sümerbank tarafından hürdaya çıkan tezgahlardır. 1950'li yılların başında Merinos fabrikasının hürdaya çıkardığı 1938 model "Dietrich" marka dokuma tezgahları Bursa'lı küçük dokumacılar tarafından satın alınmış ve üretimde kullanılmıştır. Ayrıca bu dokuma tezgahlarının Bursa sanayi içerisinde kopyalanarak döküm atölyelerinde imalatına geçilmiş ve bu tezgahlar Bursa'nm bugünkü ipekli dokuma teknolojisinin alt yapısını oluşturmuştur. Hamaddede ve üretimi teknolojisinde 1940'ların ortalarından itibaren gerçekleşen bu dönüşümün yanı sıra devletçilik dönemi yatırımlarının bugünkü Bursa dokuma sanayinin oluşmasındaki en büyük katkısı ise işgücünün eğitiminde gerçekleşmiştir. Yirminci yüzyılın dokumacılık teknolojisinin ilk olarak bu fabrikalarda uygulanması gerçek işgücünün çağdaş teknikleri öğrenmesinde, gerekse girişimcilerin bu fabrikalardaki üretim organizasyonunu taklit etmelerinde önemli aşamalar olarak hatırlanır. Bugünkü yapısı ile Bursa'daki küçük dokumacıların çağdaş üretim organizasyonunu kendi bünyelerinde uyguladıklarını pek iddia edemeyiz, ama Bursa'daki entegre tesislerin ilk oluşumunda Merinos ve Gemlik suni ipek fabrikalarının bazı konularda bir örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Bursa'da devletçilik uygulamalarının sonucu olarak gerçekleşen iki temel dönüşüm Bursa dokuma sanayinin bugün kendi ayakları üzerinde durabilen bir alt sektör haline gelmesinde bence çok önemli aşamalıdır. Birbirinden birincisi, dokuma sanayinin kullandığı iplik hamaddesindeki değişimdir. Gemlik suni ipek fabrikasının kurulmasından sonra Bursa dokuma sanayii yüzüllardan beri ilk defa ipekböceği kozasından çekilen tabii ipek ipliğine bağlı olarak üretim yapmaktan kurtulmuştur. Ikincisi ise Merinos fabrikalarında modern dokuma tezgahlarının kullanılması sonucu, dokuma sanayinde hem girişimcilerin hem de işgücünün çağdaş üretim düzeni ile tanışması sağlanmış ve bu tezgahların daha sonra kopyalarının yapılması ile dokumacı firma sayısında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Bu temel dönüşümlerin sonucunda Bursa tekstil sanayinin "yurt dışına yarı manul madde ihracı" doğrulısunda sekillemiş olan yapısının da değişime şerefine girdiğini, genelde Bursa tekstil sanayinin gittikçe genişleyen Türkiye ulusal pazarı için üretim yapan yeni bir yapıya büründüğünü belirtmek gerekiyor. 19. yüzyılda kurulan Lyon bağlantılı Bursa'daki tabii ipek ipliği ve tabii ipekli kumaş sanayii içinkarın önemini kaybetmemiştir.

► Sayın Aktar, Bursa dokuma sanayinde ücretli işçil olmak nasıl bir şey?

Bursa dokuma sanayinde üretimin sadece ücretli işçil aile işçileri tarafından gerçekleştirildiği sanılmamış. Bursa dokuma sanayinde mülakat yaptığımız işyerlerinde yaygın

olarak ücretli işçi kulamımı vardır ve çalışan ücretli işçilerin yardım fazlasını da dokuma işçileri oluşturmaktadır. Dokuma işçilerine ücretin parça-başı esasına göre ödemesi Bursa dokuma sanayinin teknolojik alt yapısındaki az gelmişliğinin bir yansımasıdır. 1940'ların üretim teknolojisinin egemen olduğu Bursa dokuma sanayinde dokuma tezgahlarının düşük emek üretkenliğine sahip olması dokuma işçisinin parça-başı ücret esasına göre çalıştırılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Küçük dokuma sanayinde işveren, işçisine ancak parça-başı ücret ödeyerek ve 8 saatlik çalışma günü olusunu ortadan kaldırarak işçinin ürettiği toplam kumas miktarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Çünkü küçük dokumacıların teknolojik yenilenmeye giderek emek üretkenliği yüksek ve dolayısıyle görevi artı değer üretme kapasitesi yüksek modern tezgahlar satın alacak sermayeleri de yoktur. İşveren açısından ayakta kalabilmenin tek yolu çalışma gününü alabildigince uzatarak mutlak artı değer üretimiini artırmaktır. Bu bakımından, Bursa'da çalışma günü minimum 12 saatdir. Bu da bana 1840'ların Manchesterini hatırlatan bir özellik.

Bursa dokuma sanayinde işçi olmanın ortaya çıktığı ideolojik yamnamalar da çok önemli bence. Bursa dokuma sanayinde ücretli parça-başı esasına göre ödenen dokuma işçi ile işveren arasında belli bir anlamda bir iş birliği gerçekleşmiş olmaktadır. Böylece "ne kadar üretersen o kadar kazanırsın!" formülü Bursa dokuma sanayinde çalışma hayatını düzenlemekte ve sınıf ilişkilerini gölgelemektedir. Günlük çalışma saatlerinin bazar 12 saat aşığı Bursa dokuma sanayinde dokuma işçileri "mutlak olarak" bütük sanayide çalışan işçilerne nazaran daha yüksek ücret almaktır ve işçiler daha fazla üretmek amacıyla "kendi kendilerini" zorladıkları için çağdaş sanayi toplumunda fabrika örgütlenmesinde kontrol işlevine sahip olan ara kademeler (formen, ustabaşı vb.) ortaya çıkamamaktadır. Çünkü işçi doğduğu kumaş metrajına göre ücret aldığından zaten daha fazla dokumak amacıyla kendini zorlamaktadır. Böylece kontrol kademesine ihtiyac da kalmamaktadır.

Dolayısıyla Bursa'da büyük işletmelerde çalışan ve saat ücreti alan sigortalı işçilerle küçük dokuma sanayinde çalışan ve her türlü devlet güvencesinden yoksun işçiler arasında önemli farklar vardır. Saat ücretine göre çalışan işçi ile parça-başı ücret alan işçi arasındaki bu farkın işyerinde üretimin örgütlenmesinin dışında ortaya çıkan diğer bir mesele de işçilerin kendilerini belli bir sınıfın üyesi olarak görmemeleri ve ideolojik düzeye son derece bireysel tavırlar almaya eğilimli olmaları sonucunu doğurmaktadır. Dokuma işçileri kendi özül haklarını korumak amacıyla ancak bireysel çıkışlar yapmakta ve genellikle de işverenini Bölge Çalışma Müdürlüğüne ihbar ederek haklarını korumaya çalışmaktadır. Bu da az gelmişliğin başka türlü bir yansımasıdır.

Parça başı ücret, işçilerin kendilerini belli bir sınıfın üyesi olarak görmemeleri ve ideolojik düzeyde son derece bireysel tavırlar almaya eğilimli olmaları sonucunu doğurmaktadır.

BÜTÇENİN İLK DÖRT AYI

İlk dört ayda 1990 bütçe açığı geçen yılın aynı dönemine ait açığın üç katına çıkmıştır.

1990

Mali Yıl Büçesi ilk altı ayın doldurmuş bulunuyor. Bu süre içinde gerçekleştirilen uygulamaya ait yorumlарın, dönem sonu itibarıyle ortruya çıkışacak durum hakkında bir fikir vereceği söylenir. Ancak, Maliye ve Gümruk Bakanlığı'na yayınlanmış olan en son "Kamu Hesapları Bütçesi", uygulamanın ilk dört ayın kapsamından, bu yazındaki tartışmalarda, Bütçenin yanı sıra için değil, fakat ticte biri için geçerli olacağı doğaldır.

Bütçenin tartışmalarında en çok alıcı konu olan, bütçe açığı sorunu ile konuya girersek, 1990 Bütçesinde, dönem başı itibarıyla öngördürilmiş olan yaklaşık 9,5 trilyonluk açığın, ilk dört aylik verilerin ışığı altında tutulabilmesinin uzak bir olasılık olduğu görülmüştür. 1990 Nisan sonu itibarıyle, Konsolide Bütçe açığı, 2,7 trilyon lira olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır. 1990 Bütçesinin 1989 Bütçesine oranla artış katsayıni % 91 olduğunu halde, ilk dört ayda 1990 Bütçe açığı, geçen yılın aynı dönemine ait açığın üç katına çıkmıştır. Zira, geçen yılın ilk dört ayının açığı olan 910 milyar lira, % 204,5 katsayı ile artarak, bu yılın ilk çeyreğinde 2,7 trilyon liraya ulaşmıştır. Bunun anlamı, harcamaların giderek daha büyük boyutlarının borçlanma ile karşılandığıdır.

Kamu finansmanında borçlanmanın giderek artışı, her iki yılın aynı dönemlerine ait açıkların, o dönemde ait harcamalara oranında da açıkça izlemek olasıdır. Konsolide Bütçe açığının, toplam harcamalar içindeki payı, 1989 yılının ilk dört ayı için % 10,3 değerini verirken, bu pay, 1990 yılının aynı dönemi için % 16,4 değerine yükseltmiş bulunmaktadır.

Harcamaların giderek daha büyük bölümlünün açık finansmanla gerçekleştirilemesi olusmuştur. "Nakit Dengesi" ve "Finansman" tablolardında da açık bir şekilde izlenemektedir.

1990 yılının ilk dört ayı için gerçekleşen nakit dengesi, geçen yılın aynı dönemine oranla % 170 katsayı ile artan bir ekstra bakiye vermiştir. Bunun doğal sonucunda, finansman kaynakları arasında iç borç değişiminde ciddi bir artış izlenmektedir. 1990 yılının ilk dört ayı için gerçekleşmiş olan iç borç değişimi, % 190,9 oranında bir artışla, geçen yılın aynı döneminde gerçekleşmiş olan tutanın yaklaşık üç katına ulaşmış bulunmaktadır.

Bütçenin gider ve vergi gelirleri arasındaki dengeşizliğin ortaya koyduğu bir sonuç olan "Bütçenin" iyili tanyabilme için, kamu giderlerine ve vergi gelirlerine bakmak gerekmekte-

dir.

Konsolide Bütçe içindeki kamu giderleri, yılın ilk dört ayı içinde, geçen yılın aynı dönemine oranla % 92,9 değerinde bir artış göstermiştir. Bu artış içinde en büyük payı, özellikle personel harcamaları olmak üzere, cari harcamalar oluşturmaktadır. Geçen yılın ilk dört ayına oranla, bu yılın ilk dört ayında sergilediği artış hızı itibarıyla ikinci sırayı % 46,9 değeri ile transfer harcamalar, üçüncü sırayı ise % 43,4 değeri ile yatırım harcamaları almaktadır.

Konsolide Bütçe harcamalarında en yüksek artış gösteren cari harcamalar içinde yer alan personel giderlerinde ilk dört ay için görülen yüksek artış hızı, kısmen, 1989 yılı ilk dört ayının düşük bir taban oluşturmasından kaynaklanmaktadır. 1989 yılı ikinci yarısındaki ve 1990 başında katsayı artan da, diğer faktörler yanında, söz konusu kalemlerdeki yüksek artış oluşumunda önemli katkıda bulunmuştur.

Konsolide Bütçe harcamalarının yatay dağılımı da yukarıda açıklanmış bulgular doğrulamaktadır. Şöyle ki, toplam harcamalar içinde en yüksek yeri, cari harcamalar içindeki personel harcamaları oluşturmaktadır. Harcamalar içinde ikinci sırayı, transferler almaktadır. Yatırım harcamaları ise, geçen yılın aynı dönemine ait tutardan da daha küçük bir pay ile, toplam harcamalar içinde ancak üçüncü sırayı tutmaktadır.

Kamu açıklarının anlabilirılmemesi açısından, vergi gelirlerinin incelenmesi de önemlidir. 1990 Bütçesi ilk dört ayı vergi tahsilatının, geçen yılın aynı dönemi tahsilatına göre artış hızı, ancak % 86,3'dür. Böyle bir artış hızı ile gelişen vergi gelirlerinin, % 92 dolaylarında bir hızla artan kamu harcamalarına yeterli kaynak sağlayamayacağı açıktır.

Vergi gelirleri içinde en önemli yeri tutan gelir vergisi, yılın ilk dört ayı için, geçen yılın aynı dönemine göre, % 107,2 oranında bir artış sergilemektedir. Ancak, gelir vergisinin Bütçenin gelirleri içindeki payı % 33,8'dir. Geçen yıla göre, gelir artış hızında ikinci sırayı alan dahilde alınan katma değer vergisinin Bütçenin gelirleri içindeki payı ise, % 14,1 dolaylarında bulunmaktadır.

Vergi gelirlerinde tahsilatın tahakkuka oranları da düşük düzeydedir. Tahsilat oranları yükseltilmemiş, vergi gelirlerinde düzenli bir artış sağlanamaz. Sonuçta, Bütçenin açıkları, kaçınılmaz bir olgu olarak ortaya çıkar.

Kamu borçlanma gereksinimini, Bütçenin açığı yanında, dış borç yükümlülüklerini de yansımaktadır. Finansman kaynakları arasında, "Dış Borç Değişimi", 1990 yılı ilk dört ayı için 625 milyar liralık azalma ile, geçen yılın aynı dönemine göre % 100,3 oranında eksi değişim göstermiştir. Bu değişim, iç finansman zorunluluğu yaratılmışından, iç borçlar üzerinde önemli bir yitik oluşturmuştur.

Bu teknik bulguları anahatları ile ortaya koyduktan sonra, genel değerlendirmeye geçebiliriz:

1990 Konsolide Bütçe uygulamasının ilk dört aylik sonuçları, son yılın genel gelişime seyrine uyma ile birlikte, hafif de olsa zapımlar, olumsuz yönde görülmektedir. Bir kere, kamu finansman açığı ve bunu bağlı olarak, kamu borçlanma gereksinimi artırma eğilimi içindedir. Bir yandan kamu gelirlerinden daha yüksek bir hızla artan kamu harcamaları, diğer yandan da ağır dış borç ödemeleri, kamu borçlanma gereksinimi ciddi biçimde zorlatabilir. Kamu borçlanma gereksinimini rahatlaşabilecek, dolayısıyla ekonomi üzerindeki enflasyonist baskınlar hafifletilebilir ekenler arasında, vergi gelirlerinin yükseltilmesi ve dış borç yükünün TL cinsinden hafifletilmesi görülmektedir. Konsolide Bütçenin açığının oluşumuna neden olduğu sanılan gerçek kamu harcamalarının azaltılması ise, düşüntülemez. Zira, kaynak kullanın gerçek kamu harcamaları, giderek gerileyen ve 1990 Bütçesinin içindeki gerçek kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı, % 18'ler dolayına inmiş bulunmaktadır. Genel idare, güvenlik, eğitim, bayındırlık vb. gibi temel kamu hizmetlerine ayrılmış payın daha da kısıtlılmaması dညntülemez. Beşeri ve madde alt-yapı üretiminde temel kaynak rolu oynayan gerçek kamu harcamalarının aynı düzeyde kısıtlaması, ekonominin geleceğini ciddi boyutlarda tehlkiye sokar.

Toplam kamu harcamalarının önemli bir bölümünü iç ve dış borç anapara ve faiz ödemeleri oluşturmaktadır. Bir tür tahdidi ödenek biçiminde oluşan ve Bütçenin içindeki yeri giderek büyütmen bu kalem, diğer kamu harcamalarının sağlıklı gelişimini ciddi olarak engellemektedir. Tümörel bir gelişme sergileyen kamu borçları anapara ve faiz ödemeleri, etkisi kısa dönemde hissedilmeyen, fakat uzun dönemde çok ciddi ve sakıncalı sonuçları olabilecek, harcama kalemlerini törpülemektedir. Bunların başında da, kamu yatırım harcamaları ve beşeri sermaye oluşumuna katkıda bulunan sosyal harcamalar gelmektedir. Konsolide Bütçenin içinde yer alan yatırım harcamalarının, geçen yıla oranla, hem Bütçenin içindeki payının kısıtlanması, hem de en düşük artış hızı ile gelişme göstermesi, hiçbir gerçekle olumlu bir uygulama olarak görülemez.

Kamu borçlanma gereksinimine katkıda bulunan dış borç mirettebatı döviz kuruna bağlı olarak, açık finansman zorlasmaktadır. Uygulanan düşük döviz kuru, ortalama yüksek borsa getiri oranı ve konvertibilite politikaları nedeniyle yurda giren döviz, bir yandan döviz kurunu yapay olarak düşük tutarken, diğer yandan da yeni dış borç gereksinimini frenlemektedir. İkinci etkinin olumlu yönüne karşın, birinci etki, ithalat-ihracat tercihlerini saptırmakta ve dış dengeyi sağılsız bir yapıya

Tümörel bir gelişme sergileyen kamu borçları anapara ve faiz ödemeleri, etkisi kısa dönemde hissedilmeyen, fakat uzun dönemde çok ciddi ve sakıncalı sonuçları olabilecek harcama kalemlerini törpülemektedir.

MEMURLAR HANGİ SINIFTAN

Ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek hızlanarak yaşanan teknolojik gelişme, işgücünün yapısında da önemli değişikliklere yol açmıştır

T

ürkiye işçi sınıfı tarihi ile ilgili çalışmalarında genellikle yalnızca beden-kol işçilerinin (mavi yakalı işçilerin) yaşama ve çalışma koşulları, örgütlenmeleri ve mücadeleleri ele alınır. Bir çok kişi ve hatta bu ulanda uzmanlaşan araştırmacı, "işçi" veya "işçi sınıfı" denildiğinde, "beden-kol işçileri" ni anlar.

Peki, sayılan giderek artan büro elemanları (beyaz yakalı işçiler), teknisyenler, ücretli olarak çalışan hekimler, mühendisler, avukatlar, öğretmenler hangi sınıfın?

Yasalara göre "memur" veya "sözleşmeli personel" statüsünde istihdam edilenler hangi sınıfın? "Bedenen çalışanlar, işçi", "kafaya çalışanlar, memur" mu? Bir insan "işçi" statüsünden çıkışın "memur" veya "sözleşmeli personel" statüsine geçirdi mi, nüf olduğu sınıf da değişiyor mu? Bu insanlar, ücret karşılığı çalışmalarına ve ana geçim kaynağının alındıkları ücret olmasına karşın, küçük burjuva mı?

Dün ve bugünlü iyi değerlendirmek, yarın ilişkin doğru planların yapılabilmesi için, bu soruları doğru yanıtlamak gerektir.

Yayın eğilim, kapitalist sömürüyü yoksullukla eşitlemek ve kapitalizme karşı

tepkı yaratın olgunun ağırlıkla yoksulluk olduğunu savmaktadır. Halbuki işçi sınıfının tepkisinin başlangıcı yoksulluk gibi gözükse bile, özü sömürüdür. Yüksek ücret alıp, daha yüksek oranda sömürülen bir işinin tepkisi çok daha büyük olabilir.

Diğer bir yaygın eğilim, işçi sınıfının heterojen yapısını gözardı etmektedir. Halbuki işçi sınıfının çeşitli kesim ve tabakalarından oluşur ve bazaan çeşitli kesimlerin ve tabakaların kısa vadeli çıkarları birbirinkile ve sınıfın bütünlüğünü uzun vadeli çıkarlarıyla çelişebilir.

En yaygın eğilim ise, "kafa-kol" emeğini kesin ve katı bir biçimde birbirinden ayıratır, "bedenen" çalışanları "tam işçi" kabul etmektedir. "İşçi" denildiğinde, kocaman yüvutlu, iri

çekiçlerle oyuncak gibi oynayan güçlü kuvvetli (ama genellikle küçük kafalı ve kesinlikle gözüksüz ve kravatsız) insanlar çizilir.

Öğretmenlerin 1969 yılındaki büyük boykotu, gerçekte bir genel grev değil midir? Teknik elemanların, sağlık personelinin direnişleri, işçi sınıfı mücadelelerinin parçası değil midir? Sağlık personelinin, teknik elemanların, öğretmenlerin, bankalarda çalışanların katılımadıkları bir genel grev, sermaye cephesini geriletebilir mi?

Dar tanımla işçi sınıfı

Dar bir tanıma göre, işçi sınıfı, (i) özgür, (ii) mülksüzleşmiş, (iii) ücretli ve (iv) üretken faaliyet içinde bulunan insanlardan oluşur.

Burada en çok tartışılan konu, "üretken faaliyet"dir. Kapitalist sömürü, artık-değer sömürüdür. Artık-değerin yaratılması, özgür mülksüzleşmiş ücretlinin artık-emeğin madde bir üründe buluşması ve bu ürüne sermayedan el koymasıyla gerçekleşir.

Dar tanıma göre, çok zor koşullarda bedenin çalışan ve yoksulluk içinde yaşayan birçok insan, işçi değildir. Örneğin, belediyede çalışan bir temizlik işçi, üretken faaliyet içinde bulunmadığından, tam bir işçi, bir proletör olarak sınıflandırılamaz. Toprak mülkiyetinden tamamıyla kopmamış inşaat veya maden işçileri, üretken faaliyette bulunmalarına karşın, yarı-proletör unsurlarıdır.

Üretken faaliyet, tezgah başında bir ürünün üretiminde doğrudan çalışmakla sınırlı değildir. Bir malın doğrudan üretiminde nasıl işbölümü varsa, bir ürünün planlanması ile doğrudan üretimi arasında da bir iş bölümü vardır. Marx'ın dahi Kapital'in I. cildinde geliştirdiği "kolektif işçi" kavramı, üretim sürecindeki işbölümüne bağlı olarak, üretim planlanmasındaki "kafa çalışmasını" da üretken faaliyet olarak kabul etmektedir.² Kafa çalışmasını gerçekleştirerek, üretim faaliyetine dolayı olarak katkıda bulunan kişiler eğer mülksüzleşmiş özgür ücretlilerse, onlar da proletaryanın parçasıdır.

Marx'taki bu anlayışa göre, üretken faaliyette bulunan mülksüzleşmiş özgür ücretli olarak çalışan teknik elemanlar (teknisyenler, mühendisler, vb.) de proleterdir. Bu insanların ücretleri yüksek olabilir. Ancak insanların toplumsal sınıfının gelirlerinin düzeyi değil, kaynağı veya edinilen biçimini belirler. Bu insanların kendilerini "amele" saymayı bilirler. Ancak insanların nesnel toplumsal konumlarını onların bilincleri değil, bilinclerini (uzun vadede) nesnel konumları belirler.

Yüksek ücretli ve kendilerini "ameleden üstün" gören bu insanlar, işçi sınıfının "İşçi aristokratisi" kesimidir. İşçi aristokrasisini olu-

turan kesimler, üretimin ve işgücünün yapısına ve teknolojik, ekonomik, toplumsal ve siyaset dengelere ve gelişmelere bağlı olarak, zaman içinde değişiklik gösterir. Genellikle, işçi aristokrasisinin yalnızca tekeli döneme gelmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıktıığı sanılır. Halbuki tekeli-öncesi dönemde gelmiş kapitalist ülkelerde ve ayrıca az gelişmiş ülkelerde de işçi aristokratileri vardır. İşçi sınıfı homojen kabul edilip, bu kategori değerlendirilmedi mi, sınıfın davranışlarının kavranılabilmesi mümkün değildir.

Çağımızda bilimsel ve teknolojide büyük sıçramaşalar yaşanıyor. Üretim teknolojisindeki önemli değişikliklerin bu tanım açısından sonuçları nelerdir?

(a) Çalışmanın biçimini değişimdir. İşyerleri daha temiz, daha az tehlikeli oluyor. Geçmişte insanların tarafından doğrudan yapılan birçok iş, insan emeğinin ürünü robotlar tarafından insan emeği tarafından yönetilerek gerçekleştiriliyor. Ancak "insansız fabrika" henüz pek yakın gözükmüyor.

(b) Üretim sürecinde üretken faaliyeti gerçekleştirecek insanın sahip olması gereken özellikler değişiyor. Güç-kuvvet isteyen işler makinelere ve robotlara devredildikçe, insan emeğinde "kafa-beden çalışması bütünlüğünde" kafa çalışmasının ağırlığı artıyor. İşin yeri ne getirilmesi için gerekli maharet düzeyi yükseliyor. Genel eğitim, bilgi ve bilinc düzeyinin yükselmesiyle birlikte, doğrudan üretim sürecinde "okuması" insanların payı ve rolü artıyor.

(c) Teknolojideki gelişmeler, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin de rantlı olabileceğini mümkün kılıyor.

Ancak bütün bu gelişmeler, kapitalist sömürünin özünü değiştirmiyor. Marx'ın belirttiği değer yasası yine geçerli. Üretim sürecinde bilgisayar denetimindeki gelişkin makinelere kendi başlarına yeni değer yaratılmıyor. Bu gelişkin teknolojinin ürünlerini, üreticileri ürüne yalnızca kendilerindeki birikmiş değeri sýnen aktarıyor. Değeri yine insan emeği yaratıyor. "e+v+s" yine geçerli. Diğer bir deyile, teknolojik gelişme, üretken faaliyeti gerçekleştirilen işçileri yok ederek, yerlerine makinelere koyamıyor. Teknolojik gelişme, son derece yüksek üretkenlik düzeyindeki insan emeğinde "kafa çalışmasını" ağırlığını olağanüstü düzeyde artırıyor ve kafa emeğinin "üretken faaliyet" içinde giderek daha belirleyici olmasını sağlıyor; kapitalist sömürüünün özüne dokunmadan, işçilerin özeliklerini ve biçimini görünürlüğünü değiştiriyor.

Geniş tanımla işçi sınıfı

Toplumsal sınıflar ancak çok yüksek soyut-

lama düzeyindeki kuramsal yapıtlarda "dört dörtlük" netlik içinde bulunur. İşçi sınıfı açısından da durum budur. Toplumsal yaşamın dinamikleri, dar ve statik tanımları aşar.

Mülksüzleşmiş özgür ücretlilerin üretken faaliyete doğrudan veya dolaylı olarak katılmaları durumunda ortaya önemli bir sorun çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeye birlikte emek üretenkenliği hızla arttıkça, "dar tanım" göre işçi sınıfının toplam nüfus içindeki payı azalmaktadır. Üretken faaliyette bulunmayan (maddi bir ürün üretmeyen) ve fakat mülksüzleşmiş özgür ücretliler olarak sayı ve önləmle aran kesimler şöyle sınıflandırılabilir:

(a) Üretken işletmelerde üretken olmayan faaliyet gerçekleştirken kafa ve kol emeği (fabrika müdürünin odasını temizleyen ve ona çayını kahvesini getiren kişi ile reklam biriminde çalışanlar gibi);

(b) Üretken olmayan yararlı emek (sağlık personeli, eğitimciler, bazı idari işleri yapanlar, belediye temizlik işçileri gibi);

(c) Üretken olmayan ve fakat kapitalizm açısından gerekli emek (banka personeli, reklamcılık ve halkla ilişkiler şirketi personeli, devlet kadrolarında birçok büro görevlisi gibi);

(d) Devletin kolluk kuvvetleri.

Ücretli olarak çalışanlar da, çıkarları sermayedaların aynı olan şirket yöneticileri ve devletin sorumluluğunu üstlenen üst düzeydeki bürokratlar, doğal olarak, geniş tanımıyla işçi sınıfı içinde değildir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek hızlanarak yaşanan teknolojik gelişme, işgücünün yapısında da önemli değişikliklere yol açmıştır.

(a) faal işgücü içinde, maddi bir ürünün üretiminde dolaylı veya doğrudan yer alan üretken faaliyet içinde bulunanların sayısı ve oranı azalmıştır. Ancak ücretlilerin sayısı ve oranı artmaktadır. "Hizmetler sektörü" kavramı Marksizmdeki "uretken olmayan emek" kategorisine tam olarak uymamaktadır. Ancak mevcut veriler bu sınıflandırmaya göre sunul-

duğundan, zorunlu olarak kullanılmaktadır. ILO'nun 1989 yılında yayınlanan Dünüda Çalışma Raporu'na göre, 1979-1987 döneminde bile, gelişmiş kapitalist ülkelerde hizmetler sektöründe istihdam artmış, tarım ve endüstriyel istihdamın payı düşmüştür. Buna karşılık, tarım-dışı sektörlerde çalışanlar içinde ücretlilerin oranı (İtalya ve ABD dışında) artmaya devam etmiştir.

(b) Sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında gerçekleştirilen gelişmelerle birlikte, emeklilerin sayısı ve oranı artmaktadır. İşsizlik sürmekte birlikte, işsizliğin yaratığı gelir kaybı önemli ölçüde önlenemektedir.

(c) Emek üretenkenliğinde gerçekleştirilen gelişme ve işçilerin örgütlü mücadeleleri sayesinde, çalışma süreleri azalmış, işçilerin eğitim düzeyleri yükselmiştir. Kitle iletişim araçlarında meydana gelen gelişmeler, işyerlerinin ve yaşanılan bölgelerin dar kalıplarının aşılması sağlanmıştır. Daha kültürli, yarın kuracak entelektüel birikime de sahip bir işçi sınıfı ortaya çıkmaktadır, "İşçi-aydın" adını ve ikilemi aşımaktır, işçiler aydınlaşmaktadır.

Bu gelişmeler, işçi sınıfının oluşumunu ve görünürlüğünü önemli ölçüde değiştirmiştir ve değiştirmektedir. Ancak, kapitalist sömürgeye özgü değişmemiştir. Sömürge, daha da yoğunlaşarak sırılmaktadır.

Üretken faaliyet içinde doğrudan veya dolaylı bir biçimde yer almaları bile, ücret geliriyle yaşayan mülksüzleşmiş emekçiler de işçi sınıfının bir parçasını oluşturmaktadır. Çünkü:

(a) Bu ücretlilerin günlük çalışmalarının bir bölümünü kendilerinin yeniden üretimi içinden, bir bölümünü işveren içindir;

(b) Bu ücretlilerin ücretleri, çalışma ve yaşama koşulları, kapitalizmin genel işleyiş yasalarına göre ve üretken faaliyet içindeki işçilerle birlikte belirlenir;

(c) Bu ücretlilerin ve üretken faaliyet içindeki ücretlilerin sorunlarının kaynağı ve sorunlarının çözüm volları ve çıkarları aynıdır;

(d) Bu ücretliler artık değer sömürgebine doğrudan maruz kalmasalar bile, kapitalizmin,

toplumsal ve siyasal yaşamın her alanındaki baskı ve tâhakkümünü yaşırlar.

Üretken faaliyet içinde bulunmayan veya bulunsa bile belirli ayrıcalıkları olan ücretliler 19. yüzyılda da vardır. Ancak, özellikle eğitimin getirdiği ayrıcalıklarla, işçi aristokrasisinin bir parçasını oluşturuyorlardı. Engels, bu anlayışla, "ticaret proletaryası" kavramını kulamış ve işçi sınıfının bu kesiminin zaman içinde ayrıcalıklarını yitirdigine işaret etmiştir³.

Engels'in kullandığı ilginç diğer bir kavram ise, Sosyalist Öğrenciler Uluslararası Kongresi'ne gönderdiği bir mesajda yer alan "aydin proletarya"dır ("das intellektuelle Proletariat"). Engels bu mesajında, yaklaşımın devrimde aydın proletaryanın, kardeşleri el işçileriyle birlikte, önemli bir rol oynayacağını belirtmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist ülkelerde "sosyal devlet" anlayışı çerçevesinde kamu hizmetlerinde ve kamuya ait işletmelerde çalışanların sayısı ve işgücü içindeki oranları artmıştır. Ülkede kapitalizmin hakim üretim biçimini olduğu koşullarda işverenin devlet olması, ücretli olarak çalışanların sınıfal konumunda bir değişiklikle yol açmaktadır⁴.

"Beyaz yakalı işçilerin" ulusal ve uluslararası düzeylerde sendikal örgütünlüklerini hızla geliştirmeleri ve birçok ülkede önemli mücadelelerde katılmaları, işçi sınıfının bu kesimlerine ilişkin değerlendirmelerde mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir oğudur.

Burada aklı gelen bir soru, sınıf bilinci unsurunun sınıfın belirlenmesinde ne ölçüde belirleyici veya etkili olduğunu soruyor. Sınıf bilinci unsur, sınıfın kendiliğinden sınıf olmaktan çıkış, kendisi için sınıf olması açısından belirleyici öneme sahiptir. Ancak bilinc, sınıfın nesnel konumunu belirlemeye.

Bugün nesnel konumu işçi olan ve en kötü koşullarda çalışan birçok işçi nasıl sınıf bilincine sahip değilse, daha rahat çalışma ve yaşama koşullarına sahip işçi aristokratları da kendilerini işçi sınıfının üstünde görebilirler. Bu bilincsizlikleri veya kendi kesimsel kısa vadeli çıkarlarını ön planda tutmuşlar, onların nesnel sınıfal konumlarını değiştirmez.

ÇİZELGE 1

Toplam İstihdamda Sektörlerin Payı (%)

Ülkeler	Tarım		Endüstri		Hizmetler	
	1979	1987	1979	1987	1979	1987
Kanada	5,7	4,9	28,9	25,3	65,4	69,8
Fransa	8,8	7,0	35,7	30,4	55,4	62,6
Federal Almanya	5,8	5,2	44,2	40,5	50,0	54,2
İtalya	14,6	10,3	37,2	32,0	48,2	57,7
Japonya	11,2	8,3	35,0	33,9	53,8	57,8
İngiltere	2,7	2,4	38,6	30,2	58,7	67,0
ABD	3,6	3,0	31,5	27,3	64,9	69,6
Avustralya	6,6	5,7	31,2	26,2	62,2	68,0
Belçika	3,1	2,7	34,4	28,0	62,5	69,3
Finlandiya	13,6	10,2	34,2	30,7	52,3	59,0
Hollanda	5,8	5,0	33,6	26,5	60,6	68,5

Kaynak: ILO, *World Labour Report-1989*, Vol.4, Cenevre, 1989, s.8.

ÇİZELGE 2

Tarım Dışı Sektörlerde Ücretlilerin Toplam İstihdamındaki Oranı (%)

Ülkeler	1979	1987
Kanada	92,7	92,8
Fed. Almanya	90,8	91,6
Japonya	78,9	89,1
Avusturya	91,2	92,2
Danimarka	89,6	92,0
Fransa	89,2	89,6
İtalya	78,0	74,7
ABD	92,9	92,7
Belçika	85,9	86,4
Norveç	92,7	93,2

Kaynak: ILO, age, s.10.

Türkiye'de memurlar hangi sınıftan?

Türkiye'de kamu kesiminde " işçi", "memur" ve "sözleşmeli personel" statüllerinde 3 milyon yakın işçi çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye işçi sınıfının üçte birinden fazlası kamu kesiminde istihdam edilmektedir.

Türkiye'de kamu kesiminde çalışan işçilerin davranışlarının kavranılmasına iki kavram önemlidir: İşçi aristokrasisi ve yapay proletarya. Analizlere bu iki kavram katılmadığında ve işçi sınıfı homojen varsayıldığında, işçilerin "beklenilen" tepkileri göstermemeleri hayalkırıklıklarına yol açar. Bu hayalkırıklıkları ise, ya işçi sınıfının güçine givensizliği, ya da (ayrı olgunun diğer bir biçim olarak) sınıfın gelişimine engel olan "hainlerin" ve sınıfı kurtaracak "kahramanların" aranmasına neden olur.

İşçi aristokratisi kavramı daha yaygın olarak bilinmektedir. Türkiye'de memur statüsünde çalışanlar (öğretmenler, teknik elemanlar, idari görevlerde çalışanlar, vb.) 1920'li yılların ikinci yarısından, 1940'lı yılların ortalarına kadar, azgelişmiş ülkelerde özgü bir işçi aristokrasisi oluşturuyordular. İşçi aristokratlığı o kadar etkiliydi ki, bu insanlar kendilerini iktidardaki partileye ve hatta devletle özdeşleştirdiler. O dönemde özellikle kursal kesimde yaşanan büyük yokluk koşullarında, düzenli ve o günlerde göre oldukça yüksek ücretlerden ve (daha da önemlidir) toplumsal itibardan yararlandılar. Sınıf değişimine olanaklarını da bazları kullanıdı. Ancak 1950'li yıllardan itibaren bu olanaklar yavaş yavaş ortadan kalktı. Teknik elemanlar dışındakiler için işçi aristokratlığı önce nesnel olarak, daha sonra da bilinçlerden silindi ve silinmeye başlandı.

Özel sektörde veya devlet hizmetinde çalışan teknik personel de 1920'li yıllarda sonra

işçi aristokrasisinin bir parçasını oluşturdu. 1930'larda, 1940'larda ve hatta 1950'larda birçok işçi aristokratı mühendis, sınıf değiştirerek kapitalistleşti. Ancak, önce "alaylı ustalar", daha sonra sanat okulu mezunları ve teknisyenler ve nihayet de mühendisler, işçi aristokratlığı konumlarını yitirdiler ve yitiriyorlar.

Sağlık personeli ve sıcretli olarak çalışan hekimler de benzer bir süreçte daha geç olarak yaşıyor.

Diger birçok azgelişmiş ülkede olduğu kadar, Türkiye'de de kamu kesiminde işçi sınıfının davranışlarının kavranılabilmesi için mutlaka kullanılması gereken diğer bir kavram ise, Engels'in "yapay proletarya" kavramıdır. Engels, "yapay proletarya"nın, toplumdaki gerilimleri azaltmak ve oldukça küçük harcamalarla iktidarm "kütle tabanını" genişletmek amacıyla, özellikle bayındırılık işlerinde istihdam edilen vasıfsız işçiler ve hatta ağırlikla lumpenproleterlerden oluştuğuna ve bunların hukümleneceğine işaret ediyor.⁶

Türkiye'de kamu kesiminde çalışanlar, bir taraftan, bir dönem azgelişmiş ülkelerde özgü bir işçi aristokrasisi oluşturuyordular ve bu konumları zaman içinde yitirdiler. Bu süreç, biraz gecikmeli olarak bilinçlerine de yansıyor. Türkiye'de kamu kesiminde, diğer tarafından, (özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda) kavranılamayacak bir "yapay proletarya" oluşturuldu. "Salla başı al maaşım" anlayışyla, "bir adresi olsun" diye işe gidenler veya işe hiç uğramadan ayıklımları alanları, Milliyetçi Cephe hükümlerinin döneminde hızlanan ve CHP döneminde de devam eden işçi-memur alımlarını başka türlü kavramak mümkün değildir ve bu insanların normal "işçi davranışları" beklemek büyük bir hatadır. Engels'in "yapay proletarya" kavramı, bu konuya açıklık getirmektedir. Türkiye'de 1980'li yıllarda yaşayan diğer bir süreç ise, yapay proletaryanın proletarlaşmasıdır.

Sonuç

Türkiye'de ekonomik bunalım koşullarında 24 Ocak sonrasında kapitalizm kamu kesiminde işçi aristokrasisinin ve yapay proletaryanın

yüklünlüğü taşıyamadı. 12 Eylül sonrasında önce yapay proletarya azaldı; çıkışları ve emekli olan işçilerin yerine yenileri alınmadarak ve mevcut işçiler tizerindeki iş yükü artırılarak, kamu kesimi daha rasyonel ve daha ucuz hale getirilmeye çalışıldı. Bu yetmeyince, özellikle 1982 ve 1983 yıllarından sonra kamu kesiminde çalışanların ücretlerinin satınalma gücü hızla düşürüldü. İşçi aristokratlığının son kalıntıları da ortadan kaldırıldı.

Bu gelişmeler karşısında ilk tepkiyi, mücadele gelenegi fazla olmasa bile, örgütülük alışkanlığı olan "işçi statüsündekiler" gösterdi. 1989 ve 1990 yıllarında grev-dişi meşru kitle eylemleriyle ücretlerin satınalma gücü yükseltildi ve meşru kitle mücadeleleri gelenegi yesterıldı. Memur statüsünde çalışan işçilerin aylıklarının satınalma gücü çok düştürse, "işçiler" in ücretleri ile "memurlar"ın aylıkları arasında 12 Eylül öncesi anımsatan bir farklılık çokca ve hâkim sınıflar cephesinde bir çatallığı var olduğu deneyimlerle öğrenildikçe, "memurlar" da harekete geçtiler ve geçiriyorlar.

Türkiye'de "memurlar", ücretli olarak çalışan hekimler, mühendisler, vb., işçi sınıfının ayrılmaz parçalarıdır. İşçi aristokratliğinden ve yapay proletarileşten proletarileşme geçiş süreci, bilinçlere ve davranışlara, biraz gecikmeli olarak da olsa, yansımaktadır. ■

1. Nüfus sayımı sonuçlarına göre, teknik elemanların (fizikçi, kimyaçı, mühendis, teknik eleman, biyolog, agronom) 1980 ve 1985 yıllarında % 91'i; tip ile ilgili mesleklerde çalışanların 1980 yılında % 89'u ve 1985 yılında % 87'si; öğretmen ile ilgili mesleklerde çalışanların ise 1980 ve 1985 yıllarında % 99,6'sı yaşamını ücretli olarak sürdürmektedir. D/E, Genel Nüfus Sayımı, 12.10.1980, Yay No. 1072, Ankara, 1984, s.100-101; D/E, Genel Nüfus Sayımı, 20.10.1985, Yay No. 1369, Ankara, 1989, s.104-105.

2. Metnin çevirisi ve daha geniş açıklama için bkz. Yıldırım Koç, "Dünya'da ve Türkiye'de Gelecek İşçi Sınıfının," Marksizm ve Gelecek, Sayı 1, Haziran 1989, s.209-234.

3. Bkz. Ponomarev ve diğ., *The International Working-Class Movement*, Cilt 1, Progress Pub., 1980, s.526.

4. F. Engels, "An den internationalen Kongress sozialistischer Studenten", M-E Werke, Cilt 22, s. 415, aktarın, Ponomarev ve diğ., age, Cilt 3, 1983.

5. Bu durum, ILO'nun 1989 yılında yayınlanan Dünya Çalışma Raporu'nda şöyle özetleniyor:

"1960'lı ve 1970'li yıllarda kamu hizmetlerindeki istihdam hemen hemen tüm ülkelerde hızla bir biçimde genişledi. Gelişmekte olan ülkelerde kamu hizmetlerinde istihdamındaki burartı aşırılığı, eğitim ve sağlık hizmetleri için varoş talebin hızla büyümemesine bağlıydı; ancak hükümlüler, şairler kalanlara işverenlik yapma rolünü de giyerek daha fazla üstlendi. Endüstriyel ülkelerde ise, kamu hizmetlerinde istihdam artışıının motoru refah devletiydi. 1980'li yılların başlarında, tarım-dışı sektörlerde istihdam içinde kamu hizmetlerinin payı Afrika'da yüzde 33 gibi özetlikle yüksek bir düzeye dayandı. Asya-Latin Amerika ve endüstriyel pazar ülkelerinde yüzde 20 dolayındaydı. Kamu işletmeleri de dahil olmak üzere kamu sektörünün bütünündeki istihdamın toplam istihdam içindeki oranı ise daha da yüksek: Afrika, % 34; Asya, % 36; Latin Amerika, % 27; endüstriyel pazar ekonomileri, % 24." ILO World Labour Report-1989, V. 4, Cenevre, 1989, s.49.

(6) Ponomarev ve diğ., age, C.I., 1980, s. 663.

Türkiye'de kamu kesiminde çalışan işçilerin davranışlarının kavranılmasına iki kavram önemlidir: İşçi aristokrasisi ve yapay proletarya.

Tarımsal sanayi ve kooperatifler

KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ

Köy kalkınma kooperatifleri, sağlıklı bir yapı ve işleyiş içinde köy ve köylünün kalkınmasında etkin bir araç olarak kullanılabilir.

Ü

lkemizde kır kesiminin sorunlarının karmaşaklılığı, bu kesimin kalkınmasının tek bir boyut içinde çözülmüş mümkün kılmanın yanı sıra, bu kesimin kalkınması için söz konusu olacak bir durum da çok amaçlı bir yaklaşım içeren kooperatiflerin gündeme getirilmesidir.

Kalkınma ile vurgulanan, kaynakların tümünün üretimi kanalize edilmesi, üretimin artılması ve elde edilen gelirin toplumun bütün kesimleri arasında dengeli bir şekilde paylaşılmasıdır. Kuramsal olarak ortaya konan bu durum hize iki ekonomik ölçütü vermektedir. Birincisi, büyütme, ikincisi ise toplumsal kalkınmaya katkıdır.

Kalkınma projesi ile ilgili olarak kooperatifler aşağıda sıralanan görevleri başarı ile yerine getirebilirler:

- Ölçek ekonomisini uygulanabilir düzeyde getirmek,
- Ortakların pazarlık güçlerini geliştirmek,
- Yeni teknoloji kullanımını gerçekleştirerek ve yönetim becerisini geliştirmek,
- Sınırlı gelirli kişileri ekonomik ve sosyal yalnızlıktan kurtarmak,
- Yerel üretim kapasitesini ve becerilerini harekete geçirmek.

Bu çok yönlü yaklaşımı ile, yatırım boyunu ile, ekonomik yönden güçsüz olan köylü işletmelerinin gelir düzeylerini tarım sanayileri ile yönlendirmeyi amaçlayan ve bu işlevi sosyal boyutları ile birlikte sırtlayan kooperatifler kır kalkınmada önemli bir araç olarak göze batmaktadır.

Ülkemizde çarpık bir süreçle kurulmuş olan köy kayıtları kooperatifleri, sağlıklı bir yapı ve işleyiş içinde dünyada pek çok ülkeye de başarılı örnekleri gibi, köy ve köylünün kalkınmasında etkin bir araç olarak kullanılabilirler.

Köy kalkınma kooperatifleri, ülkemizde köylüyü köyünde kalkındırmayı amaçlayan model olan "Agro-Industry" boyutunu ilk kez düşünme ve uygulamaya getiren kooperatiflerdir. Buralar tarıma dayalı tıraş işleyen, girdi sağlayıp, sınırlı amaçlı yatırım projeleri ile çok amaçlı bir kır kalkınma kooperatifçilik örneğidirler. Bu yolla köylünün ürünü doğrudan değil, sanayiden geçerek pazarlanmaktadır.

Ülkemizde köy kalkınma kooperatiflerinin "Agro-Industry" boyutu 1974 yılından sonra tartışılmasına başlanmıştır. Bu tartışmalar söylece özetlenebilir.

Bir boyutuya, sanayileşme, aşağıdan, köyden başlatılarak, yukarıya ulusal ölçüde doğru götürülmeliidir. Diğer bir boyutuya da, köye atıya ve yetişkin ısgırcı ve işletmelerin birarada buluşmasının sağlayacağı "dişsal ekonomilerin" yeterli düzeyde bulunması, tarımsal üretimin hava koşullarına bağlı olması, tarıma dayalı sanayi işletmelerini de istikrarsız ve geri teknolojilerle çalışan işletmeler konumuna getirecektir.

Ancak tarım kesimindeki sanayileşmeyi, ülke sanayileşmesiyle bir seçenek olarak görmemek gerekmektedir. Aksine, geleneksel ve çağdaş üretim düzenleri arasında bir köprü olarak görmek en tutarlı bir yaklaşımındır.

Türkiye'de köy kalkınma kooperatifleri tarımsal sanayi boyutıyla birçok darboğazlara girmiştirler. Bunları aşağıdaki ana başlıklarda sıralamak mümkündür.

- Tek bir köy düzeyinde kurulmaları nedeniyle optimal büyütüklüklerle ulaşamamışlardır.

- Uyguladıkları projelerin iktisadi ufukları köyler içindehapsedilmiştir.

- Kooperatifler yatay ve dikey bütünlüğlerini tamamlayamadıklarından dolayı, bu projeler sadece üretim sonucu faaliyetlere dayanmıştır.

- Üst örgütlenme eksikliği dolayısıyla, kooperatifler aynı yatırımı yaparak, birbirleriyle işbirliği yerine rakip olmuşlardır.

- Kooperatifler kredi veren kamu kuruluşları, yardım yaparken, kooperatif büyütüklükleri ve projelerin niteliğinde fark göstermemiştir.

- Kooperatifler çalışma koşullarını kendilere uygun olarak seçmemiştir. Konu ve yer seçimi çoğu kez yanlış yapılmıştır.

- Bu projeler kooperatif yönetimine egemen olmuş kişilerin çıkarlarına göre yönlendirilmektedir.

Köy kalkınma kooperatiflerinin getirdiği bu modelin kırsal kooperatifçiliğe getirdiği en önemli boyutu, köyde ve köylülerde kalkındıracak olan "Tarım Sanayii" boyutudur.

Bu modelin belirgin bir yanısı da demokratik ve gönüllü katılım esası üzerine kurulmasıdır. Ancak bu denemenin beklenen etkinliği ulaşamaması, kırsal alanda amaçladığı yapısal değişikliği umulan şekilde verememesi, bu kooperatiflerin kuruluş döntencesinden kaynaklandığı gibi, devletin bu kooperatifleri kredilendirmeye, projelendirmeye, denetleme gibi yardımcıları da gereği gibi yapmasına bağlıdır.

Geçmişteki olumsuzluklara rağmen ortada mevcut bulunan sayısal boyutlarıyla, ülkemizin bir kurumunu oluşturan köy kalkınma kooperatiflerinin yapısını soruları çözümlenip, diğer tamamlayıcı yapısal araçlarla bütünleştirildiği, iyi yönlendirilekleri zaman kalkınmada bir araç olarak gerçek rollerini rahatlıkla yapabillirler.

Tarım kesimindeki sanayileşmeyi ülke sanayileşmesiyle bir seçenek olarak görmemek gerekmektedir. Geleneksel ve çağdaş üretim düzenleri arasında bir köprü olarak görmek en tutarlı yaklaşımındır.

1. Zeynep Sina, "Sosyal ve Ekonomik Kalkınmada Bir Aracı olarak Kooperatifler", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Kasım 1984, Sayı: 6, s. 162.

2. H. Sami Güven, "Kırsal Yapıda Bir Değerim Aracı olarak Köy Kalkınma Kooperatifleri", Amine İdare-i Dergisi, Cilt: 15, sayı: 2, 1982 Ankara, s.23

3. H. Sami Güven, oge, s. 42-43

4. DPT kırsal Kooperatifçilik DBYKP Özel İhtisas Raporu, Ankara, 1977, s.56

▲ Kooperatifler darboğazda: Pek çok ayçiçeği yağı fabrikası kapandı.

Sosyalizm sorunları

SOSYALİZM VE DEVLET

Sosyalist devletin kazandığı niteliğin temelinde toplumun üretim araçlarının mülkiyetini -bir anlamda- tekelleştirmesinin yer aldığına kuşku yoktur.

Günümüzde sosyalist toplumun sancılı dönüşümlerle aşmaya çalıştığı bulanının baş sorumlusu insan hakları sorunlarıdır. Sosyalist devlet, yurttaşlanna kişi hak ve özgürlüklerini tanımakta alabildiğine isteksiz davranışmış ya da bu hakları çok sınırlı bir ölçüde tanımıştır. Anıtan insan hakları sorunlarının temelindeyse, sosyalist devlet ve sosyalist demokrasi kuram ve uygulamalarının yer aldığına kuşku yoktur.

Kuramda olduğu gibi uygulamada da devleti öne çıkarır sosyalizm, gerçi bu kavramı Hegelci mistik ve metafizik içeriğinden arındırmıştır. Ancak toplumsal dönüşümün temel aygıtı ve tüm toplumu kavrayan bir örgütlenme olarak devlete tamamı işlevsel konumlu bu kavramı yücelterek aşık anımlarla donatmıştır.

Sosyalist kuramın ana kavramlarından biri olan devlet, sosyalist toplumum kurulusunun temel araçlarından biri, sosyalist birliğin maddi simgesi ve temsilcisidir.

Sosyalist düşünce bu yargıya sosyalist kuramın devlet kavramına ilişkin çözümlemesileyi ulaşmıştır:

Bilindiği gibi sosyalist öğretiye göre devlet, tek türleyle, "egemen sınıfın siyaseti"dir. Amacı ve işlevi, başta üretim ve mülkiyeti ilişkileri olmak üzere yürürlükteki düzeni sürdürmek ve aykırı gidisleri bastırmaktır."

"Devlet tarihte toplumun sınıflara ayrılmaya ortaya çıkmış ve halkı baskı altında tutarak egemen sınıfın çıkarlarını koruma aygıtı olarak belirtmiştir."

"Üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı bir toplumda, hukuki birliği ne olursa olsun devletin niteliği budur."

"Sosyalist devletse ilkece farklı bir devlettir. Gerçi sosyalist devlet de sınıf egemenliğine (proletarya diktatörlüğüne) dayanır. Başka bir deyişle, komünist toplumu önceleyen bir aş-

ma olarak sosyalist toplum da sınıfı bir toplum olduğuna göre, burada devlet, egemen sınıf olan işçi sınıfının siyaseti örgütür. Kapitalizmde sosyalizme geçişte ilk adım olan işçi sınıfı diktatörlüğünün amacı, içe eski egemen sınıfların, dışta bu sınıfların destekçisi uluslararası kapitalizmin direniş ve engellerini kırmaktır. Bu diktatörlüğün aracıya, işçi ve köylülerin denetimindeki devlettir."

Aneak yine öğretiye göre "sosyalist devlet, sınıfı son vererek çalışanların, yani halkın geniş bir kesiminin çıkarları yönünde işleyen bir aygit olması bakımından kapitalist devletten ayılır. Değişik siyaseti görsünler içinde belirsizde sosyalist devletin ayrıca niteliği budur."

Engels'in deyişile "proletarya devleti, sözluğun tam aniamıyla devlet değildir. Bilinen aniamıyla devlet, halka giderek yabancılaşan ya da ters düşen ve halkın sınıfının egenliği altında tutan bir güçtür. Sosyalist devletse ilkece halkın çıkarlarını temsil eden bir devlettir."

Bu devletin bir başka özelliği de -Lenin'in deyişile- "giderek ortadan kalkacak" olmasıdır. Sınıfsız toplumda son bulacak olan devlet, yerini halkın öz yönetimine bırakacaktır.

Ancak zamanla sosyalist kurama, proletarya diktatörlüğü gibi son aşamadın önce devletin değişik işlevler üstlendiği yeni bir aşama eklenmiştir.

50 yıllık sosyalist uygulama ve deneyimler sonucu sosyalist toplum 1960'larda önemli değişimlere uğramıştır. Kurama sıkı sıkıya bağlı ve katı (ortodoks) sosyalist uygulama karşısında toplumun demokratik isterlerinin giderek etkinlik kazanması, sonunda kimi değişimleri güdülemiştir ve bu değişimler sosyalist kuramda yansımamasını bulmuştur.

Sosyalist toplumun son aşamasından önce yeni bir aşamaya yer veren kuramsal katkıya göre, adı geçen toplumların bugün tamkolduğunu bu aşama "tüm halkın devleti" aşamasıdır.

Sosyalist toplumun kuruluş sürecinde proletarya diktatörlüğünü izleyen bu aşama, sosyalist toplumu devletsiz topluma daha da yaklaştırın bir aşamasıdır.

Sovyetler Birliği'nde "sosyalist demokrasi", Doğu Avrupa ve kimi Asya ülkelerinde "halk demokrasileri"ne eşlik eden "tüm halkın devleti", her kesimden halkın çıkar ve istemelerini temsil eden bir devlettir. Yine sosyalizmin kuruluşun başhefa aracı olan bu devlet, "sosyalizmin son ve kesin başarısı" sonucu doğmuştur. Proletarya diktatörlüğü devletinin tarihsel görevini tam olarak yerine getirmesinden sonra bu devletin yeri almıştır.

Sosyalist öğretiye göre, sosyalist toplumda

sömürgeci sınıfların giderilmesi, iç ve dış direniş ve düşmanlığın bastırılmasıyla proletarya diktatörlüğü devletinin tarihsel işlevi son bulmuştur.

İçi sınıfının amaçları giderek tüm toplum ya da halkın amaçları oldukça, devletin işlevleri de değişime uğramıştır. Karşı sınıfları bastırma aracı olmaktan çıkan devletin yeni işlevi, sosyalist toplumun kuruluşunu tamamlamaktır.

Sosyalizmin son başarısına kadar süreç ve yerini sosyalist özyönetime bırakacak olan bu devletin iki ana amacı vardır:

Bunlardan birincisi, sosyalist mülkiyet temeli üzerinde biçimlenen toplumsal ilişkileri pekiştirek çalışan halkın sosyo-politik ve ideolojik birliğini sağlamak, ikincisi ise sosyalist mülkiyetin iki ana biçimini olan devlet mülkiyetiyle kooperatif ve kolektif mülkiyeti güçlendirmektir.

Kıssacısı, sosyalist toplumda devletin -hiç değilse kuramda- temel işlevi değişmeye birlikte, toplumun tek örgütlü gücü olarak konum ve etkinliği aynı kalmıştır.

Gördüğü gibi, sosyalist kuramda giderek ortadan kalkması öngörülen devlet, uygulamada ve bu uygulama doğrultusunda yapılan kuramsal katkıda -tersine- sosyalist toplumun kuruluşun temel aracı olarak belirmiştir ve bu işleviyle sınırsız bir oturucu ve birincik toplumsal örgüt olarak işlemiştir.

Başa bir deyişle, kuramda üretim araçları mülkiyetinin çalışanlara bırakılarak üretim süreci ve ekonomik gelişim onların özgür kararlarıyla yönetilmesi gereklidir, siyasal ve toplumsal gelişim halkın özgür ve gönlülü örgütlerine ve buların uyumu birliğine bırakılması istenirken tüm ekonomik ve toplumsal süreçler devletin takeline geçmiştir.

Gerçekten sosyalist devletin kazandığı niteliğin temelinde toplumun üretim araçlarının mülkiyetini -bir anlamda- tekelleştirmesinin yer aldığına kuşku yoktur.

Sözgelimi Sovyetler Birliği Anayasasında anlatılmış olduğu gibi, "sosyalist ekonomik sistemin temeli, üretim araçları üzerinde -tüm halka ait olan- devlet mülkiyetiyle kolektif çiftlik ve kooperatif mülkiyetin oluşan sosyalist mülkiyetidir." Yine Anayasaya göre, başta toprak olmak üzere tüm doğal kaynaklar, endüstri, inşaat ve tarım alanındaki başhefa üretim araçları, taşıma ve ulaştırma gereklileri, bankalar, devlet ve kamu işletmelerinin mülkiyeti devlettir. Böylelikle yarışmasız, dev boyutlu ve tekelci mülk sahibi ve işletmeci olan ve merkezi planlamayla tüm ekonomik süreçleri düzenleyip yönlendiren devlet, toplumun birincik ekonomik güçidir.

**Sosyalist kuramda
giderek ortadan
kalkması öngörülen
devlet, uygulamada
ve bu uygulama
doğrultusunda
yapılan kuramsal
katkılarda sosyalist
toplumun
kuruluşunun temel
aracı olarak
belirmiştir.**

Sayın M. Sencer'in
sosyalizm sorunlarını
irdelenen ve ikinci
geçen sayımızda
yayınladığımızıza
"demokrasi",
"ulusçuluk" ve "birey"
konularının işlendiği
üç yazıya devam
ediyor.
GÖRÜŞ

Gerçekten devletin ekonomik kaynaklarının büyük bir bölümünü üzerindeki doğrudan denetimi, öteki mülkiyeti biçimleri üzerindeki dolaylı denetimiyle desteklenmiştir. Sörgelimi Sovyeder Birliği'nde, sosyalist mülkiyetin öteki biçimleri olan kollektif çiftlik mülkiyetiyle kooperatif örgütlerinin ve bunalı ortak girişimlerinin mülkiyeti, sınırlı bir etkinliğe sahip olduğu gibi, yine devletin denetimi altında işleyen mülkiyet biçimleridir.

Sonuç olarak ekonomik olsalar da ya doğrudan elinde bulunduran ya da dolaylı olarak denetleyen devlet, tüm tıretim, değişim ve bölüşüm ilişkilerini belirleyen ve yöneten bir güçtür. Kisacasi, sosyalist düzende özyönetim, devlet yönetimi olarak belirtmiştir.

Sosyalist toplumda ekonomik yaşamın raksız gücü olan devlet, buna bağlı olarak tüm toplumsal yaşamı da düzenleyen ve denetleyen bir otoredir. Devlet, bu niteliğle toplumun her katına sızarak her türlü toplumsal kultur ve ilişkiye belirlemiştir ve kendi normları içinde biçimlendirmiştir. Bu düzende hemen her örgütlenme kamu yönetiminin kapsamına alınarak sivil topluma olanak tanımamıştır. Böylelikle kamu yönetimi birincik toplumsal etkinlik alanı, devletse birincik toplumsal örgütlenme olmuştur.

Sörgelimi devletin toplumsal yaşamı kuşatıcı bir konumda olduğu Sovyeter Birliği'nde kişilere ancak kamu yönetimine katılma ve kamu örgütlerinde birleşme olağı tanınmıştır. Yurttaşların örgütlenme hak ve özgürlüğündü ancak kamu örgütlerine üye olarak kullanabilecekleri sosyalist toplumda, sivil örgütlenmeye bırakılan alan son derece sınırlı kalmıştır. Gerçekten Sovyeter Birliği Anayasasına göre, yurttaşların devlet ve kamu yönetimine katılmaları siyaset süreçlerde ek olarak kitle örgütlerine katılmaya olur. Tüm kamu kuruluşu niteliğinde olan kitle örgütlerine gelince, bunlar siyaset ve toplumsal yaşamın yönetici ve öncü örgütü olan "parti"nin yanı sıra sendikalar, tüm gençlik birliği (komsomol) ve kooperatiflerdir. Amaç ve çalışmaları yasa ve tüzüklerle belirlenmiş olan bu örgütlerde katılma, kimi zaman zorunlu, çoğunluk bir kamu hizmeti niteliğindedir.

Sosyalist toplumda devletin işlevi ve konumu, herseyden önce insan haklarının, özellikle kişi hak ve özgürlüklerinin tanınması ve kullanılması bakımından ciddi sorunlar yaratmıştır.

Devletin, ekonomik ve toplumsal yaşamı alabildiğine denetlediği bir koşulda, hak ve özgürlüklerin ancak güdümlü ve sınırlı olarak kullanılabileceği bilinen bir geçektir. Kişi ve örgütler potasında eriten üstün konumuya devlet, zorunlu olarak otorer ve baskıcı bir kimlik kazanmıştır. Üstelik devlet gücünün, resmi adıyla, diktatörlük olarak uygulandığı durumlarda devletin bu kimliği daha da belirgindir.

Hak ve özgürlükler devletten istenip devletten alındığına göre, kişilere bağımsız eylem olağı, sivil ve özel örgütlenmelere varlık ve etkinlik alan tanımayan bir sisteme, hak ve özgürlüklerin ancak izin verildiği ölçüde kullanılabileceğini ayırtır.

Sayılan nitelikleriyle sosyalist devlet, sonunda bir polis devleti olarak belirtmiştir. Bu devlet, sosyalist öğretinin kapitalist devlete ilişkin eleştirilerinin konusu olan polis, cezaevi ve öteki bastırma yöntemlerini alabildiğine

kullanarak -dizeni korumak savıyla- hak ve özgürlüklerin kullanılmasını olabildiğince engellemiştir.

Sosyalist devletin uygulamada kazandığı nitelikler, kamu yönetiminin kuruluş ve işleyişinde de önemli sorunların kaynağı olmuştur.

Sosyalist devlet, kazandığı kimlikle tüm kararları merkezden alındığı hiyerarşik bir yönetim yapısı göstermiştir. Öğretideki adı "demokratik merkeziyetçilik" olan bu sistem, Sovyeter Birliği Anayasasına göre, "devletin, en alttan en tiste kadar tüm organlarında alt organların üst organların kararlarına uyması ilkesi"ne göre örgütlenip çalışması demektir. Bu yönetim yapısı tüm karar süreçlerinin merkezileştiği ve sonunda en üst organda tekelleştiği merkezden yönetimin tüm sakıncalarını içeren bir yapıdır. Karar yetkisini çeşitli düzeydeki organlar arasında bölgelikte isteksziz olan bu sistem, ağır işleyen esneklikten yoksun, gereksinmeleri yerinde ve zamanında karşılayamayan ve değişen koşullara uyarlanarak kendini yenileyemeyen bir sistem olarak işlemiştir.

Sosyalist devlet yapısının ikinci özelliği, otoritesinin bölünmez ve paylaşılmasız olmasıdır. Bu yapı, merkezi yönetimde alt aşamalara yetki aktarmaktan kaçındığı gibi, yerinden yönetim örgüt ve kuruluşlarıyla yetki paylaşmakta da sakınmamıştır. Daha yerinde bir deyişle, sosyalist sistem yerinden yönetimin devlet otoritesini sınırlamasına izin vermemiştir ve iktidarı yerel yönetimlerle bölüştürmekle olabildiğince isteksziz davranıştır.

Sosyalist devlet kuramına göre, "parlamento anlatımını bulan halk ya da ulus temsilci karısında merkezi yönetim otoritesini paylaşan ya da dengeleyen yerel yönetim burjuva sistemine özgü bir uygulamadır. Sosyalist düzende ulusal ilgilerle yerel çıkarlar birbirile uyumlu olduğuna göre iktidarn merkezle yerinden yönetim arasında bölüşülmüşinin yeri yoktur."

Sörgelimi birlik cumhuriyetleri, özerk cumhuriyetler, özerk eyaletler ve özerk bölgelerden oluşan bir federasyon niteliğindeki Sovyeter Birliği'nde bile aman siyaset birliklerin özerklikleri -Anayasada daha geniş bir alan kapsadığı halde- uygulanmadı olabildiğince sınırlanmıştır.

Sovyet devlet kuramına göre, "yerel yönetim organlarıyla daha yüksek organlar (Sovyetler) birbirinden ayrılamayacak olan ve her bir halk temsilci sisteminin bir aşamasını oluştururan -yakından ilişkili- öğelerdir. Bu sistemde her halka değişik bir ilgi ve çakara karşılıktır, ancak her sovyet kendi çevresinin istemini yansıtırken aynı zamanda ülke çapındaki bir programın uygulanmasına katılmış olur. Merkezi planlama ve yüksek sovyetlerin aldığı kararların alt düzeydeki için bağlayıcı olması, yerel sovyetlerin eylem özgürlüğünü ulusal çıkarlar doğrultusunda dengeler."

Görildüğü üzere, Sovyeter Birliği'nde olduğu gibi, yerinden yönetim organlarının geniş bir özerklilik sahip olması gereken bir federasyonda bile, birlik cumhuriyetleri ve daha alt yönetsel birimlerin karar yetkileri Yüksek Sovyetin bağlayıcı yetkisi ve sıkı denetimi altındadır. Yönetimde karar süreçlerinin hiyerarşik aşamaları ve denetme bağlanması, merkezi yönetimin gücünü artırarak Sovyeter Birliği'ne tekçi (uniter) bir devlet görsüntüsü kazan-

durken, işlerin yerel düzeyde ve gereğince görülmemesini engellemiştir.

Merkezi örgütlenme, yönetimin seçkin (elitist) niteliğinin de sorumlusudur. Başta seçkin bir yapıda olan "parti" yönetimini sağlamak üzere üst yönetim konumlarını, özel seçme mekanizmalarına bağlı, yarışmaya kapalı, ayrıcalıklı konumlar olması bu sisteme oligarkik bir sistem görünümü vermiştir.

Böyle bir kamu yönetimini kesinlikle sonucu olan "bürokrasi", sosyalist yönetim sisteminin ayrıca özelliklerinden biri olmuştur. Bu sistem, yönetsel süreç merkezileştererek, her aşama ve işlemi kurallayarak, aynı biçimde koşullara bağlayarak ağır işleyen "hantal" bir bürokrasi yaratmıştır. Üstelik bürokratik konumların geniş ölçüde yarışmaya kapanarak konuman gerektirdiği yeterlik dışında kimi koşullara da bağlanmış olması bu konumların en uygunlarca ele geçirilmesini engellemiştir. Tüm ekonomik ve toplumsal ilişkileri düzenleyen dev boyutlu bir bürokrasının hantal ve dirençli yapısıyla değişen gereksinmeleri karşılayamadığı bir gerçekktir.

Kisacasi, sosyalist devletin, zamanla toplumu ağır baskılar altına alan ve gelişime dinamiklerini engelleyen bir güç olarak belirtildiği söylenebilir.

Sosyalist toplumda devletin işlevi ve konumu, herseyden önce insan haklarının, özellikle kişi hak ve özgürlüklerinin tanınması ve kullanılması bakımından ciddi sorunlar yaratmıştır.

NEDEN YANILDIM?

Bana göre, sosyalizmle ilgili geçmişteki yanıklarımın temelinde, "isteğin düşünceye ağır basması" yatıyordu.

Sanırım 4 ile 5 ay oluyor, tartışmalı bir toplantıda, katılımlardan bir arkadaş "yılarda Sovyetler Birliği'nin sosyalist bir ülke olduğunu söyledim, şimdî ise sosyalist olmadığımı ileri sürüyorsunuz, bu nasıl oluyor?" meşmede bir soru -daha doğrusu bir eleştiri- yöneltmişti bana. Bu soru, bir süreden beri kafamı kurcalayan bir tatsızlığın alenen yüzüme vurulmasıydı aslında. Dünyaya, onun çağımızdaki evrimine bakışında köklü denebilecek bir farklılaşma olmuştu. Bu farklımayı geçiştirmeyi -ya da oyle gözükmemeyi- kendime yediremiyordum. Kendimle hesaplaşmamı sağlamak etmeliydim. Bu, hem ilerici insanlara, hem de kendime saygınlık bir gereğiydi.

Geçmişteki yanıklarımın kaynağı ne idi? Bu soruya çok net ve köşeli cevaplar bulamıyorum. Çünkü mesele bir hayli karmaşık. Benim kişiliğimin dışında başka faktörler de var irdelenmesi gereken. Onun için şimdilik konuyu bir yamyala, ama bence hayli belirleyici bir yamyala ele almak istiyorum.

Bana göre geçmişteki yanıklarımın temelinde "isteğin düşünceye ağır basması" yatıyordu. Sözün ettiğim toplantıda bana yönelik sorulan hareket ederek

bu dediğimi açıklamaya çalışacağım.

Once, geçmişte çiğnenen ve pek coğumuzun da iman ettiği harcılcm dñya tablosunu kısaca hatırlayalım: Emperyalizm çöküş sathı maillindeydi. Sosyalizm hızla ve görülür bir şekilde gelişiyordu. Dünya devrimci süreci emin adamlarla ilerliyordu. Bu süreçin başını sosyalist sistem çekiyordu. Onun da beklemiği SSCB idi. Gelişkin ve yetkin bir sosyalist düzene sahip Sovyetler Birliği insanların leri doğru evriminde çok önemli bir islevi yerine getiriyordu.

80'li yılların ikinci yarısında sosyalist ülkelerde olup bitenler bu tablonun bir ilâzı ona doğduğunu gözler önüne serdi. Ne ki gerçeği bı yoldan görmek herhalde pek makbul bir yol değil. Üstelik "sonuç şartların sonucu analizini"

ilke edindiğini söyleyenler için şardar ne olursa olsun gerçekçi bir durum tespiti yapmak pek bir marifet sayılmamalıdır. Öylese niye yanıldık? Kendi adıma konuştuğuma göre, ben niye yanıldım?

O zamanlar SSCB'deki düzenin gelişkin bir sosyalizm olduğu bana göre aleni bir gerçeklikti. Buna bağlılaşmayan, buna aykırı çok şeyler söyle尼yordu ama, bunların hepsi sosyalizmi gözden düşürmeye, karalamaya yönelikti. SSCB'de sömürge çökten tarihe karışmış, üretim araçları toplumun mülkiyetindeydi; işsizlik yoktu, antagonist sınıf çelişkileri kalmamıştı; üretim gelişkin kapitalist ülkelere kıyasla hızlı ve düzenli bir şekilde artıyordu; yiğinları ilgilendiren sosyal, kültürel vb. sorunlar çözümlenmişti; 100'ü aşkın ulus, milliyet vb. uyumlu bir birlik içinde kurdeşçe yaşıyorlardı; insanlar sosyalizmi daha da yetkinleştirmek için inancı bir çaba içindeydi; bütün bu başarılar damgasını vuran Parti tüm toplumun güvenini ve saygınlığını kazanmış ve sosyalist demokrasi de bu demekti; SSCB enternasyonalist dayanışmanın en onurlu örneklerini veriyordu, barışçı politikasıyla dünya barış hareketinde itibarlı bir yere sahipti; ve İl... Sosyalizm bu değilse başka ne olabilirdi ki?

Yukarıdaki tablonun gerçekçi olmadığını biliyoruz. Ama o zaman da bu tablonun gerçekçi olmadığını göstererek belirtler yok mu?

Kıskusuz vardı ama bunlar benim için SSCB'deki düzenin sosyalizm olup olmadığını sorgulamaya yetmezdi. Aksaklıklar ve eksiklikler düzenin genel yapısı ve işleyişini yanında kabil-i ihmakdılardır. Bunlar nihai hedefe, tüm dünyadan sınıfsız topluma ulaşmasına doğru ilerleyen süreçte karsılıklı kaçılmaz olan tefferruatları. Üstelik bunca zorluğun ıslesinden gelmeyi biceren Sovyet toplumu ve bilhassa Parti nasıl olsa zamanla bu eksiklikleri ve aksaklıkları giderecekti.

Bakışımı böyle rasyonalize etmeye çalışıyordum ama sözkonusu "aksaklıklar ve eksiklikler" bir türülü giderilemedi, hatta bunlara yenileri ekleniyordu. Böylece daha kuşkucu oluyordum. Gelgelelim bu kadar da yetmeyen kuşkularımı dile getirmeye. Çünkü çeşitli faktörler söz konusuydı. Ormeğin karşı kampala bölünmüş bir dünyada kendimi taruf etmeye mecbur hissediyordum. (Ki bu hissi bugün de duyuyorum ve tıttımdan atabileceğimi de sanıyorum.) Kuşkularımı dile getirdiğim tekilde, bu emperyalizmin tüm dünyada estirdiği anıktomün propagandaya bir bakıma hizmet etmiş olmamış mıydı? Ayrıca enternasyonalist anlayışım açısından da benzeri bir durum vardı. Kuşkularımı açık ettiğimde, Sovyetler Birliği'ni eleştiren bir kişi sosyalist ülkelerle, partiler ve "sapmuş" akımlarla benzesmem -en azından aynı ideolojiyi benimsediğim-

miz kimseler tarafından benzeştirilmem- ihtiyalî hemen hemen kesindi. Bu ise düpedulaşafaroz edilmek demekti. Kaldı ki, o zamanki ideoloji kavramına bakış açımız ve parti anlayışımız bireysel görüşlerin açıklanmasına elvermezdi. Nihayet her ülkenin kendi meselelerini deşmesini, öncelikle o ülkenin partisinin hakkı ve görevi olduğu şeklinde bir inancımız vardı. Once tecrübeli ve yetkin SBKP böyle yapmadığını göre bir bildiği olmamıştı. SBKP'nin sustuğu yerde görli beyan etmek bizeleyen yeni yetmelerin ne haddineydi!

80'li yıllarda, özellikle ikinci yarıda durumun değişmesiyle birlikte gerçeklik kendini olamca çıplaklıyla dayatmaya başlamıştı. Dolayısıyla gerçekliği dile getirmekten başka çare kalmamıştı ve böylece yukarıda söylediğim "mahzurlar" bir ölçüde ortadan kalkmıştı.

Buna rağmen ben doğrudan sosyalist ülkelere karşılıklarla zorluklar hakkında fazla bir şey söylemedim. Çünkü bunlar öylesine ciddi boyutlara ulaşmışlardır ki artık sistemin kendini sorgulamaktan başka çare kalmamıştı. Acaba SSCB'deki mevcut düzen gerçekten sosyalizm miydi, değilse bu neden ve ne zamanandan beri böyleydi ve nihayet bu düzen nasıl bir evrim perspektifi vaadeviyordu?

Bir süreden beri GÖRÜŞ'e yayımlanan yazılarında bu soruların cevaplarını aramaya çalıştım. Onun içen burada tekrarları gitmek istemiyorum. Ancak birkaç noktayı hatırlatmam gerekiyor.

Marx'un anladığım kadariyla bir sosyo ekonomik formasyona damgasını vuran -son tahilid- üretim ilişkileridir. Sosyalizmde üretim araçlarının özel mülk olmaktan çıkarılıp devlet mülkiyetine geçirilmesi sadece ilk adımdır. Bu adımı izleyen süreç boyunca üreticilerin kolektif mülkü, en geniş anlamıyla elbirliğiyle oluşturulması gereken yeni toplum düzenini kendi vücutlarının bir özantısı olarak benimseleri, onu kendi varlık nedenlerinden birisi olarak görmeleri, böylesi bir bilince doğru evrilmeleri gereklidir. İşte Sovyetler'de bir türde gerçekleştirmemiş olan da budur. Bunun da başlıca sebebi, üretimde üreticilere doğrudan söz ve karar sahibi haline gelmemesi olmalıdır.

Bu neden böyle olmuştur?

Bu sorunun cevabı hayli karmaşık ve tartışmalıdır. Bana kalırsa belirleyici faktör sosyalist demokrasinin eksikliğidir. Bir başka deyişle, üretimde olduğu kadar toplumsal hayatın her alanında, ülke yönetiminden her türde sosyal, kültürel vb. problemlerin çözümüne degen, çalışan insanların SSCB'de hiçbir zaman doğrudan söz ve karar sahibi haline gelmemiş olmalarıdır. Her alanda tek söz ve karar sahibi her zaman Parti olmuştur. Bu da pek yadigarlamamıştır. Toplumun en bilinçli ve ileri unsurlar-

larını bünyesinde barındıran, emekçilerin çi-
karlarının nerede olduğunu tayin etmekle en
yetkin bir örgüt olan -ya da öyle görülp öyle
gösterilen- Parti'nin, halkın önderi olarak top-
lumu a'dan z'ye dek çekip çevirmesi çok doğal
bir hak olarak algılanmıştır.

Bu noktada tartışılmazı gereken en canalıcı sorun, sanırım önderlikle -ya da öncülükle- sosyalizmin ne ölçüde bağlılığıdır. Sosyalist mücadelenin "bilinçli öncülerin işi" olduğu en klasik aksiyonlarımızdan birisidir. Nitekim tarihte olup bitenler, aktuel hayat bu "aksiyom'u" doğrular gibi gözükmetektedirler. Orneğin Şubat Devrimi sırasında Bolşeviklerin sayısı 30 bin kadardı. Ekim Devrimi'ne giden 9 aylık yolun döşenmesi bu öncüler ile başlıltı. Oteki özgür devrimlerde de önderlik-öncülük olusunun tayin edici rol oynadığını görüyoruz. Keza muhalifetteki partilerin de, çıkarı sosyalizmde olan geniş emekçi yığınlarından, bunların nüfus içindeki oranlarına kıyasla çok küçük bir kesimini örgütleyen hıdıklarına şahit oluyoruz. Ama böyle olmuş ve oluyor diye istenir muhalefetteki mücadelede isterse devrim sürecinde önderliğin rolü tartışılmasının tabu mudur? Bana kalıra sorun varolan sonum şartlı dayanılarak incelemelidir. Ama kanıma siyasi devrim, sosyalist toplumsal devrimde doğru evrileceğse bu süreçte önderlige yer yoktur, olsamazdır. Daha başka bir deyişle önderlik -eğer olmuşsa- mümkün en hızlı temposyla yerini bizzat emekçilerin inisiyatifine bırakmalıdır. Çünkü sosyalizm önderlerin değil, emekçi insanların düzenidir ve onların doğrudan katılımlıyla inşa yoluna gidilmediği taktirde hiçbir zaman gerçekleşmemektedir.

Kaldı ki Ekim Devrimi Bolşevikler'in önderliğinde gerçekleştirilmişdir ama Sovyet deneyinin en yığınsal olayı da budur. Devrimin gerçekleşmesinde ve onu izleyen kısa bir dönemde yığınlar sovyetler kanalından hayatı doğrudan ve aktif bir şekilde müdahale etmenin son derece başarılı örneklerini verdiler. Ama sonrasında biliyoruz. Parti kısa bir süre içinde toplumun tek otoritesi haline getirdi.

Bu neden böyle oldu? Dünyanın ve Rusya'nın o günlerdeki durumu vesaire... Ayri bir sorun. Burada ben bu sonucum nielerde yol açığımı tartıyorum. İnanıyorum ki, Lenin dahil Bolşeviklerin ezici bir çoğunluğu tek başına Parti'nin değil, sovyetlerde örgütlenmiş emekçilerin iktidarı istiyorlardı. Bu olmayınca sosyalizme ilerleyeceğin yol daha emekleme adımlarında defarmasyona uğradı.

Bizzat emekçi yığınların değil de Parti'nin iktidarı sosyalizm açısından garip bir durum yaratıyordu. Bu garabet, Parti'nin, tüm çalışanların çıkarlarını en doğru ve haklı bir şekilde belirleme ve bunları hayatı geçirme yeteneğine sahip olduğu varsayımlı ile giderilmek istendi. Devrim gibi son derece zor ve çetrefil bir toplumsal değişimde önderlik eden Bolşevikler neden sosyalist inşa sürecine de önderlik edememişlerdi? Böylece önderlik kutsanmaya başlandı. Parti'nin tek otorite haline gelmesi bu süreci ivmeleştirdi, tek otorite olmanın rasyonali de onun önderlik rolünden ifadesini bulabilirdi. Parti önderdi, çünkü toplumun en, en, en... insanların bünyesinde toplamıştı. Doğal olarak bunların yargaları en doğru, en gerçekçi, en haklı vb. olacaktı. Bilimsel bir ideolojiyi kendisine kılavuz edinmiş böyle bir parti nasıl olurdu da yanalıbilirdi? Bu manzıka kaçınılmaz olarak Parti bünyesinde de istediği. Sonuçta koca Sovyet toplumu herkes için, onun "her bireyi için düşünen" tek bir önderin tâkidine, daha doğrusu keyfine kaldı.

Tabii bu kadarla da kalmadı. Parti'nin, tüm çalışanları temsil ettiği, onların çıkarlarını uyumluşturdığı varsayılıyordu. Diyalim ki Bolşevikler başlangıçta kendilerini böyle görtiliyorlardı ve gerçekten de hayatlarını sosyalist bir toplum yaratmaya adamışlardı. Ama bunun stürtig böylesine kalacağının garantisini ne id? Parti artık iktidardaydı ve Parti'ye girmek netameli bir iş olmaktan çıkmış, Parti İkbal Kapısı olmuştur. Yeni partileşenler başkalarının çıkarlarını kadar neden kendi çıkarlarını da düşünmesinlerdi? Sonucu biliyoruz: Toplumun önderleri, toplumdan kopuk, kendi içlerine kapank, imtiyazlı bir kast yaratıltılar. Ne kadar iyi niyetle yola çıkan olursa olsun bu, bence önderliğin kaçınılmaz sonucu idi. Üstelik üretimin "herkese ihtiyacı kadar" bölüşüm ilkesine elvererek ölçüde合金 madde bir ekonomide önderliğin başka bir sona varması zaten abes olurdu. Tarihin başlangıcındaki eşit ve özgür insanlar toplumu laf olsun diye sınıflara bölünmemiştir.

Tarih böyle bir yol izlemeseydi ne olurdu? Bu bir speküasyon. Ama illa da fuzuli olmamıştır. Orneğin Parti, sovyetleri silikletip tasdık makamı haline getireceğine, sosyalist demokrasının sovyetler aracılığıyla işletilmesine ağırlık verseydi, sovyetler kanalından tüm çalışan yığınlarının aktif olarak kendi kaderlerini gizmelerine öncelik tanınmışdı ne olurdu? Muhtemelen bir süre sonra ikidarı kaybederlerdi; o günün şartlarında böylesi bir tercih karşı devrim ihtimali son derece eiddi bir tehlike haline getirebilecekti; ilh... ihtimaleri çesidilendirmek mümkün. Ama bence bütün bu tehlikeleri gözle alıp tek parti otoritesi değil, sosyalist demokrasi, önderlik değil, çalışanların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemeleri seçilmeliydi. Böyle yapılısaydı, sonucu ne olursa olsun inanıyorum ki, bugün dünyamız sosyalizme daha yakın olacaktır.

SSCB'yi sosyalist bir ülke olarak artuk nitelendirmemek hikayesi kısaca böyle. Ama geçmişimi değerlendirdiğim, görevimi de. Ama olmadı. Bu benim eksiyim. Ne ki bu eksikle malul tek kişi ben değilim. Orneğin Saçak dergisinin 28. sayısında (Mayıs 86) Aziz Nesin ile yaptığı röportajda, Halil Berkay ile Aziz Nesin arasında söyle bir konuşma geçiyor:

"Halil Berkay:... Bir Polonya olayı var. Bir Afganistan olayı... Doğrudan doğruya işi sınıfı ayaklanıyor ya da doğrudan doğruya gittilip, başka bir ülke istila edilmiş oluyor. Size bu konularda Susan bir sol, Türkiye emekçilerinin sahip olabileceği ve onların malı olan bir sosyalizm kurabilir mi?"

Aziz Nesin: Çok şaşacaksanız, ama kurabillir. Baku çok şaşacaksanız ama kurabılır. Politika, örgüt, siyaset, örgüt işlevleri, tek insanların işlevlerinden çok başkadır. Bagan'dan beri onu aratmaya çalıştım. Susmak gereklidir, sussunuz."

Bu örneği bir özür olsun diye mi hatırlıyorum? Belki! Uğiniciliği, beni de etkisinde bırakan bir ruh halini yansıtmasında, Üstelik A. Nesin bağımsız, uluslararası çapta ünlü bir yazar. Ben ise küçük ve doktriner bir partinin "bağımlı" bir mensubu idim.

Yazımın başlangıcında yamigalarının "isteğin düşünceye ağır basmasından" kaynaklandığını söylemiştim. Sovyet örneğinden çıkarıdığım derslerden başkası, birileri, bir başkalarının kaderi hakkında hüküm verip icraatta bulunmaya başladı mıydı, isteğin de düşünceye ağır basmasının kaçınılmaz hale gel-

digi. Biliniyor, öncülük/önderlik iddiası geçmişte bizde de -dolayısıyla bireysel olarak ben de- vardi. Kendimizi sömürü ve baskı altında yaşayan insanların kurtuluşuna adamıştık. Sömürge ve baskiya son verip eşitlikçi ve özgürlük bir düzен kuracak. Bu mücadelenin öncüsü ve önderi "işçi sınıfı partisi" olacaktır. Tabii bu mücadeleye emekçi yığınları aktif olarak kazanmak başlıca amaçlarımızdan birisiydi. Gelgelelim parti yine de emekçiler içinde seçkin bir azınlık örgütü olmaktan ileri gidemedi. Fakat ne beş, devrim gerçekleşip de sömürü ve baskı kalktı mydi bundan tüm emekçiler yararlanmış olacaktı. Böylece bir önderler azınlığı tüm insanlar toplumu laf olsun diye sınıflara bölünmemiştir.

İste böyle bir formülasyona artık aklım yatar. Birileri bir başkalarını kurtarmaya kalktı mydi toplumsal kanunların işleyişi hukmünlü sürdürdü ve bir süreç boyunca kurtaranlar sadece kendilerini kurtarmış oluyorlar. Tabii sosyalizmle bağlılığı için bu da uzun ömürli olmuyor. Kurtardan kurtulmadığı gibi kurtaranlar dahi uzun vadede kendilerini kurtarmış olmuyorlar. Onun için diyorum ki, kim kurtulmak istiyorsa kendi emeğiyle, kendi çabasıyla, kendi eseri olarak kurtulsun.

Böylesi igneyle kuyu kazmaknu, sabır isteyen uzun bir mücadeleyi gerektirir, hatta devrimi "çıkma ayın en son çarşambasına" ertelemenin Türkçesiyim ve saire... Olsun varsin. Çünkü kurtuluş sosyalizmde gören ne kadar çok insan bir araya gelip bu hedefe nisil ileriyeceğini hakkında kafta tokusur, aktif katılımla politika yapar, güntübirlik mücadelede eylemli olursa ölçüde "isteğin düşünceye ağır basması" ihtiyali de minimuma iner. Gerçeklerden kopmamanın, sonuç alıcı bir şekilde dünyayı değiştirmenin yolu bence budur. Aksi halde, önderlik ederek birileri, bir başkaları hakkında aham kesmeye ve bundan da politika üretmeye gitti mydi, bu, kaçınılmaz olarak ideolojide dogmatizmi, monolithliği, çelik çekişkeli partiyi ve "yanılmaz önderler"i de beraberinde getirecektir. Böylece de önderlerin isteklerinin düşünceye ağır basması ihtiyali gibi gerçek inatçıdır, onu kabul etmek isteyenlere de -ne yazık ki bunun bedelini tüm topluma ödetirerek- kendini bir gün mutlaka kabul ettirir.

Kısa bir açıklamam: "Sosyalizm"in çeşitli tarihi olduğu biliniyor. Bunun için "sosyalizm"den neyi kastettiğini kısaca ifade etmek istiyorum. Sosyalizm, kapitalizmden sınıftız topluma geçiş sürecinde üretim araçlarının kooperatif mülkiyet (devlet mülkiyeti değil) altında bulunduğu, yönetimde ve üretimde çalışan insanların doğrudan söz ve karar sahibi olduğu, sınıf sömürü ve baskısının ortadan kaldırıldığı, çalışan sınıf ve tabakalar arasındaki çelişkilerin uyumlaştırılabilen, işsizliğin bulunmadığı, kadın-erkek eşitliğinin sağlandığı, varsa ulusal meselenin çözümü ulaştırıldığı, bireylerin çok yönlü gelişip yetkinleşmeleri için gerekli imkanların sağlandığı bir aşama olarak tanımlıyorum. "Sosyalizm" kavramının ülkemizde yarattığı en yaygın izlenimin böylesi olduğunu tahmin ettiğimi için bu tanımın kolaylık sağlayacağı kanısındayım.

Bu noktada tartışılmazı gereken en canalıcı sorun, sanırım önderlikle -yada öncülükle- sosyalizmin ne ölçüde bağlılığıdır.

Birikim

Aylık sosyalist kültür dergisi

Siyaset medya odaklı hale gelirken • Geleneksel sosyalist tasavvur dünyası ve öğrenci hareketi üzerine (II) • Sosyalist örgütlenmenin teorik öncülleri üzerine (II) • Demokratik kitle/meslek örgütleri üzerine • Toplumun yabancılışması ve insan • Toplumsal hareketler üzerine on tez • Filistinli mülteciler (I) • Bir mektup • Sahici kadınlar üzerine bir kitap • "Nonnon" oyunu • Bütünlüklü bir biyografi, yetkin bir edebiyat incelemesi • Tek kişilik ölüm ve TKP • Sabiha Sertel'in makaleleri • Şefler arası ilişki

Ertuğrul Başer

Mehmet Özgen

Erdoğan Özer

Tayfun Üstün

Marta Fuentes

Andre Gunder Frank

Robert I. Friedman

Türkay Demir

Aysegül Devecioğlu

Pelin Başçı

Türkan Demir

Süleyman Bulut

Abone olmak için aşağıda belirtilen abone bedelli Birikim Ltd. Şirketi'nin Pamukbank Turbe Şubesi 210233 no'lu hesabına yatırmanız ve banka dekontu fotokopisini Birikim Yayınları, Küçükayasofya Caddesi No. 17-19/A Sultanahmet-İstanbul adresine göndermeniz yeterlidir. Abone İşleminizin hangi sayıdan başlayacağını lütfen belirtiniz. ABONE ÜCRETLERİ (YILLIK): Yurtçi: 45.000 TL / Avrupa-Ortadoğu: 30\$ / Amerika, Avustralya: 35\$

TÜCDAV